

Nikica Mihaljević

Agonija “Disputove” Agonije Europe

Glasovitu knjigu Bogdana Radice Agonija Evrope iz 1940. godine zagrebačko izdavačko poduzeće Disput objavilo je na nesavjestan i nestručan način, uz niz samovoljnih i nedopustivih intervencija te brutalno kršenje Radičina autorstva – dobili smo hrvatsku verziju koja je neupotrebljiva i predstavlja falsifikat

Bogdan Radica: *Agonija Europe*,
Disput, Zagreb 2006, 422 stranice

Razlozi za ovu opsežnu analizu zagrebačkog izdanja *Agonije Europe* Bogdana Radice višestruki su. Ali, izdvajaju se dva. Prvo, značaj i značenje same knjige, pa će i o tomu trebati kazati štogod. Drugo, zbog dragocjenoga sadržaja koji je Radica podastro prije toliko godina, nedopustivo je i za svaku osudu da njegov tekst, njegov stil, njegovo pismo, njegove poruke i poruke ljudi koje je intervjuirao budu do te mjere od strane priređivača promijenjeni i obezvrijeđeni da je knjiga ispala poprilično besmislena. Kako bi hrvatski čitalac uopće shvatio što drži u rukama bilo je potrebno – od stranice do stranice – prikupiti barem najkrupnije pogreške i najsmješnije besmislice, usporediti ih s originalom i tako dovesti u prvotni red Radičinu rečenicu i smisao koji ona nosi. Taj mučni posao poduzeo sam i zbog toga što sam istu knjigu pripremao za zagrebačkog nakladnika *Euroknjiga*, pa sam posebno upoznat sa svim problemima o kojima će još biti riječi. *Euroknjiga* nije tiskala Radičino djelo jer je njegova kćerka, Bosiljka Raditsa (američka građanka, povjesničarka umjetnosti, koja ne zna ni srpskoga ni hrvatskoga jezika, a vjerojatno posredstvom Ive Banca) dala autorska prava *Disputu*, te smo se mi iz naumljenoga posla povukli.

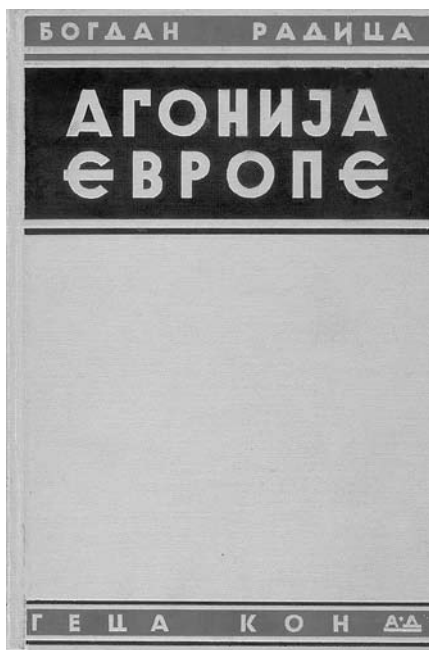
Djelomični popis preinaka, intervencija i činjeničnih pogrešaka u “Disputovu” izdanju Agonije Europe Bogdana Radice
ili
Djelomični vodič za razumijevanje “Disputove” Agonije Europe

U opsežnom životopisu Bogdana Radice⁰¹ autora Ante Kadića, na nekoliko mjesta spominju se dogodovštine vezane uz *Agoniju Europe* (odnosno *Agoniju Evrope*, kako je u izvorniku). Tako, navodi Kadić, nakon povratka iz Pariza (gdje je godinu dana bio dopisnik *Obzora*), na samom početku *šestojanuarske diktature* 1929, upoznao se Radica “s Nizeteom, koji je uzalud nastojao pronaći izdavača za njegove evropske ‘razgovore’”.⁰² Prvi dio buduće *Agonije Europe*, posvećen tistu G. Ferreru, objavio je Radica zasebno u Laganu 1939. (*Colloqui con Guglielmo Ferrero*), napominjući da je taj tekst, kao i ostali razgovori, napisan na hrvatskome za jugoslavensko izdanje koje će ubrzo biti objavljeno u nakladničkom poduzeću Kosmos Gece Kona u Beogradu. Prije tali-

⁰¹ Bogdan Radica (Split, 26. VIII. 1904 – New York, 5. XII. 1993), hrvatski književnik, publicist, jugoslavenski diplomat i hrvatski emigrant nakon 1945. Gimnaziju je pohađao u Splitu i već tada surađuje u dnevnim novinama. Studirao je u Ljubljani, Firenci, Rimu i Parizu. Surađuje u časopisima *Novo doba*, *Korablja*, *Hrvatska prosujeta*, *Luć*, *Vijenac*, *Savremenik*, *Hrvatska revija*, *Književnik*, *Srpski književni glasnik*, *Dom in svet*, *XX vek* i dr. Od 1925. počinje sustavnu i plodonosnu suradnju u zagrebačkoj *Novoj Evropi* mnogobrojnim tekstovima o, između ostaloga, talijanskim, francuskim, španjolskim i grčkim suvremenim književnicima, kulturnim prilikama u Turskoj i Grčkoj, te kulturno-povijesnoj baštini Mediterana. Jedna cijela sveska *Nove Evrope* posvećena je Michelangelu, a uredili su ju B. Radica i I. Meštrović. Dopisnik je zagrebačkog *Obzora* iz Firence i Rima te beogradske *Avale* iz Atene. Od 30-tih godina XX. st. bio je u diplomatskoj službi Kraljevine Jugoslavije. Najprije kao ataše za tisak u ambasadama u Ateni i Ankari, potom član Jugoslavenske delegacije u Ligi naroda u Ženevi te do 1945. u ambasadi u Washingtonu. Po završetku II. sv. rata dolazi u Beograd i radi u Ministarstvu informacija. No već nakon nekoliko mjeseci, razočaran, napušta zemlju da bi ostao u krugovima hrvatske emigracije do kraja života. Živio je u SAD, objavljivao po mnogim listovima i časopisima (bibliografija mu sadrži gotovo 2000 jedinica). Radio je kao predavač povijesti na *Farleigh Dickinson University* (New Jersey). Objavio je knjige *Agonija Evrope* (1940), *Sredozemni povratak* (1971), *Hrvatska 1945.* (1974), *Živjeti nedoživjeti, I-II* (1982-84). ⁰² B. Radica, *Hrvatska 1945*, München-Barcelona, 1974, (str. 358).

janskoga separata i beogradskeg izdanja *Agonije*, Radica je rukopis svoje knjige ponudio *Matici hrvatskoj* u Zagrebu, na čijem je čelu Filip Lukas, a kojega su političke simpatije na strani fašističke Italije i nacističke Njemačke te hrvatskoga kroatocentričnog i isključivog hrvatstva. Kasnije je sam Radica tumačio da mu je Lukas odbio tiskati knjigu “jer da je antifašistička knjiga, što i jeste. Nitko nego ti pisci nisu dali strašnju kritiku fašizma” (*Agonija Evrope*, Zagreb 2006, str. 11). To je samo djelomično točno, jer nisu svi pisci bili protiv fašizma (jedno je Ferrero a drugo Papini; jedno je Tilgher a drugo Pirandello; jedno je Unamuno a drugo Marinetti itd.). Bliže je istini i uvjerljivije da je Lukas odbio Radicu u onovremenom kontekstu sukoba uprave Matice i HSS-a, koji je sukob bio više-manje javan i otvoren, naročito po proglašenju Banovine Hrvatske (26. VIII. 1939). Pop Lukas (koji je svojevremeno “vatreno propovijedao jugoslavenski nacionalizam”) nikako nije mogao podnijeti Mačekovu jugoslavensku politiku, a HSS sve češće političko uplitanje Matičine uprave.⁰³ U takvom ozračju Radica 1939. predaje rukopis Geci Konu te u ožujku 1940. izlazi *Agonija Evrope*, štampana ćirilicom i na srpskom jeziku (uz obligatnu ekavicu i s jakom redakturom teksta na srpski standardni jezik). U Beogradu je knjiga doživjela još dva izdanja (1994. i 1995.) koja su odmah rasprodana. Četvrto izdanje, u dva dijela, započeto je 2003, ali drugi dio nije objavljen. Sva beogradska izdanja su ponavljanje onoga izdanja iz 1940, bez ikakvih dopuna, promjena, objašnjenja ili preinaka.

Disputovi redaktori (navedeni su J. Pandurić, S. Đurašković i D. Lalović) priredili su svoje izdanje prema srpskom iz 1940. (jer rukopisa nema). Izvršili su, kako kažu, “kroatizaciju, zapravo: re-kroatizaciju” teksta te ga “prilagodili današnjoj pravopisnoj normi”. I to, smatraju, u skladu s autorovim željama i uputama koje i citiraju: “Trebalo bi je (*Agoniju Evrope* – op. N. M.) sa ćirilice prenijeti na moj tekst, koji je bio napisan u hrvatskoj latinici, i vratiti na hrvatski poneku isključivo srpsku riječ, kao razumije se i svu ekavštinu prenijeti na ijekavštinu. Konačno i imena pisaca i uopće vanjska imena davati ne u izgovorenim riječima nego u autentičnom originalu, latinicom.”⁰⁴ Ove upute redaktori nisu slijedili i poštivali u potpunosti. Naprotiv, učinili su i više od toga, pretjerujući do te mjere da se njihove intervencije iska-

Bogdan Radica: *Agonija Evrope; Razgovori i susreti*, Biblioteka Vidici – veliki ljudi i događaji, Geca Kon a. d., Beograd, mart 1940, 544 stranice

vaju vlastito neznanje: Svetomir Lazarević (1909-1939), o kojem nije lako naći podataka, jer je umro, kako se vidi, vrlo mlad, bio je izuzetno obrazovan, informiran i agiln urednik u poduzeću Gece Kona, osnivač i urednik još i danas značajne i čuvene biblioteke *Karijatide*.

Predgovor (B. Radice)

U originalu stoji: “Stara Evropa umire. Ova krilatica ispujava danas zaprepašćenjem, zabrinutošću i stravom svakog čoveka.” (str. 9).

U Disputovu izdanju piše: “Stara Evropa umire. Ova krilatica ispunjava danas svakog čovjeka zaprepaštenjem, zabrinutošću i užasom.” (str. 23).

Smatramo da Radičin lik *Evropa* ne treba mijenjati u lik *Evropa*, jer je Radica koristio prvi oblik i prije i poslije *Agonije*; tek kadšto je upotrebljavao drugi lik, u poznijim godinama. Jednako nije opravdano zamijeniti riječ *strava* pojmom *užas*, jer i prva

zuju kao nasilje nad Radičinim autorstvom u svakom pogledu. Pa, evo, kako to izgleda!

* * *

Na uvodnom mjestu, prije svoga *Predgovora*, Radica je stavio posvetu: “Svetomiru Lazareviću in memoriam, B. R.”.

Priredivači zagrebačkog izdanja ispuštali su posvetu, što smatramo nedopustivim i nepristojnim, a takvu odluku može donijeti samo stvarni autor. Kako je iz *Uredničke napomene* (a potpisuje ju urednik Josip Pandurić) razvidno, posvetu su ispuštali jer nisu znali o kome je riječ. Štoviše – sam urednik kaže – “preuzeli smo odgovornost tumačenja vjerojatna Radičina stava, da bi hrvatsko izdanje knjige posvetio (ako bi se uopće na to odlučio) nekome drugome” (str. 18/19)!? A zapravo, prikri-

⁰³ Hrvatska seljačka stranka nije protivnica Matice Hrvatske, ali ona ne treba niti od nje niti od njezina predsjednika savjeta, kako će formulirati ideologiju hrvatskog seljačkog pokreta i ciljeve hrvatskog naroda”, piše 31. XII. 1940. u uvodniku haesesovskoga *Hrvatskog dnevnika*. ⁰⁴ Narečeni Ante Kadić, u svojoj reportaži *Moj posjet Radici* u “*Ulivellu*” (*Hrvatska revija*, 1986, 3, str. 479/480), piše: “Kao malo tko drugi, još prije rata, on je pratio posebno talijansku i francusku književnost. Za mene je još uvijek jedna od najboljih njegovih knjiga – *Agonija Evrope*. Trebalo bi je ‘prevesti’ sa srpskog na hrvatski, negdje dotjerati i popuniti te onda objaviti na užitak svima koji misle, da je međuratni period jedan od najzanimljivijih u povijesti čovječanstva”. Prilikom rada na *Agoniji* slijedio sam upravo ovakav naputak: “prevesti” – što znači, jezik prilagoditi hrvatskom književnom standardu; “dotjerati” – očite stilističke, jezične ili sadržajne neskladnosti, te “popuniti” – objašnjenjima, napomenama i bilješkama, kako bi Radičin tekst bio današnjem čitatelju razumljiv i privlačan. I ništa više od toga!

pripada hrvatskom jeziku, a druga nije adekvatna (i nepotrebna je) zamjena. Nije trebalo ni red riječi mijenjati.

Ovaj i sve naredne prigovore priređivačima zagrebačkog izdanja, neopravdanim i nepotrebnim intervencijama, stavili smo jedino u službu zaštite Radičina jezično-stilističkog autorstva i prava čitatelja da čitaju Radičin tekst u njegovu što vjernijem obliku. Izbor leksika i stilističkih rješenja odraz su ličnosti, duha vremena, odnosa osobe prema zahtjevima vremena, te stvaralačkog, prvenstveno publicističkog rada B. Radice i u to nitko ne bi smio dirati.

* * *

U originalu stoji: “Vremena su i suviše spletena, neodređena i nejasna a da bi neko mogao postavljati danas zaključke i opredjeljivati ne samo naš već i svoj stav.” (10/11)

U Disputovu izdanju, pak, piše: “Vremena su previše zapletena, neodređena i nejasna da bi danas netko mogao donositi zaključke i zauzimati ne naš, nego ni svoj stav.” (24).

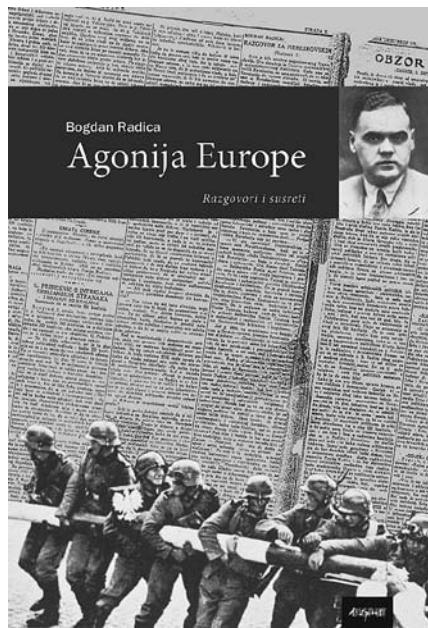
Priređivačeva rečenica je potpuno zbrkana, čak besmislena, jer nije razumio srpski izraz opredjeljivati (= određivati, usmjeravati, definirati). Umetanje jednoga od ponuđenih rješenja u Radičinu rečenicu, dobiva se jasno i precizno izražena misao!

* * *

U originalu piše: “Bilo je, dakle, nužno napustiti svilene pejzaže...” (11).

Kod Disputa stoji: “Bilo je, dakle, nužno napustiti svilene pejzaže...” (24).

Možda bi se ono *svilene* moglo zamijeniti s *mekane*, *sjajne*, *bajkovite*, ali i nije nužno vršiti zamjenu, slažem se. No nije mi jasno zašto je priređivač zamijenio isključivo hrvatski oblik *pejzaž* (koji eto stoji i u srpskom izdanju, što je očiti zaostatak Radičina hrvatskog rukopisa) s oblikom *pejsaž*, koji je posve uobičajen u srpskom standardnom jeziku. Gdje je trebala, intervencija je izostala.

Bogdan Radica: *Agonija Europe; Razgovori i susreti*, Disput, Zagreb, 2006, 422 stranice, urednik izdanja: Josip Pandurić, prilozil: Stevo Đurašković, pogovor: Ivo Banac, redakтура: Damjan Lalović, lektura: Jasmina Han

* * *

U originalu piše: “Ona je izazvala je sveopšte pomeranje zemlje i sveta, čovjeka i društva.” (12).

A kod Disputa ovo: “Ona je izazvala sveopću uzdrmanost zemlje i svijeta, čovjeka i društva.” (25).

Koliko je u duhu hrvatskoga jezika, ali i u službi razumijevanja Radičine misli, ako se očigledni srbizam *pomenost* zamijeni s kroatizmom *uzdrmanost*? Mislim da u ovom rješenju ostaje prikraćen i duh i (s) misao. Jer, srpska riječ *pomeriti*, *pomenost* (pored doslovnoga *pokrenuti*, *premjestiti*), u prenesenom smislu (zavisno od konteksta) može značiti: *kolebanje*, *dvojenje*, *ko-mešanje*, *sumnju*, *previranje*, *napetost*, *poremećaj*; *skretanje*; *poludjeti*, *šenući*; *iskorijeniti*; *poljuljati* i sl. Ističem ovaj primjer odmah na početku jer će s njim kroz cijelu knjigu biti prilične muke.

* * *

U originalu stoji: “...niko nije u stanju da nam pretkaže pravac, smisao i cilj.” (13).

Kod Disputa stoji: “...nitko nije u stanju da nam pretkaže smjer, smisao i cilj.” (26).

Nije mi jasno zašto je priređivač zamijenio u hrvatskom sasvim uobičajenu i u ovom kontekstu pristalu riječ *pravac* s isto tako valjanom riječju *smjer*, ali izbor je jednom već učinio autor i njegovu volju moramo poštivati.

PRVI DIO

Razgovori s Guglielmom Ferrerom Život i misao Guglielma Ferrera

Radica u originalu piše: “On je tvorac neizmernog broja definicija i reči koje su danas svojina ne samo prvih intelektualaca vremena već i svakog prosečnog Evropljanina.” (17).

Disputov priređivač prerađuje: “On je tvorac neizmjernog broja definicija i riječi koje su danas svojina ne samo prvih intelektualaca vremena već i svakog prosječnog Europljanina.” (30).

Tu, gdje je trebalo intervenirati i riječ *svojina* zamijeniti s riječju *vlasništvo*, priređivač je zatajio.

* * *

U originalu Radica tvrdi, pišući o Ferrerovoj poziciji u XIX. st. i njegovu odnosu spram toga stoljeća, sljedeće: "...prijatelj kraljeva i kneževa, vođa misli, uvjerenja i delanja, znalac svih vodećih ličnosti politike i poslova ne samo Evrope već i dviju Amerika na početku ovog veka..." (20).

A u Disputu prerade ovako: "...prijatelj kraljeva i kneževa, vođa misli, uvjerenja i djelovanja, znanac svih vodećih ličnosti iz politike i privrede ne samo Evrope nego i dviju Amerika s početka ovog stoljeća..." (31).

Još bismo progledali priređivaču što "osuvremenjuje" Radicin jezik i stil (mijenjajući *poslovi* – *privreda*, *vijek* – *stoljeće*) ali bitno mijenja smisao ovoga iskaza "promjena" riječi *znalac* u *znamac*. A Ferrero jednostavno fizički nije mogao poznavati "sve vodeće ličnosti" "s početka ovog stoljeća", tj. XIX., jer je rođen 1871., ali da je bio znalac, tj. poznavalac njihova teorijskog i praktičnog djela – o tome nema sumnje. Kako bi hrvatski čitalac mogao znati ili uočiti ovu, naizgled, situaciju omašku i ispravno razumjeti ovaj iskaz, ako ga se na to ne upozori i ako se ne upozori na nesavjesnost i nestručnost priređivača!

* * *

Sličnu "sitnicu", iste – aljkave – naravi načinio je priređivač i nešto kasnije.

U originalu stoji: "Ovaj dijalog, izgovoren na palubi prekooceanske lađe na povratku iz novog sveta, u trenutku najsajnije pobjede savremene kvantitativne civilizacije, ulazi sasvim u okvir analize XIX. stoleća, razotkriva njegovu zgradu i predoseća njegov slom." (21).

A Disput, opet, "osuvremenjuje", pa zapisuje: "Ovaj dijalog, izgovoren na palubi prekooceanskog broda na povratku iz Novog svijeta u trenutku najsajnije pobjede savremene kvantitativne civilizacije, ulazi sasvim u okvir analize XIX. stoljeća, razotkriva njegovu zgradu i predosjeća njegov slom." (32).

Pored opravdanih i potrebnih "popravaka", nije bilo potrebno mijenjati *lađu* u *brod*, a uopće nema opravdanja za zamjenu

Guglielmo Ferrero, 1871-1942. Ilustracija iz prvoga izdanja *Agonije Evrope*

riječi *zgrada* s riječju *grada*. Ne samo da one ne znači isto (li barem slično), nego svojim različitim značenjem bitno mijenja smisao iskaza. A hrvatski čitalac uzeo je ovu knjigu s povjerenjem u ruke...

* * *

Bilo bi očekivati da Disputovi priređivači objasne neke manje poznate pojmove, imena mjesta ili osoba, koja su – što odgojem, a što nemarom – nestala iz vidokruga današnjih hrvatskih čitalaca. Stoga smatramo nedostatkom što nisu objašnjena imena Machiavellija i, osobito, Cincinata (str. 35), jer sam tvrdo uvjeren da malo tko zna o kome se radi i kakvu poruku Radica odašilje spominjući ih. Dakle,

Niccolò Machiavelli (1469-1527), talijanski politički teoretičar i književnik. U glasovitom djelu *Vladar* oblikovao je prvu teoriju suvremene države. Knjigu je Crkva stavila na *Indeks* i proglasila bezbožnom. Pojam *makijavelizam* dobio je, često neopravdano, pejorativno značenje za bezobzirno i surovo osvajanje vlasti.

Lucije Kvincije Cincinat (V. st. p. K.), patricij poljoprivrednik, pozvan s oranja da primi ulogu rimskoga diktatora (458. i 439. g. p. K.). Glasovit po jednostavnosti i strogosti načina života, uzor Rimljanina odana domovini.

* * *

Opisujući Ferrerovo progonstvo i nove prilike u kojima se našao u Ženevi, Radica u originalu kaže: "Ferrero je odabrao najznačajnije čoše ovog grada u okviru starih republikanskih i aristokratskih bastijona, u sećenteskoj palati, građenoj od talijanskih majstora, gde su živjele talijanske izgnaničke porodice prognane iz severnih krajeva Italije nasiljem protureformacije. U toj sredini poslednjeg evropskog liberalizma, u ovom "gradu pribežišta" koji oličava u sebi visinu intelektualnog aristokratizma, gde svaka zgrada podsjeća na Kavura, na Kapodistriju, a svako parče zemlje odiše slobodom i univerzalnošću..." (26).

Kod Disputa, pak, čitamo: "Ferrero je izabrao najznačajniji kutak ovoga grada u okviru starih republikanskih i aristokratskih bastiona, u sećentističkoj palači koju su sagradili talijanski majstori i u kojoj su živjele talijanske obitelji prognane iz sjevernih krajeva Italije nasiljem protureformacije. U toj sredini poslednjeg evropskog liberalizma, u ovom "gradu utočištu" koji u sebi oprimjeruje visinu intelektualnog aristokratizma, u ko-

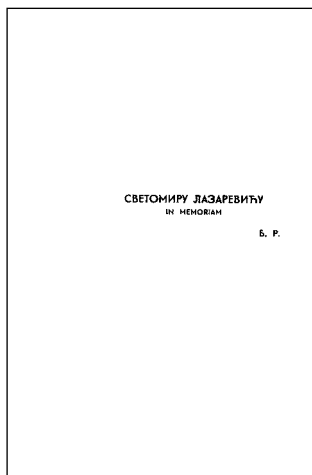
jem svaka zgrada podsjeća na Cavour, na Capodistriju, a svaki komad zemlje odiše slobodom i univerzalnošću...” (36).

Kako je razvidno, priređivači su temeljito razudili Radičin stil i jezik, promijenivši i ono što nije trebalo (*porodica – obitelj, pribježište – utočište*) i ono što se ne može (osim ovako, disputovski) zamijeniti: *oličavati* sa skrpljenim i u akademskoj zajednici izmudrijanim – *oprimjeriti*. Ali u ovoj razudbi najgori je primjer neznajka i nekompetentnosti pokazan u objašnjenjima ispod crte, u fusnotama. Pa tako urednik kaže da pojam Cavour znači “Povijesni, kulturom bogat gradić blizu Torina.”. Za drugi, pak, Capodistrija, urednik nas podučava da je to “talijanski naziv za grad slovenskog naziva Koper.”. U srpskom originalu oba su imena u genitivu jednine, fonetski napisana i odmah asociraju na imena osoba a ne na imena gradova. Dakako, u svojoj razudilačkoj revnosti urednik to nije primijetio, te je dao onakva objašnjenja. Jer, zašto bi u staroj jezgri Ženeve, u tom starom azilu mnogih proganjanih političara i intelektualnog aristokratizma “svaka zgrada” podsjećala na tamo neki talijanski “gradić” i na slovenski Koper!? Naravno, priređivači su potpuno promašili (iako se radi o učenom svijetu, politološki obrazovanom i, eto, krajnje umišljenom, da ne kažem oličenju hrvatske politologije!). Jer, riječ je o Camillu B. Cavouru (1810-61), talijanskom političaru, poborniku liberalnih ideja i ključnoj ličnosti ujedinjenja Italije, koji je i proglasio ujedinjenje 1861., odnosno Ioannesu Kapodistriasu (1776-1831), grčkom političaru, borcu za grčku neovisnost (izabran 1827. za predsjednika republike; ubijen u atentatu).

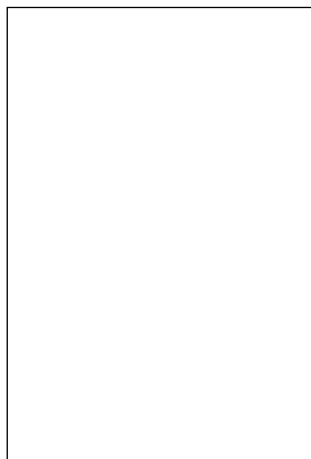
* * *

I u odlomku koji neposredno slijedi prethodnom priređivači pokazuju nemar i nedopustivu lakoću obezvređivanja Radičina autorstva. U originalu piše: “Oni su (ovdje publicirani razgovori – op. N. M.) vođeni na onom kratkom prostoru između srednjevekovne bogomolje sv. Petra i starog groblja na Plenpaleu gde je danas, sem retkih poseta Parizu, oivičen sav život Guglielma Ferrera. Ovi razgovori nose u sebi kvintesencu Ferrerove životne intelektualne filozofije, njegove doktrine i razvoja njegove misli.” (27)

A u Disputa stoji ovako: “Oni su vođeni na onom kratkom prostoru između srednjovjekovne bogomolje Sv. Petra i starog groblja na Plein-Palaisu gdje je danas, osim rijetkih posjeta Pa-

Radičina posveta u *Agoniji Evrope*, 1940.

Posveta u *rekroutiziranoj* Disputovoj verziji

rizu, uokviren sav život Guglielma Ferrera. Ovi razgovori nose u sebi kvintesenciju Ferrerove životne intelektualne filozofije, njegove teorije i razvoja njegove misli.” (36).

Na starim planovima grada Ženeve ucrtano pokopalište mrtvih imenom *Plainpalais*, a ne kako pišu Disputovi priređivači: *Plein-Palais*. Ako su bili lijeni “kopati” po starim knjigama, mogli su pažljivije zaviriti u talijansko izdanje Radičinih *Razgovora s Guglielmom Ferrerom* iz 1939. gdje na str. 23. li-

jepo piše ispravan oblik ovoga imena. Da nije riječ tek o omaški, vidi se po tome što se isto pogrešno ime pojavljuje i na 78. str. Disputova izdanja. Slažem se da izraz *oivičen* nije tipičan i uobičajen za hrvatski jezik, nego za srpski i znači *obrubljen, porubljen, opšiven*. Ali ne može ga se učinkovito zamijeniti s *uokviren*. Svršishodnija, više u duhu hrvatskoga i bolja bila bi zamjena – *omeđen, ograničen*. Promjena, pak, pojma *doktrina* u *teorija* svakako je hrabar zahvat! I to ne na jednom mjestu, nego dosljedno, u svakom slučaju. Jer, kako se po rječnicima može naći, “doktrina je naučavanje, nauk; ukupnost stavova, sudova, načela i teorija neke filozofske škole, stranke, crkve i sl.”. Dakle, *doktrinu* nikako nije moguće zamijeniti pojmom *teorija* – čak ni u disputovskoj teoriji izobličavanja i uništavanja!

Stara i nova Evropa

Od ovoga mjesta u Radičinoj knjizi počinju njegovi razgovori, u dijaloškoj formi ili prepričani, ali s pitanjima koja nisu ni u srpskom ni u hrvatskom izdanju posebno grafički istaknuta (kurzivom, masnim slovima, drugačijom veličinom pisma...). Dok još to možemo shvatiti i opravdati za srpsko izdanje, jer 1940. forma intervjua je još daleko od opće prihvaćenosti, zapravo je prezren kao oblik izražavanja (naročito u akademskim krugovima) i bez praktično-operativnog aparata koji se razvio tek u decenijama do nas. Odluka dobro obavljenog uredničkog posla u prezentaciji intervjua (bilo u novinama, bilo u knjizi) jeste da se jasno i naglašeno vidljivo istaknu i obilježje pitanja kako bi se razlikovala od odgovora, te kako ne bi došlo do miješanja teksta intervjua i intervjuiranoga. Nema opravdanja za urednika i priređivače Disputova izdanja što se nisu potrudili da na jasan i uočljiv način označe Radičina pitanja.

Pored toga što i u ovom potpoglavlju priređivač nepotrebno vrši neke zamjene (*čuveno* u *glasovito*, *opet doktrinu* u *teoriju*, *spomenuti* u *dotaknuti*, *velika navika* u *snažna navika*, *nego* u *doli*, *povu-*

kao u izvukao, komplicirati u usložnjavati, suština u bit, misao u naum), ostavlja i dalje oblik pejsaž kao hrvatski oblik, ali i preskače neka – po mom mišljenju – neophodna objašnjenja. Tako, primjerice, na Ferrerov spomen *Dreyfusove afere*, priređivač ovu sintagmu ostavlja neobjašnjenu, iako sam siguran da malo koji čitalac zna da se radi o: Alfredu Dreyfusu (1859-1935), francuskom časniku iz alzaske židovske porodice. Godine 1894. lažno optužen zbog tobožnje špijunaže u korist Njemačke i osuđen na doživotnu robiju. Nakon javne kampanje pomilovan 1899. i rehabilitiran 1906. *Dreyfusova afera* duboko je potresla Francusku podijelivši je na dva žestoko sukobljena tabora: antisemitsko-šovinistički i klerikalni (“protudreyfusovci”) i antimilitaristički i socijalističko-liberalni (“dreyfusovci”).

Bogdan Radica, po svemu sudeći tridesetih godina 20. stoljeća

* * *

Podjednako je nedopustivo da iskaz u originalu: “Umešto da rešim problem, ja sam ga komplikovao.” (31),

biva u Disputa preinačen ovako: “Umjesto da riješim problem, ja sam ga usložnjavao.” (39).

Zašto se nije moglo poštivati autorovo: *komplicirao*, nego se moralo petljati s tim *usložnjavanjem*, kojega Radica nikako i nikad nije mogao ni pisati, ni izgovarati jer ga u njegovu vrijeme još nije nitko izmudrijao (a suvremeni hrvatski čitalac će misliti da je mogao, jer ne zna što je i tko sve stavljao Radici pod pero!). Čak ni najnoviji rječnici (osim Anićeva) ne navode tu nategotinu od riječi.

Veličina i propadanje Rima

Objašnjavajući Radici svoja mladenačka putovanja po zemljama Europe, Ferrero u originalu kaže: “Otkrivši i našavši u ove tri zemlje mnogo razvijeniju i daleko više sazrelu veliku industriju koja je tek otpočela da se stvara u Italiji, bio sam osvojen velikim obožavanjem modernog industrijalizma.” (30).

U Disputovoj preradbi pak čitamo: “Otkrivši i našavši u ovim trima zemljama mnogo razvijeniju i daleko zreliju veliku industriju, koja se u Italiji tek otpočela stvarati, bio sam zadojen velikim obožavanjem modernog industrijalizma.” (38).

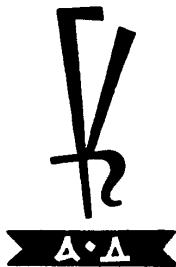
Zašto su priređivači ono *osvojen* zamijenili sa *zadojen*, znaju samo oni! Jer, ako *zadajiti* znači “dojeći unijeti u mlado neki osjećaj; usaditi” (kako piše u vrlo hrvatskom Šonjinu *Rječniku hrvatskoga jezika*) ili biti zanesen nekom ideologijom ili doktrinom, što svakako znači duboko i trajno stanje, onda se ne može trenutačno i više-manje površno i kratkoročno stanje oduševljenja, *osvojenosti* ili jednostavnoga obožavanja smatrati – zadojenošću. Pogotovo u Ferrerovu slučaju, što se iz konteksta jasno vidi, jer je ubrzo tu “modernu industrijalizaciju” označio jednim od krupnih zala koja uništavaju civilizaciju.

U ovom potpoglavlju najveći je nedostatak što cijeli niz imena nije pojašnjen ispod crte. Tako imamo set starih pisaca, Salustije, Tit Livije, Horacije, Vergilije i Ciceron, za koje se moglo navesti barem elementarne podatke: rimski povjesničari, književnici i državnici Gaj Krispo Salustije (86-35 pr. K), Tit Livije (59-17. pr. K), Kvint Flak Horacije (65-8. pr. K), Publije Maron Vergilije (70-19. pr. K), Tulije Marko Ciceron (106-43. pr. K). Jednako tako nije objašnjena ni skupina povjesničara iz XIX. st.: Wilhelm Dru-mann (1786-11861), njemački povjesničar; Jean Victor Duruy (1811-1895), francuski povjesničar; Theodor Mommsen (1817-1903), njemački povjesničar i pravnik; Nobelova nagrada 1902; Charles Merivale (1808-1893), engleski povjesničar.

Dakako i ovdje ima krupnijih a nedopustivih zamjena: *pravično* u *pravedno*, *prokonzulat* u *namjesništvo*, *skoro* u *gotovo*, *podvlačim* u *ističem*, *konačno* u *naposljetku*, *ime* u *naziv*, *konačno* u *presudno*, uz već neke spomenute. No, najhumornije je kad priređivači zamijene Radičino *tok* s novogovornim *tijek* (str. 43)!?

Geca Kon (Géza Kohn), legendarni beogradski izdavač i knjižar, rođen u Csongrádu 1873, ubijen – zajedno s cijelom obitelji – od njemačkih vojnika 1941.

Logotip akcionarskoga društva Geca Kon

Knjižara Gece Kona na početku Knez Mihailove ulice u Beogradu, od 1944. knjižaru i sačuvanu imovinu preuzelo je poduzeće Prosveta

Između dvaju svjetova

* * *

U Radičinu originalu, u njegovu pitanju, stoji: “Činjenica, da ste krenuli u Novi Svet pošto ste vaskrsli jedan veliki fragment starog Rima...” (38).

U Disputovu izdanju pak: “Činjenica da ste krenuli u Novi svijet nakon što ste uskrsnuli jedan veliki fragment starog Rima...” (43).

Očito zavedeni onim srpskim *vaskrsli*, povelu su se Disputo-
vi priređivači i jednostavno, ne razmišljajući, preinačili u *uskrsnuli* – i uprskali stvar! Naime, *uskrsnuo* je samo Isus Krist, a sve drugo što se podiže iz mrtvoga stanja je tek *uskrsilo*. Radi duha hrvatskoga jezika trebalo bi paziti na ovakve “sitnice”, kad već imamo dobra rješenja da ne zapadamo u pogreške i neumjesne konstrukcije.

U originalu čitamo: “U dvema Amerikama, u severnoj i u južnoj, otkrio sam i pronašao vrstu nove religije koja, iako je bila osuđena na manje trajanje, bila je življa od Hrišćanstva. Zovem je religijom zato što su svi u nju verovali, a niko o njoj niti je raspravljao niti sumnjao. Bila je to religija progresa. Svi su tamo bili ponosni na progres koji je svakog dana Amerika doživljavala i ostvarivala. Bili su pripremljeni na to da ne uštede ni jedan napor koji je išao za umnožavanjem progresa. Niko nije pomišljao da se moglo posumnjati u apsolutno dobro tog progresa. Ali za mene, koji sam baš u to vreme izišao iz nekropole starog svijeta, nije bilo teško zapaziti i otkriti da su svi Amerikanci i oni s juga i oni sa severa shvatali pod rečju progres naglo i neprekidno umnožavanje bogatstva, blagostanja, raskoši, moći, znanja i nauke: dakle, sve one stvari i pojmove koje su Rimljani obeležavali korupcijom.” (38).

Kod Disputa stoji: “U dvjema Amerikama, u Sjevernoj i u Južnoj, otkrio sam i pronašao vrstu nove religije koja je, iako je bila osuđena na kraće trajanje, bila življa od kršćanstva. Nazivam je religijom zato što su svi u nju vjerovali, a nitko o njoj nije ra-

spravljaio niti u nju sumnjao. Bila je to religija napretka. Svi su ondje bili ponosni na napredak koji je svakog dana Amerika doživljavala i ostvarivala. Bili su pripremljeni na to da ne prištede ni jedan napor koji je išao za umnažanjem napretka. Nitko nije pomišljao na to da se moglo posumnjati u apsolutno dobro tog napretka. Ali meni, koji sam baš u to vrijeme izišao iz nekropole Starog svijeta, nije bilo teško opaziti i otkriti da su svi Amerikanci, i oni s juga i oni sa sjevera, pod riječju napredak razumijevali naglo i neprekidno umnažanje bogatstva, blagostanja, raskoši, moći, znanja i znanosti: dakle sve one stvari i pojmove koje su Rimljani smatrali korupcijom.” (43/44).

Dakle, nije da se *progres* ne bi mogao zamijeniti s *napredak*, ali i *progres* je odavno odomaćena tuđica u hrvatskom jeziku, a usto je termin koji se upotrebljava u historiografiji, sociologiji, politologiji i drugim znanostima. Insistiranje na zamjebenosti poneki puta više škodi negoli koristi. Pogotovo u ovom primjeru kad se riječ *napredak* u svome značenju prilično udaljila od smisla riječi *progres*. I, napokon, autor ju je izabrao, pa bi to priređivači morali poštivati. Uostalom, zašto nisu “popravljali” Radičin jezik i stil tražeći hrvatsku zamjebenicu za tuđicu *korupcija*? Jer biti korumpiran ne znači samo primati i davati mito, podmićivati, nego – recimo – podavati se novim političkim zahtjevima, pa i jezičnim podobnostima koje su u dosluhu s politikom i, medijima razglašivanom i pučanstvu utuvljivanom, poželjnom i očekivanom govorno-pisanom praksom. Dakle, nije sve progresivno što se napretkom imenuje, pa ni napredak sam!

* * *

U originalu stoji: “I uistini, kad sam se usred američkog iskustva pitao šta su značili estetsko savršenstvo i moralno savršenstvo, a da bi to saznao obraćao sam se najpre tim filozofijama, osećao sam da gubim i rasipljem svoje vreme.” (42).

Kod Disputa piše ovo: “I uistinu, kad sam se usred američkog iskustva pitao što su značili estetsko savršenstvo i moralno savršenstvo, a da bih to saznao obraćao sam se najprije tim filozofijama, osjećao sam da tratim i rasipam svoje vrijeme.” (46).

Priređivači su zamijenili *gubim s tratim i rasipljem s rasipam*, pri čemu su *tratiti i rasipati* istoznačnice, a *rasipljem* je hrvatski i nimalo arhaičan oblik, te su tim postupkom dvostruko oštetili i Radičino autorstvo i izražajnost i osebjnost njegova stila. Jednako tako, nema opravdanja mijenjati Radičino *različito u različitosti i zbivati se u događati se*. Kao što je potpuno promašeno u izrazu “da se ružno zamjeni lepim a zlo – dobrim” izvršiti ovakvu zamjenu “da se ružno pobrka s lijepim, a zlo s – dobrim” (str. 47), jer se tako u ovaj Ferrerov iskaz unosi znatna doza relativiziranja, protiv kojega on upravo govori! Jedno je *pobrkati* (iz neznanja, nesvjesno), a drugo je *zamijeniti* (svjesno, namjerno) zlo s do-

brim ili obratno. I, eto, što sve može biti rezultat zamjenjivanja i brkanja, kad Disputovi priređivači stanu relativizirati!

Posljedice sukoba dviju civilizacija

U prvom Radičinu pitanju, iz ovoga potpoglavlja, u originalu stoji: “Molim vas da zadovoljite moju radoznalost: zašto ste za izlaganje svih ovih ideja vaskrsli oblik dijaloga?” (46)

A u Disputovu izdanju, pak, ovako: “Molim vas, zadovoljite moju znatiželju: zašto ste, da biste izložili sve ove ideje, uskrsnuli oblik dijaloga? (48).

U ovoj kratkoj upitnoj rečenici ima i previše proizvoljnih promjena, od redosljeda riječi do oblika pojedinih riječi (*izlaganje u izložili*), ali najviše bode oči zamjena riječi *radoznalost* s riječju *znatiželja*. Zašto? Zar je *radoznalost* nestandardna hrvatska riječ, da ne kažem srbizam? Ako ju je Radica izabrao – neka i ostane!

Isto tako, na narednoj stranici, Radica je izabrao oblik *nebuloz* koji se, dakako, može, zamijeniti s *nejasnoća* (kako Disputov priređivač čini), ali je to nedopustivo, jer je *nebuloz* odomaćena u hrvatskom standardu, odlikovala je jezik ondašnjih intelektualaca i, opet, autorov je izbor.

U originalu stoji: “Više nego ikada pre tvrdo sam ubeđen da je nužno, da bi se do kraja shvatile ove ideje i da bi se izvukla sva korist koju su one u stanju da pruže, saživeti stranu po stranu, zgotu po zgotu svu filozofsku dramu koja vodi do rešenja i do zaključaka.” (47).

U Disputovu izdanju piše: “Više nego ikada prije čvrsto sam uvjeren kako je, da bi se do kraja shvatile ove ideje i da bi se izvukla sva korist koju su one u stanju pružiti, nužno suproživjeti – stranicu po stranicu, zgotu po zgotu – svu filozofsku dramu koja vodi do rješenja i do zaključaka.” (49).

Nije imalo razloga zamijeniti *tvrd* sa *čvrsto*, a svakako je trebalo srpski oblik *saživeti* zamijeniti nečim hrvatskim (*proživjeti*, primjerice), ali Disputovi priređivači nenadmašni su u inoviranju! Tko je ikad čuo za – *suproživjeti*!?

* * *

U originalu piše: “Veličina i opadanje Rima’ doživela je vrlo krupan uspeh i ogromnu rasprostranjenost. Bilo je vrlo malo prepreka i osporavanja. Međutim, protiv knjige ‘Između dva sveta’ svi su mačevi istrgnuti.” (47).

U Disputa, pak, stoji: “Veličina i propadanje Rima’ doživela je vrlo krupan uspjeh i golemu rasprostranjenost. Međutim,

protiv knjige 'Između dvaju svjetova' isukani su svi mačevi." (49).

U Radičinu pitanju, koje prethodi ovom dijelu Ferrerova odgovora, zamijenili su Disputovi priređivači *odziv s odjek*, iako Šonje u svome *Rječniku odjek* objašnjava s *odziv*! Kako se vidi, nadolje, ispustili su iz ovoga ulomka cijelu jednu rečenicu. A zamjene koje su izvršili (*krupan u velik, ogroman u golem, istrgnuti u isukati*) potpuno su nepotrebne i nedopustive, te čine ovako prerađenu rečenicu prilično sterilnom i stereotipnom, za razliku od originalne, koja je i življa i životnija. Smatram, također, neprikladnim insistiranje na prijevodu naslova Ferrerova spisa *Između dvaju svjetova*, kad je prikladniji i potpuno u duhu hrvatskoga jezika izričaj *Između dva svijeta*.

* * *

U originalu nalazimo: "A ipak ideje i misli iz knjige 'Između dva sveta' raširile su se i još uvek se šire po celom svetu. One se nalaze svuda i ako mnogi ne znaju otkuda dolaze." (48/49).

U Disputa stoji ovo: "A ipak su se ideje i misli iz knjige 'Između dvaju svjetova' proširile i još se uvijek šire po cijelom svijetu. One se nalaze posvuda iako mnogi ne znaju odakle dolaze." (50).

Radičin sasvim razumljiv i vjerodostojan iskaz u ovoj njegovoj tvrdnji, disputovci su potpuno zamaglili i zamrsili. Nije vjerojatno da se nešto što se već proširilo svijetom i dalje još širi. Kao što se kvalitetniji prilog *otkud* (u smislu *odnekud*) zamijenilo s manje kvalitetnim, suženim prilogom *odakle*, iako *otkud* nije nikakav srbizam!

* * *

U originalu čitamo: "Već dvadeset godina javnost prihvata sa zadovoljstvom, svarene u obliku pilula, misli i ideje koje je odgurnula ili nije umela da shvati kad su joj bile izložene u obliku sistema." (49).

A kod Disputa: "Već dvadeset godina javnost sa zadovoljstvom prihvaća, probavljene u obliku pilula, misli i ideje koje je odbacila ili nije umjela shvatiti kad su joj bile izložene u obliku sustava." (51).

Ako već priređivači nisu htjeli ostaviti ono *svariti*, što znači i u Hrvata i u njihovom standardnom jeziku, varenjem tj. kuhanjem pripremiti, primjerice uvarak od ljekovitih trava, ili od drugih tvari neki pripravak u obliku pilula, mogli su staviti zamjembenicu *pripremiti* (iako, za zamjenu nije bilo nikakva razloga). Ovako, zaista je smiješno tvrditi da javnost sa zadovoljstvom pri-

hvaća *probavljene* misli i ideje, što će reći prožvakane, u probavili prerađene i – zna se kako i kakve – iz probavila izbačene ostatke, nakon razgrađivanja hrane u tvari hranjive organizmu!

* * *

Nije jasno, osim ako se sve ne svede na sujetu i preuzetnost priređivača, zašto su promijenjeni i redosljed i pojedine riječi, koje u originalu ovako zvuče: "Svi raspravljani problemi morala, estetike, ekonomije pa čak i politike ne isključuju ili samo indirektno uključuju problem mira i rata." (50).

a u Disputovu izdanju ovako: "Svi raspravljani problemi morala, estetike, ekonomije, pa čak i politike dotiču se problema mira i rata ili ga uključuju neizravno." (51).

Kao što u ovom primjeru ništa nije trebalo mijenjati, tako isto je trebalo postupiti i u narednom, gdje u originalu piše: "Ima, dakle, u vašem prosuđivanju rata jedna prvobitna obmana?" (51),

a disputovci to prerade, da ne kažem, probave ovako: "U vašoj prosudbi rata dakle postoji stanovita prvobitna zabluda?" (51)! Zaista, što je tu trebalo uopće intervenirati!?

Inače, u ovom potpoglavlju bilo je još izlišnih zamjena: nebuloze u nejasnoće, tvrdo u čvrsto, odziv u odjek, istrgnuti u isukati, dobio u zaslužio, otisak u pečat, sistem u sustav, skoro u gotovo.

Svjetski rat

U originalu stoji: "Knjiga 'Između dva sveta' postala je gotovo proročanski pogled ne na rastojanju jednog ili dva veka već u razmaku od deset ili dvadeset godina." (52).

Kod Disputa stoji ovako: "Knjiga 'Između dvaju svjetova' postala je gotovo proročanski pogled ne na raspon od jednog ili dva stotljeća, nego na period od deset ili dvadeset godina." (52).

Može li se i jednoga trena pomisliti da bi Radica pristao da se u njegovu pitanju/konstataciji ono u *razmaku* zamijeni s *na period*, pogotovo što je pogrešno. Kad se već mijenja onda bi trebalo stajati u *intervalu*. Ali zašto rabiti tuđicu pored ovako krasna hrvatskoga izraza! A i dirati autorov izbor!

* * *

U originalu čitamo: “Onog dana kad mi je postala jasnom ova spona između kvantitativne industrije i rata, koji je upravo tada razarao Evropu, ja sam se prepao od užasa. Pitao sam se: zar rat koji je izbio 1914. ulazi u veliku dramu *granica* koju je moderna civilizacija htela da prenebregne i uništiti? Pošto ih je prenebregla u misli i u delu, ona hoće sada da ih prenebregne i u ratu?” (54).

A u Disputovu izdanju piše: “Onog dana kad mi je postala jasna ova sveza između kvantitativne industrije i rata, koji je upravo tada razarao Evropu, užasnua sam se. Pitao sam se: zar rat koji je izbio 1914. ulazi u veliku dramu *granica* koje je moderna civilizacija htjela premostiti i uništiti? Nakon što ih je prebrodila u misli i na djelu, sada ih želi poništiti i u ratu?” (53).

Zaista sumnjam da bi Radica ikada upotrijebio oblik *sveza* umjesto potpuno hrvatske riječi *spona* (koju čak ni Šonje ne objašnjava pomoću – *sveza*), pogotovo što je *sveza* novogovorna kroatocentrična nategotina kao zamjena za izraz *veza*. Čak što više, *sveza* je pojam koji u gramatici srpskoga jezika označuje veznik. Međutim, u ovom odlomku su priređivači imali najviše poteškoća s razumijevanjem srpskoga glagola *prenebregnuti*. Ova tuđica i u srpskom, vrlo odomaćen rusizam, javlja se tri puta u odlomku, ima izvjesne nijanse, u kontekstu – kad se poznaje ispravno značenje ovoga glagola – sasvim jasno uočljive. Značenje ove tuđice u srpskom jeziku jeste: *zanemariti nečiju vrijednost ili neki posao, obvezu, dužnost, zaboraviti ili svjesno ispustiti iz obveza i iz vida, zaboraviti svoju dužnost prema nekome; ne pokazati o nečemu brigu koliko je potrebno, preći preko nečega ovlaš, bezbrižno, kao da je nevažno; podcijeniti ili omalovažiti nešto i nekoga; zaboraviti (se)*. Dakle, izbor riječi koji su priređivači ponudili kao zamjembence (*premostiti, prebroditi, poništiti*) nije prihvatljiv, nije točan i zavodi čitaoca na pogrešno razumijevanje ovoga odlomka. Ispravnije bi ovaj odlomak glasio ovako: “Onog dana kad mi je postala jasnom ova spona između kvantitativne industrije i rata, koji je upravo tada razarao Evropu, ja sam se prepao od užasa. Pitao sam se: zar rat koji je izbio 1914. ulazi u veliku dramu *granica* koje je moderna civilizacija htjela podcijeniti i uništiti? Pošto ih je podcijenila u misli i u djelu, ona ih želi sada podcijeniti i u ratu?”

* * *

U originalu stoji: “Ta pitanja u vašoj misli morala su da prelome bezdan strašnih razmera.” (54).

Kod Disputa piše: “Ta su pitanja u vašoj misli morala usjeći bezdan strašnih razmjera.” (53).

Kao i u prethodnom primjeru, priređivači su pogrešno razumjeli srpski izraz *prelomiti* (*riješiti, razriješiti; presuditi*) te opet čitaoca doveli u bludnju.

I u ovom potpoglavlju nastavljeno je s nepotrebnim zamjenama i narušavanjem Radičina autorstva (količina u *razmjer*, naučiti u *uvidjeti*, te ponovo *komplikirati* u usložnjavati, u toku u *tijekom*, *princip* u načelo, *prepreka* u *zapreka*), a oblik *kvaran* pogrešno je zamijenjen s *narušen* (bolje: *pokvarljiv, neispravan*). S izrazom *period*, priređivači nikako nemaju sreće! Dok su malo prije izvrstan hrvatski izraz *razmak* zamijenili s tuđicom *period* (i to pogrešno), sada su na dva mjesta oblik *period* zamijenili s *razdoblje*, što je i ispravno i pohvalno, ali samo dokazuje veličinu i značenje prethodne pogreške i priređivačeve neupućenosti!

Okovi života

U ovom potpoglavlju upotrebljava se u srpskom originalu etimološki lik riječi *dossier* (svakako zaostatak iz Radičina rukopisa, nakon srpske redakture; takvih tragova ima podosta, pa nailazimo na tzv. kroatizme kao *pučki, pravično, otisnut, kakvoća, narav, držim, postupno, domovina* koji srpskom redaktoru očigledno nisu bogzna kako smetali). Međutim, naši priređivači, odstupajući potpuno od hrvatske pravopisne norme, prepravljaju takav original u *dosje* (str. 56 i 57)! A trebali bi zamijeniti samo stvarne srbizme!?

* * *

Na str. 59. originala spominje se “čuvena afera Lafarg”.

Kod Disputa, piše “poznata afera Lafargue” (57), a kako su smatrali potrebnim objasniti o čemu se radi, Disputovi priređivači dodaju bilješku ispod crte u kojoj stoji: “Slučaj Paula Lafarguea, poznatog po knjizi *Le droit à la paresse* (*Pravo na lijenost*, 1887), još poznatijeg kao zeta Karla Marxa, koji je 1911. izvršio samoubojstvo zajedno sa suprugom Laurom smatrajući se prestarim (bile su mu 63 godine) da bi bio koristan radničkom pokretu. (*op. ur.*)”.

Da bi se objasnila “afera Lafargue” o kojoj govori Ferrero, najmanje je važno koju je knjigu Lafargue napisao te pogotovo što je bio zet Marxov. Prepisujući podatke iz stare *Enciklopedije Leksikografskoga zavoda* (budući da u novoj *Hrvatskoj enciklopediji* Lafarguea nema!) priređivači su smatrali kako su dobro obavili svoju dužnost. Međutim, nisu se potrudili istražiti suštinu (ili njima draže bit) afere, a usput su načinili i nekoliko materijalnih pogrešaka. Naime, navodeći od opusa koji broji preko 40 pojedinačnih knjiga (da ne spominjem radove po listovima i časopisima) samo *Pravo na lijenost*, “zaboravljajući” podnaslov *Opovrgavanje Prava na rad*, priređivači šalju čitateljima nekorektnu poruku o Lafargueu kao slavitelju lijenosti, te se tako pokazuju apologetima buržoaskog, kapitalističkog i globalizacijskog izrabljivanja. Jednako tako i podatkom da je bio zet Marxov, streme ideološko-političkoj diskvalifikaciji Lafarguea, kao najprimitiv-

niji antimarksisti. O samoj suštini afere nisu rekli ništa, tako da današnji čitalac ne zna što su to Ferrero i Radica tada podrazumijevali u izričaju “čuvena afera Lafarg”. A stvar stoji, eto, ovako: Lafargue je bio čovjek silne energije, velikog radnog elana, bez imalo beznađa i malodušnosti. Bio je oštar kritičar građanske kulture i “piskaralačkih slugu s masnim plaćama”, kako piše u *Enciklopediji LZ-a*, a takav bi nam i danas itekako dobro došao. Osobito u Hrvatskoj. Ergo, nabijen snagom davno je odlučio okončati svoj život kad navrši 70 godina. Tako je i učinio, izvršivši samoubojstvo 26. studenoga 1911., zajedno sa suprugom Laurom. U pismo koje je ostavio stoji: “Zdrav tijelom i duhom, zadajem sebi smrt prije nego što mi neumitna starost ne oduzme jedan po jedan dio radosti i veselja, koje imam od života, i ne liši me mojih fizičkih i duhovnih snaga, ne ukochi moju energiju, ne slomi moj um i ne učini me teretom za sebe samog i za druge. Već je mnogo godina otkako sam obećao sebi, da ne ću prijeći sedamdesetu godinu; isto tako sam već odavno odredio godišnje doba, kada ću napustiti život, i pripremio način izvršenja svoje odluke, potkožno ubrizgavanje injekcije cijankalija. / Umiram s uzvišenom radošću, koju mi pričinjava izvjesnost, da će stvar, kojoj sam posvetio četrdeset i pet godina svoga života, slaviti trijumfe u budućnosti, koja više nije daleko. Živio komunizam, živio internacionalni socijalizam!” (v. P. Lafargue, *Izbor iz djela*, Zagreb 1957, 101/102). Sa napunjenih 70 godina, a ne kad su mu “bile 63 godine”, kako tvrde priređivači (rođen je 16. VI. 1842), i iz razloga koji su potpuno suprotni onima koje ova gospoda sugeriraju, zajedno s nekim suhoparnim aparatčikom iz ondašnjega LZ-a (“jer da više ne može koristiti socijalističkom pokretu”), Lafargue je oputovao sa ovoga svijeta po slobodnoj volji i u izvrsnoj kondiciji. Kao liječniku po zanimanju, znao je što mu je i kako činiti!

* * *

U originalu čitamo: “Samo je Gabriele Danuncio pisao romane koji se odigravaju u Rimu, ali u kojima opisuje visoko društvo sasvim izmišljeno, izveštačeno i nakalemljeno na francuski roman.” (61).

Radica u Americi, u ruci drži primjerak tjednika *Time* objavljen 13. travnja 1942.

Dok kod Disputa stoji: “Samo je Gabriele D’Annunzio pisao romane koji se odigravaju u Rimu, ali u kojima opisuje visoko društvo sasvim izmišljeno, izvještačeno i ucijepljeno na francuski roman.” (58).

Priređivači zamjenjuju *nakalemiti* s *ucijepiti*. U oba izraza radi se o prenesenom značenju. Prvi, *nakalemiti*, koji Radica ispravno upotrebljava (a inače je i sastavnim dijelom hrvatskoga standarda) znači *nametnuti*, nešto nasilno nečemu dodati, *nalijepiti*. Drugi, *ucijepiti*, znači nešto posve drugo: *uliti*, *usaditi* u nekoga ideje, *namjere* ili *želje*. Dakle, jasno je da je ovdje posrijedi nepotrebna a i pogrešna zamjena.

* * *

U originalu stoji: “Poslednji svezak ‘Oslobođenje’ iznosi njegove nezgode u Gođamu, na dvoru dedžaća Ubie kome su ga predale prestoničke vlasti.” (63).

Kod Disputa piše: “Posljednji svezak ‘Oslobođenje’ iznosi njegove nezgode u Gojamu, na dvoru varalice Ubie kojem su ga predale prijestolničke vlasti.” (60).

Ne znajući protumačiti riječ *dedžač* Disputovi priređivači su odnekuda izmudrijali da bi to moglo značiti – *varalica*. Iako bi elementarna pamet stala odmah sumnjati: koje bi to prijestolničke vlasti predale zarobljena oficira tamo nekom varalici, koji k tome ima i dvor! Riječ je o dedžazmetu, jednoj od viših feudalnih titula u Etiopiji, odmah ispod rasa, a dedžač Ubie bio je vladar pokrajine Tigré smještenoj u sjevernom predjelu Etiopije s glavnim gradom Aduom (Aduwa), a ne varalica!

* * *

U originalu, u Radičinu pitanju, piše: “Mislite li na besede tajanstvenog lica koga Olivijero Alemani u svojim abisinskim nezgodama i nesrećama susreće na vrhovima jedne a m b e u Godamu?” (65).

Međutim, kod Disputa stoji ovako: “Mislite li na besjede tajanstvene osobe koju Oliviero Allemani u svojim abesinskim nezgodama i nesrećama susreće na vrhovima jedne ambe u Gojamu?” (61).

Očito, ona razmaknuto (spacionirano) pisana riječ u Radičinu pitanju traži objašnjenje. Ali Disputovi priređivači i ovaj puta, kad je intervencija neophodna, podbaciše. A u starom dobrom *Meyersovom Konversationslexikonu* možemo se informirati da je *amba* – gola i pločasto oblikovana zaravan na stjenovitim uzvisinama čije se strane strmo obrušavaju; često korištene kao prirodna utvrđenja (sv. I, str. 412).

Ženevsko progonstvo

U originalu naslov ovoga potpoglavlja glasi: Ženevsko izgnanstvo (68). Riječ *izgnanstvo* je standardna hrvatska riječ, a ne srbiizam, i nema potrebe zamjenjivati ju. Pogotovo što u pravnoj terminologiji postoji stanovita razlika između pojmova *izgnanstvo* i *progonstvo*. *Izgnanstvo* je rezultat nečijeg gruboga postupanja ili drugačijih pritisaka, gruboga pokazivanja nekomu da mora napustiti svoje mjesto. *Progonstvo* je zakonom određeno mjesto kamom ima netko biti prognan na osnovu posebne presude. Koliko mi je poznato Ferrero je napustio Italiju i otišao u egzil u Ženevu zbog grubih pritisaka i javnih napada, prijatniji i silovitih nasrtaja na osobnu sigurnost fašističkih samozvanaca i kojekakvih dragovoljaca, a ne na osnovu neke državne ili pravosudne odluke. Dakle je izgnan, te je trebalo sačuvati Radičin originalni izraz.

I u podnaslovu priređivači ponavljaju istu, već ranije uočenu, pogrešku kad ne poštuju etimologiju pojedinih riječi. Tako

zamjenjuju u originalu otisnuto *versajski mir* (68) s *versajski mir* (62), umjesto *versailleski mir*, što je skraćeni izričaj koji se odnosi na *Versailleski mirovni sporazum* od 28. VI. 1919. Takvu praksu nastavljaju dosljedno kroz cijelu knjigu, u ovom i u drugim slučajevima.

U istom podnaslovu Radica spominje Talleyranda, ali priređivači ne osjećaju potrebu za objašnjenjem ispod crte o kojoj se točnosti radi, vjerujući valjda kako masa hrvatskih čitalaca živo poznaje život i djelo ovoga čovjeka: Charles Maurice des Talleyrand-Périgord (1754-1838), francuski diplomat, političar i biskup; 1791. prišao Francuskoj revoluciji i odrekao se svećeničkog zvanja. Ministar vanjskih poslova 1797-1807. Pomagao Bonaparteov državni udar 18. brumairea; pristao uz Burbonce 1814., a 1830. radio na njihovu svrgavanje. Sposoban i beskrupulozan spletkar, postao je pojmom za diplomatsku vještinu.

I u odlomku u kojem Ferrero govori o svoje dvije knjige, *Aventure* i *Construction*, priređivači vrše nepotrebnu i pogrešnu zamjenu, jer u originalu stoji: “Ove dvije knjige ruše *ab imis fundamentis* napoleonovsku legendu koja i danas ima velikog uticaja na imaginacije.” (71). A kod Disputa čitamo: “Ove dvije knjige ruše *ab imis fundamentis* legendu o Napoleonu koja i danas ima velik utjecaj na maštarije.” (65).

Nije dobro rješenje *imaginacije* zamijeniti s *maštarije*, jer ova potonja riječ znači, u pogrdom smislu, fantaziranje ili izmišljotine. Ali da napoleonska legenda može i danas utjecati na imaginacije, tj. na “mentalnu sposobnost stvaranja slika nestvarnih ili dalekih predmeta, sposobnost mišljenja u predodžbama, simbolima, metaforama” li na maštu, u to nema sumnje. Ni ovdje nije trebalo “popravlјati” Radicu!

Osnovni europski problemi

Ali tamo gdje je trebalo dati objašnjenja i olakšati čitaocu razumijevanje Radičina teksta, to se nije dogodilo. Na str. 64. prvi put se spominje pojam *droit des gens*, a u ovom potpoglavlju opet na str. 67., te se o njemu raspravlja naširoko, a ostavljena je i originalna Radičina bilješka ispod crte koja bi svakako trebala kod priređivača izazvati barem radoznalost, ako ne već sumnju, da oko toga pojma treba što god raščistiti. Ali, ništa! Na str. 68. Ferrero izjavljuje Radici sljedeće: “Prvi slom ovog načela nastaje s Francuskom revolucijom koja više ne uzima u obzir pravila *droit des gens* – nedovoljan i pjesnički prijevod rimskog *ius gentium* – što žive i održavaju se u mjeri u kojoj Europa želi živjeti pod uvjetom ravnoteže.” Sada bi sumnja priređivača trebala biti potaknuta maksimalno! I zaista, oni daju ispod crte objašnjenje za pojam *jus gentium*, koje glasi: “pravo koje se u starom Rimu primjenjivalo na one koji nisu bili punoljetni rimski građani, tj. na

* iz temelja

one koji nisu bili *jus civile* (op. ur.)". Dakle, po ovom objašnjenju ovo pravo se odnosilo na malodobne osobe!? Koja je granica životne dobi bila u tom razdoblju za određivanje maloljetnosti/punoljetnosti, nisam istraživao. Ali, o tome *jus gentium* i ne određuje ništa. Naime, pravilo *jus gentium* se "u antičkom Rimu primjenjivalo na stanovnike rimske države koji nisu bili punopravni rimski građani", za razliku od onih koji su bili pravi rimski građani i na njih je primjenjivano pravilo *jus civile*. A što se tiče Ferrerove opaske o "nedostatnom i pjesničkom prijevodu" ovoga pojma, odnosno da se pojam *droit des gens* i dalje prevodi neispravno kao – međunarodno pravo, poznati hrvatski strukovnjak na području međunarodnoga prava, Vladimir Ibler, u svome *Rječniku međunarodnog javnog prava* (Zagreb, 1987) o izrazu *jus gentium* piše: "uglavnom napušten i netočan latinski naziv za međunarodno pravo, a upotrebljavali su ga pisci koji su se služili latinskim jezikom. Taj je naziv i u prijevodu na francuski jezik (*droit des gens*) služio kao sinonim za međunarodno pravo. *Jus gentium* u sistemu rimskog prava ima značenje koje se nipošto ne poklapa s međunarodnim pravom." Dakle, hrvatski čitalac, bez uvida u srpski izvornik, zaista ne može znati što su Ferrero i Radica stvarno napisali. A primjeri koji slijede ovaj zaključak još su drastičniji.

* * *

U originalu stoji: "Istorija Francuske revolucije pisala se do sada u vreme mira. Zapostavljanje 'Droa de žan' od strane Revolucije prerusilo se u slavu. Međutim, za vreme Francuske revolucije potpuno se srušila stara pravna i socijalna organizacija. Vojnici su napustili kasarne, činovnici državne urede, poreske glave odrekle plaćanja." (79).

U Disputovu izdanju čitamo: "Povijest Francuske revolucije do sada se pisala u vrijeme mira. Zapostavljanje *droit des gens* od strane revolucije prerusilo se u diku. Međutim za vrijeme Francuske revolucije potpuno se srušila stara pravna i socijalna organizacija. Vojnici su napustili vojarne, činovnici državne urede, poreznici su se odrekli naplate." (69).

Prvo, od početka knjige pa do ovoga mjesta, a i dalje, sve do kraja knjige, priređivači su konzekventno zamjenjivali standardnu hrvatsku riječ *historija* (s izvedenicama) također standardnom hrvatskom riječju *povijest*. Za to nije bilo nikakva razloga, osim njihove samovolje i brutalnoga kršenja Radičina autorstva. Da u drugačije rasprave i ne ulazimo. Drugo, zamijenili su uređnu hrvatsku riječ *slava* s riječju *dika*, iako ova potonja znači *ponos*! Treće, zamijenili su odomaćenu i u hrvatskom jezičnom standardu uobičajenu riječ *kasarna* s riječju *vojarna*, iako Radica tu riječ nije nikad upotrebljavao. Uostalom, on se odlučio za *kasarnu*! Četvrto, na samom kraju odlomka, intervenirali su tako da proizlazi kako su se poreznici odrekli naplate poreza, što skoro nije zabilježeno u povijesti modernih država. Ali, Ferrero je

kazao da su "poreske glave", tj. nosioci obveze plaćanja poreza (koji se nekada razrezivao "po glavi", između ostaloga) "odrekle", tj. odbile plaćati porez. Dakle, potpuno su preokrenuli smisao, a kako bi to hrvatski čitalac mogao znati, ako ne bude upozoren!

* * *

Odmah u nastavku, u originalu čitamo: "Ovo rušenje izazvalo je opšti strah. Monarhija je pala. Francuska se našla bez vlasti i bez oficirskih kadrova. Aristokratija već dugo nije imala nikakve privilegije nego samo vojne. Vojnici su pridolazili iz plemstva. Od oca na sina, oficiri su bili aristokrate. U aristokratskim porodicama ratne tradicije bile su povezane za izvesna pravila." (79)

Kod Disputa stoji: "Ovo rušenje izazvalo je opći strah. Monarhija je pala. Francuska se našla bez vlasti i bez časničkih kadrova. Aristokracija već dugo nije imala nikakve privilegije osim vojnih. Vojnici se novače iz plemstva. Od oca na sina časnici su bili aristokrati. U aristokratskim su obiteljima ratne tradicije bile vezane za određena pravila." (69).

Priređivači, prvo, zamjenjuju *oficir* s *časnik*, iako Radica nikada ne upotrebljava tu riječ; a i imenica *oficir* sastavni je dio hrvatskog standarda i nije izraziti srbizam. Ali zamjenom glagola *pridolaziti* s glagolom *novačiti*, vrši se dvostruka pogreška. S jedne strane mijenja se korektna riječ i vrijeđa Radičino autorstvo, a s druge strane, postiže se dojam o Radičinoj i Ferrerovoj nekompetentnosti: jer, kao, oni tvrde da su se oficirski kadrovi novačili iz redova plemstva!? A u odlomku piše da je to bio privilegij! Osim toga, oficiri se nikad, do danas, u svim vojskama svijeta ne novače, nego obrazuju u vojnim zavodima i akademijama, na što su – u ovom slučaju – imali pravo jedino sinovi francuskih aristokrata.

* * *

Dva, tri retka niže u originalu stoji: "Ovi novi činioici uče taktička pravila vojne veštine ali neće da prihvate moralne tradicije. Oni stoje u službi jedne vlade koja dolazi iz buržoazije, a koja nema pojma o pravilima po kojima treba vladati i ratovati. Ovi ljudi misle da su učinili čitava otkrovenja kad u svojim avanturama uspevu da postignu trenutne lične uspehe koje pružaju rat bez granica, politika bez granica i diplomacija bez granica. Ratujući i vodeći diplomatiju van svih pravila, oni postižu uspehe koji zapanjuju njihove savremenike, ali koji Evropu odvođe u ponor rata bez mira." (79).

Dok Disputovi redaktori prerađuju u: "Ovi novi čimbenici uče taktička pravila vojne vještine, ali ne žele prihvatiti moralne tradicije. Oni su u službi vlade koja dolazi iz buržoazije, a koja ne zna ništa o pravilima po kojima treba vladati i ratovati. Ovi

Ljudi misle da su došli do silnih otkrića kad u svojim avanturama postignu trenutne osobne uspjehe što ih omogućuju neograničeni rat, neograničena politika i neograničena diplomacija. Ratujući i vodeći diplomaciju izvan svih pravila, oni postižu uspjehe koji zapanjuju njihove suvremenike, ali koji Europu odvede u ponor rata bez mira.” (69).

Nema potrebe zamjenjivati *činilac* s *čimbenik* jer su to isto značnice i obje u fondu hrvatskog standardnog jezika. Jednako tako nepotrebno je i pogrešno mijenjati izričaje “rat bez granica, politika bez granica i diplomacija bez granica” u “neograničeni rat, neograničena politika i neograničena diplomacija”.

Umjesto svakog daljnijeg komentara, mogu samo reći kako je neograničena samovolja Disputovih priređivača koji mogu na ovakav bestidan način zadirati u tuđi tekst!

Umjesto ovih nedopustivih postupaka priređivači bi bolje učinili da su dali objašnjenja za neke osobe i pojmove u ovom potpoglavlju. Malo je današnjih čitalaca kojima nešto govori ime Alberta Sorela* (str. 68), a još ih je manje koji znaju nešto o miru u Campoformiju** (str. 69).

* * *

Zaista je neshvatljiv leksičko-lingvistički kriterij po kojem Disputovi redaktori interveniraju u Radičin tekst! Tako u originalu čitamo Radičino pitanje: “U čemu se sastojala podvojenost političkih i vojnih činilaca?” (80),

a kod Disputa stoji: “U čemu je bila podvojenost političkih i vojnih faktora?” (70).

Riječ *činilac* nije srbizam. Poželjno je uvijek upotrebljavati domaći a ne strani izraz i to dobri pisci i srpskoga i hrvatskoga jezika redovito čine. Ali zašto zamijeniti *činilac* s *faktor*!

Vrhunac ovakve bezočnosti dosiže se u narednom primjeru. U originalu piše: “Do XVIII veka, politički i vojni činioци bili su rekrutovani iz iste sredine: iz aristokracije. Prema tome, ove su dve grupe činilaca bile međusobno povezane.” (80).

U Disputovu izdanju pak čitamo: “Do XVIII. stoljeća politički i vojni faktori bili su novačeni iz iste sredine: iz aristokracije. Prema tome ove su dvije skupine čimbenika bile međusobno povezane.” (70).

I opet se pogrešno upotrebljava glagol *novačiti*, a *činilac* zamjenjuje s *faktor*, odnosno *čimbenik*. Nepotrebno i nedopustivo!

* * *

U originalu je napisano: “U Francuskoj je diplomatija sačuvala malo uticaja, ali ne mnogo. Vojna kasta biva postepeno osvajana teorijama Klauzevica: totalan i rušilački rat. To je sistem koji prihvata i Napoleon.” (81),

a kod Disputa prerađeno u: “U Francuskoj je diplomacija očuvala malo utjecaja. Vojnu kastu postupno osvajaju Clausewitzove teorije: totalni i rušilački rat. Taj sustav prihvaća i Napoleon.” (70).

Riječ *sačuvati* sasvim je hrvatska kao i *očuvati*. Isto tako i *sistem* pa ju ne treba zamijeniti sa *sustav*. Pogotovo što Radica nikad nije ni pisao ni govorio *sustav*. A i o Clausewitzu*** su Disputovi priređivači trebali kazati koju riječ. Jednako tako i o Vattel****, kojega naši čitatelji još manje poznaju.

I u ovom potpoglavlju priređivači nepotrebno zamjenjuju *harmonija* sa *sklad*, *instinkt* s *nagon*, *jedna* sa *sojuz*, *pažnja* u *pozornost*, *obrazovati* s *formirati*, *porijeklo* s *podrijetlo*, ali čisti srbizam *pomračenje* ostavljaju, što vjerojatno nije rezultat pomračenja uma, nego aljkavosti (“pomračenje vodeće klase”, na str. 69. Disputova izdanja, svakako bi bilo bolje zamijeniti sa “sumrak vladajuće klase”).

Sudbina Europe

Već u podnaslovu nailazimo na nepotrebnu i nepreciznu zamjenu, “Francuska: obrazac savremenog društva” Disputovi priređivači preinačuju u “Francuska: uzorak savremenog društva” (72. i na 73. str.). *Obrazac* nije srbizam i tu riječ ne bi trebalo mijenjati. Ali ako se to već čini (a ne bi smjelo) onda nikako s neprikladnim *uzorak*, nego s boljim *primjer* ili *uzor*. Ali zato u tekstu (str. 73) ostavljaju srbizam *rastojanje* na nekoliko mjesta uvjereni, valjda, kako to ne bi trebalo zamijeniti s, primjerice, *udaljenost* ili *razmak*.

* Albert Sorel (1842-1906), francuski povjesničar, baveći se Francuskom revolucijom pokazao kako je ona utjecala na ostalu Evropu i obratno. ** Campoformio, mjesto nedaleko Udina, u kojem je postignut mirovni ugovor 1797. između Francuske i Austrije, po kojemu su Austriji pripali Venecija, Istra, Kvarnerski otoci, Dalmacija i Boka kotorska. *** Karl von Clausewitz (1780-1831), pruski general, vojni pisac i teoretičar poljskoga porijekla. Izvršio veliki utjecaj na vojnu doktrinu, osobito na području odnosa između politike i rata (“Rat je nastavak državne politike drugim sredstvima”). **** Emerich des Vattel (1714-1767), švicarski pravnik i diplomat. *Pravo naroda* (1758) najpopularnija i dugo uvažavana knjiga o međunarodnom pravu.

* * *

U originalu stoji: “Strah koji sasvim dosledno izaziva gotovo uvek zloupotrebu sile.” (88).

Kod Disputa čitamo: “Strah koji sasvim dosljedno gotovo uvijek izaziva upotrebu sile.” (75).

Zaista, zar je moguće da učenim politolozima treba tumačiti koliko je velika razlika u iskazima ako se napiše *zloupotreba sile* ili “samo” *upotreba sile*!? Ali, čitalac o tome ne zna ništa, dok ga ne upozorimo. No pažljiviji čitalac mogao bi to zapaziti i posumnjati u Ferrerovu kompetentnost! Isto bi se moglo zbiti i zbog intervencije nekoliko redaka niže na istoj stranici, kad priređivači originalni iskaz *inteligentnu saradnju* mijenjaju u *promišljenu suradnju*. Zar je riječ *inteligentan* – srbizam? A k tome uopće se ne može prevesti i zamijeniti s *promišljen*, jer ona to jednostavno ne znači! U istom pasusu priređivači sebi dopuštaju preinake *ogromni* u *golemi*, *diskusije* u *raspravljanja*, a da za to uopće nemaju razloga ni – dopuštenja.

* * *

Na još većoj kušnji našla se Ferrerova kompetencija, u sljedećem primjeru: originalna rečenica glasi: “Jedna od najznatnijih ali malo zapaženih posledica Svetskog rata bio je slom ruskog carstva.” (90),

a nakon intervencije čitamo: “Jedna od najznatnijih, ali malo zapaženih posljedica Svjetskog rata bio je slom Ruskog Carstva.” (77).

Ovdje je jasno da se može dogoditi da nešto što je *najznatnije* i promakne pažnji ili bude malo zapaženo, ali nešto što je *najznatnije*, dakle vrlo prošireno i o čemu je glas stigao i u najudaljenije krajeve, zaista ne može biti – malo zapaženo! A upravo tako, besmisleno, zvuči ova prerađena rečenica.

* * *

Potkraj potpoglavlja nailazimo na nedopustivu aljkavost! U originalu stoji: “Veliko pitanje zakonitosti vlasti postaje odlučno za budućnost čovečanstva. Kolikogod bila nauka i snaga jedne civilizacije, ona znači sveopšti nered, ako ne ume prethodno da uspostavi jasna, jednostavna i ljudska načela, na kojima treba da se oslanja da bi živela, a to je uvek princip prava upravljanja i dužnosti slušanja. Evropska civilizacija će nestati, kao što je sva grčko-rimska civilizacija uginula, ako se prethodno ne reši pitanje legitimnosti vlasti. Kakvogod bila njena nauka i njena moć jedna civilizacija nije nego sveopšti nered ako ona ne ume prethodno da uspostavi jasna, jednostavna i dobro utvrđena na-

čela na koja treba da se oslanja da bi živela, rasla i cvetala. Ceo moj ideal ide danas za tim da pokušam doprineti rešenju ovog pitanja, na kome leži sva *sudbina Evrope*.” (92/93).

U Disputovu izdanju pak ovo: “Važno pitanje zakonitosti vlasti postaje odlučujuće za budućnost čovječanstva. Europska će civilizacija nestati, kao što je nestala i grčko-rimska civilizacija, ako se prethodno ne riješi pitanje legitimnosti vlasti. Kakve god bile njezina znanost i njezina moć, civilizacija nije drugo nego sveopći nered ako ne umije prethodno uspostaviti jasna, jednostavna i dobro utvrđena načela na koja se treba oslanjati da bi živjela, rasla i cvjetala. Cio moj ideal danas ide za tim da pokušam pridonijeti rješenju ovog pitanja, na kojem leži sva *sudbina Europe*.” (78).

Kako se vidi ispuštena je jedna cijela složena i podugačka rečenica. Greška je mogla nastati u nekoliko faza rada, ali priređivačima nije smjela promaći. Možda im se, u brzini, pričnila istom. Ali autor je ovdje primijenio djelomično ponavljanje kako bi postigao što jači učinak svoga iskaza. Priređivačima su, izgleda, ovakvi suptiliteti prilično strani. Isto tako, nisu smjeli u tekstu koji je u ovom odlomku preostao napraviti nove pogreške i nedopustive intervencije. Pored prćkanja po redosljedu riječi u pojedinim rečenicama, nisu shvatili ono srpsko “njena nauka i njena moć”. Riječ *nauka* – po najjednostavnijoj analogiji – zamijenili su s riječju *znanost*, iako se u danom kontekstu srpski izraz *nauka* treba razumjeti kao *doktrina*, *ideologija*, *naučavanje* ili *nauk* (vjere, primjerice). Jer, kakvu to *znanost* ima civilizacija, koja ju karakterizira i posebno obilježava? Besmislica! Ali su, Disputovi redaktori, vrlo spremno zamijenili izraz *doprinijeti* (iako nije srbizam) s *pridonijeti*, ili, pak, riječ *pometnja* s riječju *pomutnja*, iako se ne radi o istoznačnicama.

Zaključak jedne misli

Taman kad sam pomislio da bi u ovom završnom potpoglavlju, prvog dijela Radičine knjige posvećenog Ferreru, priređivački rad mogao proći bez nekih izrazitih pogrešaka, dogodilo se upravo to da je *zaključak jedne misli* dobio sasvim suprotno značenje od onoga stvarnog u originalu!

Naime, u originalu piše: “A ove misli-vodilje mog sveukupnog dela spajaju se i susreću u velikom problemu urođenog ljudskog ludila i u neprestano nužnom naporu. Jer ono mora uvek da ponovo počinje kako bi ga kanalisalo u jedan red isto toliko potreban koliko i štetan.” (96),

a kod Disputa ovo: “A ove misli vodilje mog sveukupnog djela spajaju se i susreću u velikom problemu urođenoga ljudskog ludila i u neprestano nužnom naporu. Jer moje djelo mora uvijek ponovo počinjati kako bi se kanaliziralo u stanovit red koji je isto toliko potreban koliko i štetan.” (80).

Dakle, smisao je ovoga citata da se Ferrerove misli-vodilje prisutne u njegovu cijelom opusu, sastaju ili susreću “u velikom problemu urođenog ljudskog ludila i u neprestano nužnom naporu”, kao bi se pomoću ovoga Ferrerova djela (kao i drugih ljudi) i neprekidnoga napora “urođeno ljudsko ludilo” kanaliziralo u red koji može biti i koristan i štetan. Na prethodnim stranicama upravo se govori o potrebi kanaliziranja ljudskoga ludila, te u kojim uvjetima je samo kanaliziranje štetno a u kojima korisno. Stoga nikako nije moguće zaključiti jednu misao stavom kako Ferrerovo djelo “mora uvijek ponovo počinjati” kako bi se ono, djelo, kanaliziralo “u stanoviti red koji je isto toliko potreban koliko i štetan”! Treba stalno započinjati napor i djelovanje, bilo čije, kako bi se kanaliziralo urođeno ljudsko ludilo; suspregnulo i ograničilo koliko je moguće, a da to kanaliziranje ne sputa ljudsku slobodu i poduzetnost. To je smisao zaključka jedne misli, a ne ono što su Disputovi priređivači iskrivili i tako hrvatske čitaocce doveli u zabunu i bludnju.

Benedetto Croce, 1866-1952. Iz prvoga izdanja *Agonije Evrope*

DRUGI DIO

Razgovori i susreti

Benedetto Croce O prekretnici europske civilizacije

Već u podnaslovu poglavlja o Croceu susrećemo se s nepotrebnom zamjenom fraze “čovječanska republika” (140) s izričajem “republika ljudskoga roda” (109). Ne vidimo što u prvoj frazi nije hrvatsko pa bi je trebalo promijeniti. Ta čovjek je (valjda) pripadnik ljudskoga roda! Ali, redaktori hitaju “ispraviti” Radicu, odmah se referiraju na Vica, kao dobri i poslušni učenici, koji su, eto, naučili svoje zadaće: mi znamo o kojoj je frazi riječ! Iako, na 152. stranici sam Radica upotrebljava latinsku frazu Vico-ve formule (a srpski redaktor mu to ostavlja, mimo srpske jezične prakse!). Autor suvereno vlada svojim tekstom, to je očito. On je apsolvirao materijal kojim se služi i može varirati, po svojem osjećaju i po potrebi trenutka, po zahtjevu medija za koji piše ili sredine kojoj se obraća, jezično i sadržajno tvorivo kako ga je volja! Ovi, koji sad unakazuju taj Radičin trud, toga nikad neće biti svjesni. Disputovi redaktori u svojoj, već se dovoljno jasno vidi, nastranoj potrebi nastoje da sve u Radičinoj knjizi *glajhšaltuju*, podrede, ujednače, izniveliraju i podvedu pod neku svoju koncepciju razumijevanja hrvatskoga jezika i publicističkoga stila,

a po kojoj koncepciji nije moguće njegovati bilo kakvu jezično-izražajnu raznovrsnost, upotrebljavati što veći broj istoznačnica ili srodnih riječi ili pokazivati neku svoju osobitost i izražajnu posebnost. U svojoj težnji k posvemašnjoj *uravnilovki*, Disputovi redaktori uniformiraju i steriliziraju inače bogat i živ Radičin jezik, uškopljuju njegovu izvornu frazu i rječnik krcat preljevima i bojama, nijansama i sjenčanjima koji uhu i oku Disputovih redaktora, eto, ostadoše posvemašnjom tajnom. A sve pod firmom rasrbljivanja, odnosno pohrvaćivanja Radičina teksta! Ono malo posrbljivanja skoro da nije naudilo živosti i gipkosti Radičina jezika, ali ovo pohrvaćivanje koje vrše Disputovi redaktori doslovno uništava i suštinu (a ne samo *bít*), i pravac (a ne samo *smjer*) i sistem (a ne samo *sustav*) Radičina mišljenja i mišljenja njegovih sugovornika.

I ovdje, u podnaslovu Disputovi redaktori mijenjaju pojam *doktrina* u pojam *teorija*, da bi se i, kako ćemo vidjeti malo kasnije, zapetljali do te mjere da će smisao napisanoga postati potpuno izobličćen, štoviše nedostupan.

* * *

U izvorniku stoji: “Od učitelja jedne od najnemirnijih italijanskih generacija i od idejnog i duhovnog putovođe najuskomešanije italijanske mladosti, Kroče je danas ostao sasvim sam.” (141).

U Disputovu izdanju čitamo: “Od učitelja jedne od najnemirnijih talijanskih generacija i od idejnog i duhovnog putovođe najuskomešanije talijanske mladosti Croce se danas pretvorio u usamljenika.” (110).

Dakle, ovdje nije bilo potrebe mijenjati bilo kakav srbizam nekim kroatizmom, nego su Disputovi redaktori izobličili Radičino “ostati sasvim sam” onim svojim samovoljnim i nepotrebnim “pretvorio u usamljenika” i poništili implicitnu kritiku upe-renu protiv društvenih okolnosti (fašizma) koje su prisilile Crocea da ostane sasvim sam, a ne da se, po svojoj odluci i volji, pretvori u usamljenika! Bilo bi svrsishodnije da su izraz *putovođa* (za koji ne znamo da li je baš Radičin ili pak srpskoga redaktora) promijenili u *predvodnik*, ili samo *vođa*, ili u *autoritet*, što se sugerira i izrazom *učitelj* s početka rečenice. Croce, koliko znamo, nije se bavio organizacijom putovanja (ni u prenesenom smislu), da bi bio vođa puta!

* * *

U Radičinu originalu, nadalje, čitamo: "Istorijski materijalizam i marksizam, koje je Kroče pod utjecajem Labriole a na osnovu Hegelova idealizma prevazišao u kritici svoje dijalektike, pripremio ga je za ovaj put." (144).

Dok u Disputovoj pretvorbi stoji: "Povijesni materijalizam i marksizam, koje je Croce pod utjecajem Labriole a na osnovu Hegelova idealizma nadišao u svojoj kritičkoj dijalektici, pripremio ga je za ovaj put." (111).

Kako se vidi redaktori vrše promjenu imena *historijskoga materijalizma*, kao imena skupa teorija, dakle, doktrine, nauka ili naučavanja, koje je prvi upotrijebio F. Engels, razvijajući ga zajedno s K. Marxom u okviru svoga materijalističkoga svjetonazora, u – *povijesni materijalizam*. I na narednoj 112. zapažamo istu pojavu. Ali, na 113. str. stoji "historijski materijalizam i komunističku ideologiju"! Otkuda takva nedosljednost, ako ne iz neznaštva i aljkavosti. A ni *Hrvatska enciklopedija LZ* "M. Krleža" (Zagreb, 2002, tom IV) ne vrši ovakvu zamjenu i donosi pod imenom *historijskoga materijalizma* relativno korektan članak. Nepotrebna je i neprimjerena zamjena podjednako hrvatskoga izraza *prevazići s izrazom nadići*.

* * *

U originalu čitamo: "Sloboda je večna, ukoliko je u njoj oličen istorijski sud koji nije ništa drugo nego svest čovečanstva." (148).

A u hrvatskom izdanju stoji: "Sloboda je vječna ako je u njoj oprimjeren povijesni sud koji nije ništa drugo nego svijest čovječanstva." (114).

Dakako izraz *oličen* je autentično hrvatski i znači: neki apstraktan pojam prikazati određenim likom, otjeloviti. Dok onaj knjiški izraz *oprimjeriti* znači: navesti neke primjere, dati primjere, pokazati na primjerima, a njegova nepotrebna i pogrešna upotreba izobličuje misao koju je autor htio izraziti.

* * *

U originalu stoji: "Istorija-misao stvara istoricizam koji, mada proizilazi iz iluminizma, prevazilazi ga i upotpunjuje ukoli-

Disputovi redaktori u svojoj nastranoj potrebi nastoje da sve u Radičinu knjizi *glajhšaltuju*, podrede, ujednače, izniveliiraju i podvedu pod neku svoju koncepciju razumijevanja hrvatskoga jezika i publicističkoga stila, a po kojoj koncepciji nije moguće njegovati bilo kakvu jezično-izražajnu raznovrsnost, upotrebljavati što veći broj istoznačnica ili srodnih riječi ili pokazivati neku svoju osobitost i izražajnu posebnost

ko svladava i pobeđuje apstraktni racionalizam iluminizma i poistovećuje se s razumom. Istoricismam – veli Kroče – nastaje iz logičnog uma na isti način kao što se poezija rađa iz pjesničke fantazije. Istoricismam nosi u sebi oznaku revolucije i to konstruktivne i prave revolucije, ukoliko ona znači evoluciju i udara nov pravac slobodi..." (148/149).

U Disputovu izdanju, pak, čitamo: "Povijest-misao stvara historicizam koji nadilazi iluminizam premda iz njega proizilazi i upotpunjuje ga u mjeri u kojoj svladava i pobeđuje apstraktni racionalizam iluminizma i poistovjećuje se s razumom. Historicizam – veli Croce – nastaje iz logičnog uma na isti način kao što se poezija rađa iz pjesničke fantazije. Historicizam nosi u sebi oznaku revolucije, i to konstruktivne i prave revolucije ako ona znači evoluciju i udara nov smjer slobodi..." (115).

Pored nepotrebne intervencije u poredak riječi, te izmjene riječi *pravac u smjer*, u ovom citiranom odlomku pojavljuju se dvije krupne dvojbe.

Prvo, shvaćanje i prenošenje iz srpskoga predloška u hrvatsko izdanje pojma *istoricismam*. Disputovi redaktori, kako smo već vidjeli, konzekventno su u cijeloj knjizi zamijenili pojam *historija* pojmom *povijest*. O neopravdanosti toga postupka već sam rekao svoje mišljenje. Sad, kad se pojavilo nekoliko stranica teksta u kojem se objašnjava Croceovo shvaćanje historije i fenomena s njom povezanih, Disputovi redaktori slijede svoju površnu logiku i srpsko *istoricismam* jednostavno zamjenjuju s – ovaj puta valjda hrvatskim izrazom – *historicismam*. Dakako, prisiljeni su na to jer smatraju da ne postoji – po njima – prava hrvatska zamjembenica. No, to je tek površina stvari. U pitanju je razumijevanje onoga što Radica tumači u vezi s Croceovim poimanjem navedenoga pojma. Naime, dok je srpski redaktor još i mogao ostaviti bez ikakva objašnjenja i u tom obliku – *istoricismam* – hrvatski, tj. Disputovi redaktori morali bi znati da je oblik *historicismam*, nakon više od pola stoljeća znanstvenoga i praktičnoga razvoja filozofske i politološke terminologije dobio značenje koje itekako odudara od onoga iz 1940-ih. Zato ga je, po mome mišljenju trebalo zamijeniti oblikom *historizam*, a eventualno tu zamjenu još i popratiti objašnjenjem ispod crte. Točno je da se u hrvatskim rječnicima, pogotovo starijima, oba pojma – *historicismam* i *historizam* – smatraju gotovo istoznačnicama. Ali, i u tim rječnicima, navodi se stanovita značenjska razlika, te pogotovo razlika u značenju obzirom na područja u kojima se rabi (filozofija, povijest umjetnosti, arhitektura, politologija i dr.). Ali, na filozofskom području, a to je ono područje na kojem se nalazi i

tumačenje Croceovih stavova, i stariji su tumači isticali sadržaj pojma *historizam* kao vrijednosno neutralan, a pojam *historicism* kao pojam obilježen kritičkim odnosom prema svojoj intenciji, historiziranju, koje je uzeto kao pre naglašeno shvaćanje uloge historije u razvitku društva i *povijesnosti* kao biti čovjeka. U navedenom odlomku niti Croce, niti Radica ne razumiju *historicism* na ovaj način, nego – razvidno je – *istoricism* se razumije kao *historizam*. Današnjega upućenijeg čitatelja upotreba pojma *historicism* bez distinkcijskih oznaka može itekako smetati, a i tekst činiti prilično smiješnim. Primjerice, zar ovakve rečenice ne ostavljaju uveseljavajući dojam: “Historicism obuhvaća i apsorpira i humanizam koji, obnovljen i prilagođen novim vremenima, stvara sve preduvjete za ostvarenje liberalizma.” (115). U ovome bi stavu hrvatski nacionalisti mogli naći ideološku osnovu svoje političke orijentacije. Međutim, hrvatski liberali bi se nad takvim stavom jednostavno zgrozili. Ili, “U biti historicizma nalazi se moralna svijest” (115). Ili, “Historicism znači optimizam i religiozno pouzdanje u pobjedu dobra.” (115).

Drugo, radi se o upotrebi pojma *iluminizam*. Za pomutnju oko njega krivnju snosi i srpski redaktor, ne objašnjavajući što je autor zapravo pod tim pojmom mislio. Ne znam ni to da li je taj pojam iz originalnoga Radičina rukopisa ili ga je redaktor unio na svoju ruku. (Usput, na ovome primjeru može se sagledati koliko teškoću predstavljaju i intervencije srpskoga redaktora, jer mi njihov opseg i značenje, ozbiljnost i posljedice, zapravo ne možemo uopće uvidjeti, jer nemamo uvida u Radičin stvarni rukopis.) Iz konteksta može se zaključiti da pod *iluminizmom* Radica misli na *prosvjetljenost* koja je nastala nakon stoljeća prosvijećenosti, nakon prosvjetiteljskoga pokreta (a ne na puku rasvjetu na nekom brodu, ili iluminiranu predstavu s vatrometom i lampionima, ili na nauk iluminata, tajne i ezoterične sekte, ali ni na božansko prosvjetljenje). O kakvoj se, dakle, vrsti *prosvjetljenosti* misli – to su trebali Disputovi urednici pomnije ispitati i današnjim čitateljima objasniti.

* * *

Nadalje, u originalu stoji: “Osnov istoricizma u odnosu prema akciji leži u postavci da delatnosti uvek pretstoji akt saznanja i prethodno rešavanje teoretskog problema. Um razgovara sa Bogom. Macinijeva religiozna formula “misao i akcija” opredeljuje i kod Kročea odnos istorije-misli prema istoriji-akciji.” (149/150).

A u Disputovu izdanju čitamo: “Osnova historicizma u odnosu prema akciji leži u postavci da djelovanju uvijek prethodi spoznajni čin i rješavanje teorijskog problema. Um razgovara s Bogom. Mazzinijeva religiozna formula ‘misao i akcija’ i kod Crocea se određuje kao odnos povijesti-misli prema povijesti-akciji.” (115).

Disputovi redaktori mijenjaju *djelatnost* u *djelovanje*, a nipošto se ne radi o sinonimima. Naprotiv! Podjednako, mijenjaju riječ *predstojati* koja i u hrvatskom i u srpskom znači isto: biti pred čim, pred kakvim događanjem, biti ono što će uslijediti. A još više griješe kada u svojim nedopustivim zamjenama i preinakama značenjski podvedu riječ *predstojati* pod značenjski okvir riječi *prethoditi*: zbiti se prije onoga o čemu je riječ i izbace iz rečenice Radičinu riječ *prethodno*, te tako zamute i osakate misao. Još težu pomutnju napravili su u posljednjoj rečenici citata. Radica je htio reći jednostavno kako Mazzinijeva formula definira (a tako treba razumjeti srpski izraz: opredeljivati) odnos između dvije navedene kategorije. Disputovi redaktori pogrešno razumiju srpsku riječ, izvlače svoje pogrešne zaključke i do kraja pogrešno ispisuju da se Mazzinijeva formula i kod Crocea (a valjda onda i kod nekoga drugoga) određuje kao odnos narečenih kategorija. Dakle, izvorna Radičina misao je potpuno izokrenuta!

* * *

Nerazumijevanje srpskoga izraza opredeliti zadaje Disputovim urednicima velike glavobolje, ali i proizvodi mnoštvo pogrešnih zaključaka i rečenica.

Eto, već na narednoj stranici, u originalu stoji: “Izmena materijalnih uslova i razlog materijalnog i tehničkog progressa nije u stanju da opredeli krizu slobode i krizu liberalizma.” (150).

Kod Disputa je to ovako: “Izmjena materijalnih uvjeta i razlog materijalnog i tehničkog napretka nisu u stanju proizvesti krizu slobode i krizu liberalizma.” (116).

Koliko je održiva ovako sročena rečenica? Zar to nije sjajan primjer mehaničkog redigiranja, bez razumijevanja onoga što se radi! Naime, zašto izmjena materijalnih uvjeta i razlog (ili razlozi) materijalnoga i tehničkoga progressa ne bi mogli proizvesti krizu slobode i krizu liberalizma!? I to da nam tvrde Disputovi redaktori (a tvrde!) kad nam se pred nosom, već decenijima, događa upravo to – kriza slobode i liberalizma izazvana svim čudesima tobožnjega napretka! No Radica je i mislio i napisao, a srpski izdavač tiskao nešto sasvim drugo, čak potpuno suprotno: navedeni razlozi nisu u stanju da *označe, definiraju* krizu slobode itd.!

* * *

U originalu čitamo: “Krizu liberalne partije sastoji se u likvidaciji stare liberalne vodeće klase, koja treba da se ponovi i da se prilagodi novim potrebama.” (150).

A kod Disputova izdanja čitamo ovo: “Krizu liberalne stranke leži u likvidaciji stare liberalne vodeće klase koja se treba osuvremeniti i prilagoditi novim potrebama.” (116).

Ako je stara liberalna vodeća klasa likvidirana, onda se ona ne može ni osuvremeniti ni prilagoditi, jer je jednostavno nema! Međutim, ako se ona *obnovi* (a to je smisao srpskoga glagola *ponoviti se*) onda će se moći i osuvremeniti i prilagoditi se itd.!

* * *

U Radičinu originalu stoji: “Kročić tvrdi da nema ni savršene ni konačne države. Liberalna koncepcija osuđuje takav pojam, sukobljava se sa totalitarizmom i sa marksizmom, definišući ih kao utopije i mitove.” (151/152).

A u hrvatskom izdanju piše ovako: “On tvrdi da nema ni savršene ni dovršene države. Liberalna koncepcija osuđuje takvo poimanje, sukobljava se s totalitarizmom i s marksizmom definirajući ih kao utopije i mitove.” (117).

Zar je riječ *konačno* isključivo srpska, pa ju treba mijenjati? Ne samo da ju ne treba mijenjati, jer je i hrvatska, nego je njezina zamjena neadekvatna: *dovršiti* znači učiniti nešto do kraja, dogotoviti, svršiti, dok je *konačno* ono što je *zauvijek, definitivno*.

U drugoj rečenici navedenoga citata Disputovi redaktori zamjenjuju izraz *pojam* s izrazom *poimanje*, iako poimanje znači shvaćanje, razumijevanje pojmova, a *pojam* ima više značenja o kojima, izgleda, redaktori baš i nemaju nekoga pojma! Poigravajući se s intervencijom Disputovih redaktora, pitamo što to “liberalna koncepcija osuđuje” shvaćajući, razumijevajući – što? U originalu je kristalno jasno: liberalna demokracija osuđuje pojam savršene i konačne države, spori se oko toga s totalitarizmom i marksizmom, koji bi željeli takvu državu, smatrajući takvo što utopijom i mitom.

* * *

U originalu čitamo: “S te strane, on posmatra i antiistoričistički pokret Anti-Evropu, za koga veli, da niče iz utroba niskih instinkata i iz neformiranih raspoloženja plebejskih masa, nesvesnih i istoriski beznačajnih.” (152).

Dok Disputovo izdanje donosi: “S te strane promatra i anti-historicistički pokret za koga veli da niče iz utroba niskih instinkata i iz neformiranih raspoloženja plebejskih masa, nesvesnih i povijesno beznačajnih.” (117).

Dakako, i ovdje imamo ovu otrcanu i već dosadnu priču o *historizmu* i *historizmu*, *historiji* i *povijesti*. No žar ispravljanja i popravljavanja redaktorima se ovdje ohladio pa ne mijenjaju srpski oblik množine tuđice *instinkt* (*instīnktā*), nego ga “previđaju” (*instinkata*).

No zanimljivije jeste da u jednom odlomku veličine skoro jedne stranice, a u kojem se govori o Croceovu razumijevanju odnosa historizma i Evrope, ideala, evropocentrizma i drugih evro-tema, redaktori ispuštaju pojam Anti-Evropu tako olako. Vjerujem da se to dogodilo nepažnjom, jer teško da bi Disputovi redaktori to učinili svjesno, u današnje vrijeme, u Hrvatskoj, kad se bije toliko bitaka oko Evrope i Anti-Evropu, balkanizacije i evropeizacije i sl. Ne bih htio biti ciničan, ali poslije Marxove izjave o balkanskim malim narodima, ova, Croceova, izjava bi bila skoro jednako teška!

* * *

U originalu čitamo: “Ima u toj njegovoj filozofskoj, političkoj i napuljskoj besdi mnogo od atičkog dijaloga koji je na Jugu Italije bliži Platonu i atinskim sofistima nego li u današnjoj Atini. Kročićeva konverzacija nosi pečat stare atičke dijalektike, oživljene neprestanim i stalnim doticajem sa stvarnošću savremenog života, misli i akcije. Život intelektualnog Napulja i Rima, gdje se kretao Kročić u stavu učitelja, bio je do juče pristupačan dijalektici agore. Kročić je možda posljednji Italijan kod koga se utisak ovakvog razgovaranja oseća i ako je nestalo i agore i učenika.” (154/155).

Dok u Disputovu izdanju piše: “Ima u toj njegovoj filozofskoj, političkoj i napuljskoj besjedi mnogo od antičkog dijaloga koji je na jugu Italije bliži Platonu i atenskim sofistima negoli u današnjoj Atini. Croceova konverzacija nosi pečat stare antičke dijalektike oživljene neprestanim, kontinuiranim doticajem sa stvarnošću suvremenog života, misli i akcije. Život intelektualnog Napulja i Rima, gdje se Croce kretao u maniri učitelja, bio je do jučer blizak dijalektici agore. Croce je možda posljednji Talijan kod kojeg se dojam ovakva razgovaranja osjeća iako je nestalo i agore i učenika.” (118/119).

Prije krupnijih pogrešaka, naglašavam da je i nedopustivo, i nepotrebno, a najčešće je i pogrešno, u citiranom kontekstu, zamijeniti izraze *stalni s kontinuirani, pristupačan s blizak, utisak s dojam*.

Prva krupna pogreška je zamijeniti pridjev *atički* pridjevom *antički*. To se ne može označiti ničim drugim, negoli potpunim neznanjem. Ta zar nije razvidno iz konteksta da Radica isključivo misli na atensku *agoru*, na kojoj su vođeni bezbrojni *disputi*, najpoznatiju *agoru* po kojoj su oblikovane sve druge, pa i rimski *forum*. Atena je na poluotoku Atici, pa što je tu nejasno!? Jednom Radici stavljati pod pero ovakav *gaffe* – to je zaista neoprostivo.

Druga je krupna pogreška (koja Radičin tekst čini *redikuloznom*) zamjena izraza *stav* s izrazom *manira*. Učitelji hodaju (dakle, radi se o položaju tijela, tj. stavu) u pozi uzvišenih i umnih profesora, a kad tek oponašaju, tj. kad se ponašaju u *maniri* ta-

kvih uzvišenih pedagoga, doživljavali bi-smo ih isključivo podrugljivo. Uostalom, *stav* je stopostotna hrvatska riječ i ne treba je mijenjati.

* * *

Na istoj stranici u originalu stoji: “Sedeli smo u bašti. Kad sam mu pominjao razmak od deset godina, od 1928. do 1938, i posljednji susret u Parizu, gdje je Kroče dolazio nezapažen i izgubljen u starim pariskim bibliotekama, oživeo je ali uvek pod teškim teretom saznanja i iskustva.” (155).

A u Disputovu izdanju piše: “Sjedili smo u vrtu. Kad sam mu spomenuo deset godina našeg neviđanja, od 1928. do 1938. i posljednji sastanak u Parizu, na koji je došao nezapažen i izgubljen u starim pariškim bibliotekama, živnuo je, ali stalno pod teškim teretom spoznaje i iskustva.” (119).

Pored nepotrebnim zamjena *susret sa sastanak i uvijek sa stalno*, ispada – kao u kakvom podzemnom pokretu, konspirativno – da je Croce dolazio na sastanke (!) s Radicom “nezapažen” i “izgubljen”? A zapravo je, vjerojatno mrzeći publicitet i galamu kako akademske zajednice, tako i bulevarске štampe, kao što se u Radičinu originalu i sugerira, dolazio u Pariz nezapažen i izgubljen...

* * *

U originalu čitamo Radičino pitanje u ovom obliku: “Ja sam baš hteo da vam postavim izvesna pitanja na planu doktrine. Na primer šta vi mislite o nacionalizmu, o rasizmu, o istorijskom materijalizmu i o tzv. katoličkom buđenju, o čemu je sve reč u delima koja spominjete?” (157).

U Disputovu izdanju pitanje je ovako “obrađeno”: “Baš sam vam htio postaviti neka teorijska pitanja. Naprimjer što mislite o nacionalizmu, o rasizmu, o historijskom materijalizmu i o tzv. katoličkom buđenju, o čemu je upravo riječ u djelima koja spominjete?” (120).

Već sam pokazao nepotrebnost, uzaludnost i netočnost zamjene pojma *doktrina* pojmom *teorija*. Da je Radica zaista Croceu postavio ovako bezvezno pitanje, pokazujući tako jasno da ne zna ni elementarnih pojmova (ne razlikuje *doktrinu* od *teorije*), možemo biti sigurni da razgovora s Croceom ne bi bilo! Benevolentno vjerujem da je ono *Naprimjer* (pisano nerastavljeno) – tek redaktorski previd i tiskarska pogreška.

Prva krupna pogreška je zamijeniti pridjev *atički* pridjevom *antički*. To se ne može označiti ničim drugim, negoli potpunim neznanjem. Ta zar nije razvidno iz konteksta da Radica isključivo misli na atensku agoru, na kojoj su vođeni bezbrojni *disputi*, najpoznatiju agoru po kojoj su oblikovane sve druge, pa i rimski *forum*. Atena je na poluotoku Atici, pa što je tu nejasno!? Jednom Radici stavljati pod pero ovakav *gaffe* – to je zaista neoprostivo

* * *

Eto, kako je “obrađeno” pitanje tako je “obrađen” i Croceov odgovor.

U originalu stoji: “Kao što znate iz mojih ranijih i ovih knjiga, ja sam na sva ta pitanja odgovorio i prevazišao ih u mojoj dok-

trini istorije i istoricizma, u mojoj koncepciji napretka i slobode.” (157).

A kod Disputa ovako: “Kao što znate iz mojih ranijih i ovih knjiga, ja sam na sva ta pitanja odgovorio i apsolvirao ih u svojoj teoriji historije i historicizma, u koncepciji napretka i slobode.” (120).

Dakle, redaktori ne samo da ustrajavaju na svojim ranijim pogreškama, nego na osnovu njih (i svoje manire uniformiranja jezika i stila) čine nove. Ovaj puta mijenjaju *prevazići* s tuđicom *apsolvirati*, što je potpuno neprilično (jer Croce ovdje ne govori da je bilo što *završio, dovršio*), a ispustivši na drugome mjestu zamjenu (*mojoj*), koja nije samo tek tako ponovljena, nego u službi pokazivanja stupnjevanja izrečenoga sadržaja – od *teorije*, preko *doktrine*, do *koncepcije*! Pobrkavši pojmove, Disputovi redaktori su značajne dijelove Radičina i Croceova teksta, kao i tekstova drugih autora, učinili neupotrebljivima.

* * *

U originalu čitamo: “I tako dalje za sve ostale pojave ovih vremena. *Abeat a me calix iste!*” (157).

A u Disputovu izdanju piše: “I tako dalje za sve ostale pojave ovih vremena. *Abeat a me calix iste!*” (121).

Ovaj je puta pogreška Disputovih redaktora što nisu ništa promijenili! Naime, ne znamo što je pisalo u Radičinu izvornu rukopisu: da li je latinska fraza ovakva ili je plod intervencije srpskoga redaktora, ili jednostavno nepažnje i neznanja. Kako bilo, Disputovi su redaktori tu stvar trebali raščistiti do razine prihvatljive i logične informacije. Možda je Croce htio parafrazirati ovu, inače poznatu frazu. No u obliku koji je tiskan i u srpskom i u hrvatskom izdanju ta je fraza nekorektna, pa su je urednici trebali objasniti u fusnoti pažljivije, a ne stavljati ispod crte ovako jadan prijevod kljaste fraze: “Neka ode od mene taj kalež! (*op. ur.*)!” Fraza potječe iz Evanđelja po Mateju i nalazi se u stihu koji gla-

si: "Oče moj! Ako je moguće, neka me mi-moiđe ova čaša." (Mt 26, 39), ili na latin-skom: "Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste."!

* * *

U originalu stoji: "Vi bi želeli da se obeleži jedna takva akcija koja bi mogla da vrati Evropi pouzdanje koje je potamnelo..." (160/161).

Kod Disputa, pak, stoji ovako: "Vi biste htjeli da se naznači takva akcija koja bi mogla vratiti Evropi pouzdanost koja je potamnijela..." (123).

Nije jasno zašto redaktori izmijeniliše *željeti u htjeti, obilježiti u naznačiti i pouzdanje u pouzdanost*, kad je sve riječ o autentičnim hrvatskim izrazima!

* * *

U originalu čitamo: "Jedan engleski filozof, pisac lepe knjige protiv 'Etike sile', pisao mi je pre godinu dana da on prestaje da piše knjige i da se baca na praktičan religiozno-hrišćanski pokret spasavanja društva koje se nalazi u opasnosti." (161).

A u Disputovu izdanju piše: "Jedan engleski filozof, pisac lijepe knjige protiv 'Etike sile', pisao mi je prije godinu dana da prestaje pisati knjige i da se baca na praktičan religiozno-kršćanski pokret spašavanja društva koje se nalazi u opasnosti." (123).

Osim uobičajenih i potrebnih zamjena, redaktori su mogli zamijeniti frazu "da se baca na" s primjerenije "daje se na". Ali krupnija zamjerka je što nisu dešifrirali engleskoga filozofa, tj. Thomasa Stearnsa Eliota (1888-1965) i objasnili ukratko njegov slučaj.

* * *

U originalu je napisano: "Što se mene tiče, ja imam potpuno pouzdanje u istinu i u duh slobode. Oni su prostrani i rasprostranjeni, djeluju saosetljivo, pronalaze svoj sklad, svoju harmoniju i svoja podudaranja i umeju da i bez praktičkih organizacija od kojih je zavisna politička akcija, oblikuju škole i ideale. Imam pouzdanja i kad posmatram današnje duhovno stanje ne samo moje Italije već i velikog dela Evrope. Imam pouzdanja zato što na našoj strani stoji istorisko saznanje i činjenica, da je

Fotografija sa zбора HSS-a u Schumacheru, grad Timmins, pokrajina Ontario, Kanada, godine 1953.

naše stanovište i da su naši ideali posvedočeni neprekidnim iskustvom vekova." (161/162)

Kod Disputova izdanja stoji: "Što se mene tiče, imam potpuno povjerenje u istinu i u duh slobode. Oni su prostrani i rasprostranjeni, djeluju suradnički, pronalaze svoj sklad, svoju harmoniju i svoja podudaranja i umiju formirati škole i ideale i bez praktičnih organizacija o kojima ovisi politička akcija. Siguran sam i kad promatram današnje duhovno stanje ne samo moje Italije nego i velikog dijela Evrope. Siguran sam zato što na našoj strani stoji povijesna spoznaja i činjenica da su naše stajalište i naši ideali posvjedočeni neprekidnim iskustvom stoljeća." (123).

U navedenom citatu nekoliko je neopravdanih zamjena (*oblikovati u formirati, već u nego, stanovište u stajalište, vijek u stoljeće*), ali i nekoliko zamjena koje su pogrešne i izobličuju originalni tekst.

Prvo, odmah na početku frazu "imam potpuno pouzdanje" redaktori mijenjaju u "imam potpuno povjerenje", što se može tolerirati. Pogotovo što je to stožerna fraza oko koje se pleće smisao cijeloga odlomka. Međutim, umjesto da slijede tu logiku, koju autor formira, oni izbacuju tu frazu i dva puta ponavljaju "siguran sam". U što? Trebalo bi biti – "u istinu i u duh slobode"! Ali, jedno je biti *siguran*, a drugo je imati *povjerenja* u navedene kategorije. (Bilo bi mnogo bolje kad bi redaktori bili sigurni u ono što čine, a ne kad bi tek imali povjerenja u ono što znaju ili misle da znaju!)

Drugo, u narednoj rečenici izraz *saosetljivo* zamjenjuju potpuno pogrešno sa *suradnički*, a zapravo bi trebalo stajati *suosjećajno* ili, budući redaktori vole tuđice, *empatijski*.

André Gide Između vječnog odlaska i povratka

* * *

U originalu naslov ovoga poglavlja posvećenoga A. Gideu glasi: "Između večnog odlaska" (167).

Disputovi redaktori, pak, stavljaju sljedeći naslov: "André Gide između vječnog odlaska i povratka", dodajući ispod crte objašnjenje: "U 'Agoniji Evrope' (Beograd, 1940) ovo je poglavlje naslovljeno 'Andre Žid između večnog odlaska', što je vjerojatno nepotpuno, pa smo taj naslov odlučili nadopuniti izvlačenjem smisla iz Radičina razgovora s A. Gideom. (op. ur.)" (127).

Bilo bi bolje da nisu "izvlačili smisao iz Radičina razgovora", i tako ga učinili dobrim dijelom besmislenim (kako ćemo vidjeti), nego da su sami razmislili što to nadopunjuju. Naime između "vječnoga odlaska" i "povratka" ne može bit nikakva suodnosa, jer nakon "vječnoga odlaska" – povratka ne može biti!

I sâm sam, uređujući ovo poglavlje, zamijetio da naslov nije valjan pa sam između ponuđenih podnaslova u originalu, te shodno intenciji razgovora, promijenio i dodao drugi dio naslova: *Pred vječnim odlaskom*. Smatram to rješenje kudikamo boljim, a svakako preciznijim.

* * *

U originalu piše: "Kad je komunistička internacionala, a naročito francuska komunistička stranka, istakla na svima reklamama Zapada Židovo prihvatanje komunističke doktrine..." (169).

U hrvatskom izdanju, pak, stoji: "Kad su komunistička Internacionala, a posebice francuska Komunistička partija prilikom svakog reklamiranja Zapada isticale Gideovo prihvaćanje komunističke doktrine..." (128).

U svom marljivom "izvlačenju smisla" iz Radičina teksta, Disputovi redaktori su i ovdje do kraja učinkoviti. Najprije su zamijenili *naročito s posebice i stranka s partija* (nepotrebno i nedopustivo, dakako), te se sudarili s problemom pisanja malih i velikih slova, u internacionalnim okvirima. Ali, najveći su promašaj napravili – uvlačeći u Radičinu rečenicu novi smisao, tj. potpuni besmisao! Nije Komunistička partija Francuske svugdje i svakom prilikom reklamirala Zapad (i to već visoko staljinizirana KPF!), nego je na svim mjestima za reklamiranje na Zapadu oglašavala Gideovo priklanjanje komunistima. To je pravi smisao Radičine rečenice.

Na narednoj, 129. stranici zagrebačkoga izdanja skoro da nema retka bez grubih pogrešaka, pa ćemo ih svrstati u jednu skupinu.

U originalu stoji: "Međutim, između naše i Valerijeve generacije postoji razmak i slom od jednog veka." (171).

Kod Disputa ovako: "Međutim između naše je i Valéryjeve generacije razmak i slom jednog vijeka."

Očito je da su redaktori promašili: nije riječ o slomu jednog vijeka nego o razlazu između generacija dug jedno stoljeće.

U originalu stoji: "Između njega i nas nema sporazuma." (171).

Kod Disputa ovako: "Između njega i nas nema razumijevanja."

Zamjena ne samo što nije potrebna, sa stajališta srpsko-hrvatskoga kriterija, nego je i pogrešna: izvorni iskaz je rezolutan i nepomirljiv, a to mu je i intencija.

U originalu stoji: "Međutim, na povratku iz Rusije, Žid se vraća slomljen, razočaran i iznenađen." (171).

Kod Disputa ovako: "Međutim iz Rusije se Gide vraća slomljen, razočaran i zatečen."

I mi smo zatečeni ovakvom redaktorskom samovoljom, ali i potpunim odsustvom osjećaja za smisao: *zatečen* se može biti samo u trenutku povratka, onim što smo zatekli na mjestu povratka, a ne onim što smo ostavili iza sebe. Da je bio *iznenađen* stanjem u SSSR-u – bio je!

U originalu stoji: "Pariz je bio pogođen Židovim povratkom i svime šta je taj povratak izazivao." (171).

Kod Disputa ovako: "Pariz je bio pogođen njegovim povratkom i svime što je on izazivao."

Nije trebalo unositi pomutnju zamjenicama i onim ispuštanjem subjekta u drugom dijelu rečenice, jer se ne mora od prve razabrati da je povratak nešto izazivao, nego se može pomisliti na samoga Gidea.

U originalu stoji: "Činjenica da Žid ima odvažnosti da sve to objavi, leži u njegovoj iskonskoj potrebi da otkrije istinu." (171).

Kod Disputa ovako: “Činjenica da ima odvažnosti sve to objaviti leži u njegovoj iskonskoj potrebi da razgoliti istinu.”

Zaista, treba li objašnjavati da nikako nije isto *otkriti* istinu i istinu *razgoliti* (kad ju je već netko otkrio). Glagol *otkriti* ima na desetke značenja, a u citiranoj rečenici znači i jedino može značiti: *istraživši pronaći, izmisliti*. A *razgolićivanjem* redaktori se izlažu raznoraznim opasnostima!

U originalu stoji: “Danas, na povratku iz Rusije, dolazi do zaključka da njegove postavke ne odgovaraju stvarnosti...” (172).

Kod Disputa ovako: “Danas, na povratku iz Rusije, dolazi do zaključka da njegove pretpostavke ne odgovaraju stvarnosti...”

Zar su *postavke* isto što i *pretpostavke*? Ili, zar su *postavke* srbizam, a *pretpostavke* kroatizam!?

U originalu stoji: “Sumnjam – kaže on – da je i u jednoj drugoj zemlji, danas čak i u samoj Hitlerovoj Nemačkoj, duh manje slobodan, uniženiji, bojažljiviji, prestravljeniji i zarobljeniji.” (172).

Kod Disputa ovako: “Sumnjam – kaže on – da je i u jednoj drugoj zemlji, danas čak i u Hitlerovoj Njemačkoj, duh manje slobodan, ponizniji, bojažljiviji, zastrašeniji i toliko zarobljen.”

Nema razloga mijenjati glagol *uniziti*, *unižen* jer je on sasvim dovoljno hrvatski. Ali, umjesto njega nikako ne može stajati prilog ponizno (=poslušno, skrušeno, pokorno). Možda su mislili (iako ja to ne mogu znati) na glagol *poniziti*, *ponižen*. I pridjev *prestravljen* sasvim je hrvatski i nema dobrog razloga za zamjenu sa *zastrašen*. Također, nema dobrog razloga za promjenu autorove konstrukcije rečenice s lijepim nizom stupnjevanja pridjeva koji vrlo ekspresivno izražavaju stanje duha u staljinističkom SSSR-u.

U originalu stoji: “Nova klasa građana koja nastaje.” (172).

Kod Disputa ovako: “Nova buržoazija u nastanku.”

Bilo bi zanimljivo čuti na kakve bi se razloge pozivali Disputovi redaktori zbog ovakve intervencije u jezik, stil i misao teksta koji nije njihov.

Eto, sve na jednoj, 129. stranici! A nismo nabrojali još i neke uobičajene sitnice, kao ni to da redaktori ne daju objašnjenje o francuskom književniku Philippe Soupaultu (1897-1990), kod nas slabo poznatom dadaistu i nadrealistu.

* * *

U originalu čitamo: “Građanska klasa pozdravila je ovo Židovo svjedočanstvo, iako Žid do tada nije porekao svoju odanost prema doktrini.” (172).

A u Disputovu izdanju piše: “Građanska je klasa pozdravila to svjedočanstvo, nitko kao Gide do tada nije porekao svoju odanost doktrini.” (130).

Možda je neka unutarnja zlorudost (iako ja to ne mogu znati) ponukala Disputove redaktore da počine ovakvo nasilje nad smislom.

* * *

U originalu piše: “Bili smo novembra 1937. kad je polemika između Žida i Geenoa bila vrlo žučna.” (173).

A kod Disputa čitamo: “Bio je studeni 1937. kad je polemika između Gidea i Guéhennoa bila vrlo bučna.” (130).

Da li je pridjev *žučan* srbizam? Nije! Zašto ga Disputovi redaktori mijenjaju s drugim pridjevom *bučan*, to mi nije znano. Ali je nedopustivo.

* * *

U originalu stoji: “Konačno obuzima ga čežnja za Dalmacijom, za Crnom Gorom i za Južnom Srbijom...” (179).

A u hrvatskom izdanju piše: “Naposlijetku ga obuzima čežnja za Dalmacijom, za Crnom Gorom i za južnom Srbijom...” (134).

U ovom primjeru fraza Južna Srbija nije zemljopisni, nego administrativno-teritorijalni naziv i u ondašnjoj državi, Kraljevini Jugoslaviji, taj se naziv odnosi na Makedoniju (u opsegu nešto manjem od onoga koji je zauzimala bivša jugoslavenska republika Makedonija). Ovu su činjenicu Disputovi redaktori trebali objasniti današnjih hrvatskim čitaocima.

* * *

U originalu stoji: “Žid je i pored cele svoje bolesne starosti ovde još uvijek mučen radoznalošću i krajnjim doživljavanjem avantura i večnog pokreta, čiju je on dramu obeležio ne samo svojom književnošću već i svojim životom. Ali Žid ne piše više gotovo ništa. Njegov se ‘Dnevnik’ stalno objavljuje iz meseca u mesec u ‘Nouvelle Revue Française’.” (179).

U Disputovu izdanju je preneseno ovako: "Gide je i uza svu svoju bolesnu starost još uvijek mučen radoznalošću i punim doživljavanjem avantura i vječnog pokreta čiju je draž obilježio ne samo svojom književnošću nego i svojim životom. Njegov se 'Dnevnik' objavljuje iz mjeseca u mjesec u *Nouvelle Revue Française*." (134).

Nema nikakvoga opravdanja da se riječ *drama* zamijeni s riječju *draž*. Podjednako, ni ispuštanje cijele jedne rečenice. A nema opravdanja ni ispuštanje riječi *stalno*, u trećoj rečenici (kod Disputa u drugoj). Sve su ovo primjeri krajnje samovolje i aljkavosti.

* * *

I, eto, na kraju poglavlja o A. Gideu i pri završetku uredničkoga "izvlačenja smisla" ispod Radičina pera, u završnim recima, dakle do kraja, poentiraju Disputovi redaktori svoj nečasni posao.

U originalu stoji: "Ja nemam šta više da kažem svetu i Evropi..." (180).

A kod Disputa ovako: "Nemam više što reći o svijetu i Evropi..." (135).

Dok su u prethodnom citatu ispuštali dijelove teksta, ovdje su dodavanjem onoga o izobličili smisao Gideove rečenice. Ne znam po čemu glagol *kazati* ne bi bio hrvatski, pa ga treba mijenjati s reći.

Sve u svemu, nakon ovakvih postupaka (kojih će još itekako biti u cijeloj knjizi), ni Radica, ni njegovi sugovornici teško da će imati što suvislo reći hrvatskim čitaocima.

Nikolaj Berdjajev

O personalističkoj i univerzalističkoj misiji Rusije

U originalu čitamo: "Anri Masis u svojoj 'Odbrani Zapada' ostaje većnim primerom koliko je jedan površan, latinski ograničen i suštastveno nevažan zapadni mozak ostao tuđ složenosti velike drame koja se bje između Rusije i Evrope, između Zapada i Istoka." (183).

Dok kod Disputova izdanja stoji: "Henri Massis u svojoj 'Obrani Zapada' ostaje vječnim primjerom koliko je površan, latinski ograničen i u bitnome bezvrijedan zapadni mozak nesvjestan složenosti velike drame koja se odvija između Rusije i Evrope, između Zapada i Istoka." (138).

Najprije, nema nikakva razloga za zamjenu izraza *nevažan* s izrazom *bezvrijedan*. Nije riječ o zamjeni srbizma, ali je u nijansi promijenjeno značenje, pa i smisao u rečenici. Veća je pogreška što redaktori ne daju opširnije objašnjenje uz ime H. Massisa i njegovo djelo. Radici i upućenijim čitateljima toga vremena vjerojatno je i ono nekoliko, istina oštrih, ali šturih riječi bilo dovoljno da bi znali na što se aludira. Ali, u današnjoj Hrvatskoj malo tko zna za Massisa i njegove stavove, pa je trebalo ispod crte dodati: Henri Massis (1886-1970), francuski književnik i publicist. *Obranu Zapada* tiska 1927. i izaziva žestoke negativne reakcije mnogih francuskih intelektualaca. Primjerice, R. Guénon piše u svojoj knjizi *Kriza modernog svijeta* (Zagreb, 2005) o Massisovoj knjizi sljedeće: "Knjiga je puna zbrkanosti pa čak i proturječnosti, ali još jedanput pokazuje u kojoj mjeri većina ljudi koji ustaju protiv moderne pomutnje nije sposobna uspješno djelovati, jer zapravo i ne zna protiv čega se zapravo treba boriti. Autor se brani da se želio obrušiti na istinski Istok, a zapravo je ostao pri kritici 'pseudoistočnjačkih' fantazija, to jest vlastitih strogo zapadnih teorija koje se šire pod varljivim etiketama i samo su jedan od brojnih produkata današnje neravnoteže" (str. 129).

* * *

U originalu piše: "Još uvek stoji preda mnom ta duboko iskrena figura askete, mislioca i mistika." (184).

Kod Disputa čitamo: "Još uvijek preda mnom stoji ta duboka iskrena figura askete, mislioca i mistika." (138).

Kod Radice je *duboko iskrena*, a kod Disputovih redaktora *duboka figura!*?

* * *

U originalu piše: "Takve sam glave video po platnima Velaškeza i El Greka, ali i po isposničkim ćelijama Atosa, gde umire posljednje rusko pravoslavlje i gde nestaju poslednji tragovi jednog hrišćanstva, u čijoj obnovi Nikola Berdjajev vidi jedinu mogućnost održanja čoveka i njegovih vrednosti." (184).

A Disputovo izdanje donosi: "Takve sam glave vidio na Velasquezovim i El Grecovim platnima, ali i po isposničkim sobičima Athosa gdje umire posljednje rusko pravoslavlje i gdje nestaju posljednji tragovi kršćanstva u čijoj obnovi Nikolaj Berdjajev vidi jedinu mogućnost održanja čovjeka i njegovih vrijednosti." (138).

U gornjem citatu latinizam *ćelija* nije srbizam, nego pripada i hrvatskome književnom standardu u značenju redovnička soba, zatvorska samica. Jasno je o čemu se ovdje radi. Nigdje, u hrvatskim izvorima, nisam pronašao da je za Svetu goru pri-

hvaćeno pisanje novogrčkoga izvornog oblika Athos (Áthōs). Enciklopedije i leksikoni Leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža" vazda pišu – Atos. Podjednako je i nedovoljna bilješka ispod crte: "Sveta gora u Grčkoj s 20 pravoslavnih manastira. (op. ur.)", jer je to danas autonomna monaška republika s 20 pravoslavnih manastira u kojima se čuvaju mnogobrojni grčki i slavenski rukopisi (od 9. st. nadalje), freske, ikone i dr. djela srednjovjekovne bizantske umjetnosti. Kako se razabire, u drugom dijelu rečenice redaktori su ispustili riječ *jednog* te tako bitno promijenili smisao iskaza, pa proizlazi kako na Atosu nestaju posljednji tragovi kršćanstva uopće, a ne jednog, posebnog! A ni prezime velikoga španjolskoga slikara nije napisano ispravno (umjesto slova *s* treba stajati slovo *z*).

* * *

U originalu stoji: "Današnji čovjek nastoji i napreže se da prodre u jedan nov kosmos." (184).

Kod Disputa čitamo: "Današnji čovjek nastoji i napreže se prodrijeti u nov kozmos." (138/139).

I opet ispuštajući ono *jedan*, redaktori bitno osakaćuju izvorni smisao rečenice. Očito, urednici ne prepoznaju u ovome *jedan* neodređenu zamjenicu, pa ispuštaju, umjesto – ako već misle da je to srbizam (a nije) – da dodaju neku od mogućih zamjenbenica: neki, koji, bilo koji, poneki i sl., zavisno od konteksta.

* * *

U originalu stoji: "Uloga mladosti kod dva režima čini mu se neobično karakteristična." (186).

A kod Disputa piše: "Uloga mladosti u oba režima čini mu se neobično znakovitom." (140).

Postoji, nažalost moram to naglašavati, stanovita razlika u značenju između pridjeva *karakterističan* (svojstven, osebujan, poseban) i pridjeva *znakovit* (onaj koji je osobit znak čega). Uostalom, prvi je pridjev dovoljno hrvatski, autor ga je izabrao, te nema razloga za njegovu promjenu.

* * *

U originalu stoji: "Osuđuje Merežkovskog i rusku emigraciju, za koju tvrdi, da je i suviše subjektivna i da ne vodi računa o objektivnim elementima." (186).

A kod Disputa čitamo: "Osuđuje Merežkovskog i rusku emigraciju za koju tvrdi da je presubjektivna i da ne vodi računa o objektivnim elementima." (140).

Nije odlika dobrog stila i dobra stilista, povoditi se za jezičnim pomodnostima. U hrvatskih govornika, prvenstveno radnika u medijima, zapaža se posljednjih petnaestak godina pretjerana upotreba prefiksa *pre-* u tvorenju pridjeva gdje to uopće nema opravdanja, potrebe ili jezične podloge. To je, kažu, postalo *prestrašno!* Toliko *strašno*, štoviše *strašnije*, zapravo *najstrašnije!* Pa je i u ovom primjeru skupina redaktora skovala nadpridjev – *presubjektivna*, iako je autor napisao *suviše subjektivna* (a da bude hrvatskije može i – *previše subjektivna*). Zašto to ne poštivati?

* * *

U originalu stoji: "Uostalom, sa Zapada ne može ništa suštaveno novog doći ni Evropi ni svetu." (187).

A kod Disputa čitamo: "Uostalom, sa Zapada ne može ništa izvorno doći ni Europi ni svijetu." (140).

Ipak, razlika je između onoga što je *izvorno* i onoga što je *bitno novo*, ali Disputovi redaktori u maniri svojih drskih zahvata u tuđi jezik i stil – nastavljaju dalje.

* * *

U originalu piše: "Neki fizički napor tišti svaki njegov govor." (187).

Kod Disputa, pak, stoji: "Svaki njegov govor iziskuje fizički napor." (140).

Opet Disputove redaktore muči ono neodređeno *jedan*. Umjesto da upotrijebe zamjensko *neki*, *nekakav* oni izbacuju originalni dio teksta i dovode u sumnju stvarni smisao rečenice, teško narušavajući Radičino autorstvo.

* * *

U originalu piše: "Najveće pitanje Evrope sastoji se u krizi ljudske ličnosti ili, još kraće, u krizi čoveka." (188).

A u Disputovu izdanju stoji: "Najveći je europski problem kriza ljudske ličnosti ili, još kraće, kriza čovjeka." (141).

Možda je smisao ostao isti, ali je Radičino autorstvo teško povrijeđeno. Na to Disputovi redaktori nemaju pravo.

* * *

U originalu piše: “Video sam iz vaših posljednjih spisa da i vi smatrate, da se Evropa može odupreti paganskom totalitarizmu samo tako, ako obuhvati personalizam svojom novom svestranom religijom?” (188).

A kod Disputa stoji: “Vidio sam iz vaših posljednjih napisa da i vi smatrate kako se Europa može oduprijeti poganskom totalitarizmu samo ako prožme personalizam svojom novom općom religijom?” (141)

Nije opravdano a ni svrsishodno zamijeniti glagol *obuhvatiti s prožeti*, kao ni prilog *svestrano s pridjevskim opći*. Jednako tako nije bilo razloga promijeniti izraz *spisi u napisi*, jer su to dvije bitno različite vrste tekstova.

* * *

U originalu stoji: “Mi prisustvujemo padu čoveka, padu hrišćanina i prevlasti principa volje moći.” (189).

Kod Disputa piše: “Mi svjedočimo padu čovjeka, padu kršćanstva i prevlasti principa *volje za moći*.” (142).

Glagol *prisustvovati* pripada hrvatskom jeziku potpuno i ne treba ga zamjenjivati sa glagolom *svjedočiti*, pogotovo što nisu istoznačnice (*prisustvovati* znači jednostavno *biti, pribivati, nazočiti*, dok *svjedočenjem* dajemo nečemu vjerodostojnost). Promjenom izraza *kršćanin u kršćanstvo* potpuno je izmijenjen smisao iskaza, u tom dijelu rečenice. Ispisivanje kurzivom (naglašavanje) i promjena autorove fraze ili fraze srpskoga redaktora, svakako pogrešne i izvan duha i srpskoga i hrvatskoga jezika, *volje moći* u poznatu Nietzscheovu frazu *volja za moć* najvjerojatnije je opravdano, ali ne s pogrešno pisanim završetkom: *moći*.

* * *

U originalu stoji: “I ona je takođe bila pregažena od načela *volje moći*.” (190).

Kod Disputa piše: “I nju je također pregazilo načelo *volje za moći*.” (142).

Kao i u prethodnom citatu, očito, redaktori nisu svjesni prava oblika Nietzscheove fraze pa je i opet pišu pogrešno.

* * *

U originalu piše: “Ono je trebalo da, u opštoj promeni vrednosti, izvede moralnu i duhovnu obnovu. Hrišćanstvo je u svojoj osnovi i čistoj formi trebalo da izvede izmenu katoličkog sveta.” (190).

Dok kod Disputa stoji: “Ono je u općoj mijeni vrijednosti trebalo izvesti moralnu i duhovnu obnovu. Kršćanstvo je u svojoj osnovi i čistoj formi trebalo izvesti mijenu katoličkog svijeta.” (142/143).

Ovo je odličan primjer uniformiranja jezika, koje sam istakao već ranije. Istina, imenica *mijena* objašnjava se u hrvatskim rječnicima upravo s *promjena, izmjena*. Ali zašto dirati Radičin izbor, izobličavati njegov stil i toliko ga osiromašivati svođenjem na samo jedan – k tome nelegitiman – izbor!?

* * *

U originalu piše: “Ali postoje dva izgleda katolicizma. Jedan transcendentalni i jedan pozitivni. Ova obadva izgleda izložena su udarcima opšte krize. Papa pretstavlja pozitivan izgled katolicizma.” (190/191).

A kod Disputa čitamo: “Ali postoje dva oblika katolicizma. Transcendentalni i pozitivni. Oba su oblika izložena udarcima opće krize. Papa predstavlja pozitivan oblik katolicizma.” (143).

I opet, po tko zna koji put (u cjelini teksta knjige, veoma puno je nedopustivih postupaka s riječju *jedan*, ali ih nismo mogli sve navesti) Disputovi redaktori ne znaju što bi s hrvatskim izrazom *jedan*, pa ga izbacuju misleći da je nebitan i suvišan. A upravo ovdje se pokazuje koliko je upotreba te riječi dragocjena za ekspresiju rečenice, za stilsku i jezičnu živost i za bogato nijansiranje smisla koji se želi čitaocima sugerirati. U navedenom primjeru izbačena riječ(i) imala je funkciju i broja (*jedan i drugi*), ali i pojačavanja (upravo ti a ne neki drugi).

Potpuno je nepotrebno a i nesvrhovito zamijeniti hrvatski izraz *izgled s riječju oblik*, jer izgled je vanjština, a oblik također pokazuje izvanjske obrise, konture, ali podrazumijeva i neku unutarnju vezu, kao forma, pojavnost i sl. Ukoliko se u danom kontekstu već željelo intervenirati, više bi duhu hrvatskoga jezika odgovaralo rješenje: *vid, vrsta*.

* * *

U originalu piše: “Tu, u tim manifestacijama, leže osnovi nove Evrope koja će se osnivati na jednom bratskom i komunitarnom personalizmu.” (192).

A kod Disputa stoji: “Tu, u tim objavama, leže temelji nove Europe koja će se zasnivati na bratskom i komunitarnom personalizmu.” (143).

Pored uobičajenog izbacivanja onoga neodređenog *jednog*, nepotrebno je i netočno promijenjen izraz *manifestacija* u objavi, jer javno djelovanje pobrojanih aktera i časopisa jeste manifestacija, jeste iskaz, simptom ili znak nečega, ali nije objava, čak ni kao oglas upućen javnosti, a nekmoli kao, primjerice, kršćanska objava po Kristu! Radica je napravio dobar izbor, uzevši riječ koja je u fondu hrvatskoga književnog standarda i redaktori je nisu smjeli mijenjati.

* * *

U originalu stoji: “Ima dva izgleda ruskog karaktera.” (193).

Kod Disputa piše: “Postoje dva oblika ruskog karaktera.” (144).

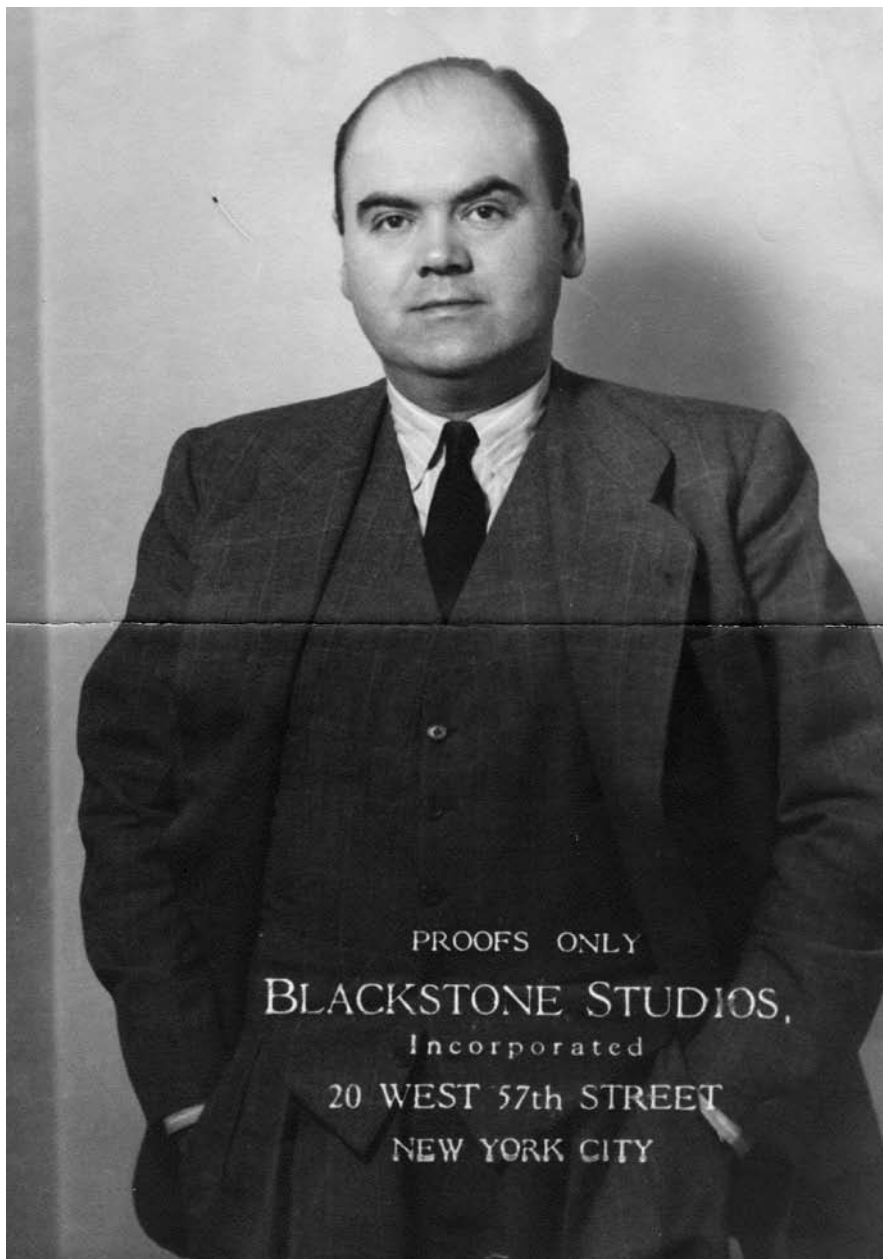
Šteta je što ne posjedujemo Radičina izvornoga rukopisa kako bismo ustanovili da li je u intervencijama srpski redaktor primjenjivao ovo rješenje s izrazom *izgled* ili je ono Radičino. Ovako ide i na dušu i jednih i drugih redaktora pomutnja s tom riječju. I u ovom primjeru bi neusporedivo bilo bolje rješenje upotreba izrazâ *vrsta*, *vid*.

* * *

U originalu piše: “On raspolaže najblažim elementima dobrote i blagosti.” (194).

Kod Disputa čitamo: “On raspolaže najnježnijim elementima dobrote i blagosti.” (145).

Ako pridjev *blag* znači onoga koji nije *oštar* ili *žestok*, koji je *tihe* i *krotke* naravi (a znači) te ako pripada fondu hrvatskoga književnog jezika (a pripada), onda nema potrebe njegov navedeni superlativni oblik mijenjati u izraz *najnježniji* (makar donekle i izražavao smisao u rečenici, iako bi se odnosio samo na podražaje izvana ili pak postupke, a ne na odlike koje su u čovjeku).

Bogdan Radica, vjerojatno potkraj četrdesetih ili u prvoj polovici pedesetih godina

* * *

U originalu piše: “Rusija je oduvek težila da se u Moskvi ostvari Treći Rim ili da iz Carigrada nametne svetu univerzalnu hrišćansku i pravoslavnu strukturu.” (195).

Kod Disputa piše: “Rusija je oduvijek težila za tim da se u Moskvi ostvari treći Rim ili da iz Carigrada nametne svetu univerzalnu kršćansku i pravoslavnu strukturu.” (145/146).

Uobičajeno je da se izričaj *Treći Rim* piše s velikim početnim slovima, a ne – kako postupaju Disputovi redaktori – kao *treći Rim*. U naglosti kojom mijenjaju štošta i izobličuju tako Radičin

tekst, dogodi im se da što i ne promijene, kao u ovom slučaju ostavivši oblik *svet*, a trebalo bi stajati *svijet*.

* * *

U originalu stoji: “Monah Filotej pisao je caru Ivanu III da su dva Rima nestala i da treći već postoji, a da četvrtog neće više biti.” (195).

Kod Disputa čitamo: “Monah Filotej pisao je caru Ivanu III. da su dva Rima nestala i da treći već postoji, a da četvrtog više neće biti.” (146).

I srpski redaktor i Disputovi redaktori (za Radicu ne možemo znati) pogrešno pišu ime spomenutog monaha. Radi se o Filofeju iz Pskova (? – 1547), ruskom crkvenom piscu; razvio je crkveno-pravnu teoriju o Moskvi kao o Trećem Rimu. Kao što su nakon pada Rima pod barbare i carstvo i papinski primat preneseni u Carigrad (Drugi Rim), tako su nakon pada Carigrada pod Turke (1453) i kršćansko carstvo i patrijarhatski primat preneseni u Moskvu (Treći Rim).

* * *

U originalu stoji: “Taj federalizam treba da se sprovede na bazi jednakosti i poštene podele svojine između naroda.” (197).

A kod Disputa piše: “Taj federalizam treba se provesti na bazi jednakosti i poštene podjele svojine među narodima.” (147).

Mijenjajući štošta i upuštajući se u neoprostive intervencije Disputovi redaktori su jednostavno, izgleda, zaboravili što im je osnovni zadatak. Ipak se kao hrvatskija imenica upotrebljava izraz *vlasništvo* namjesto *srbizma svojina*!

* * *

U originalu stoji: “Naprotiv, mističko produljavanje Hristova života kroz vreme i istoriju, izazvalo je celu versku obnovu.” (198).

Kod Disputa čitamo: “Naprotiv, mističko produbljivanje Kristova života kroz vrijeme i povijest izazvalo je pravu vjersku obnovu.” (148).

Zaista, zar nije očita razlika između *produljivanja* i *produbljivanja*! Onaj tko ne zna što u originalu piše, ako bude pažljivo čitao, pomislit će da Berdjajev govori – besmislice!

* * *

U originalu stoji: “U jednom svome eseju kazao da su Lenjin i Pobedonoscev dva tipična predstavnika ruske polarizacije i ruskog nihilizma.” (200).

Kod Disputa piše: “U jednom svome eseju kazao da su Lenjin i Pobedonoscev dva tipična predstavnika ruske polarizacije i ruskog nihilizma.” (149).

Smatram da je trebalo današnjim hrvatskim čitateljima objasniti tko je drugi od dvojice spomenute gospode: Konstantin Petrovič Pobedonoscev (1827-1907), profesor prava u Moskvi, član Državnog savjeta i dugogodišnji čelnik Sinoda Ruske pravoslavne crkve (1880-1905). Ideološki branitelj samodržavlja u Rusiji.

José Ortega y Gasset

O sutrašnjoj liberalnoj i totalitarnoj Evropi

U originalu piše: “Sudbonosne 1914. g. Ortega i Gasset – tada mladi profesor metafizike u Madridu – ovako je utvrđivao poslanje nove Španije...” (221).

A kod Disputa stoji: “Sudbonosne 1914. Ortega y Gasset – tada mladi profesor metafizike u Madridu – ovako je utvrđivao poslanstvo nove Španjolske...” (163).

Revnost Disputovih redaktora je kolosalna: čemu je trebalo mijenjati tako eminentno hrvatsku riječ, kao što je *poslanje*, s izrazom *poslanstvo*, koji – istina – neki tumače s pojmom poslanje (misija, povijesna zadaća), ali koji sve više gubi tu dimenziju svoje konotativnosti u korist upotrebom osnaženih značenja: niže diplomatsko predstavništvo, zgrada takva predstavništva, delegacija! Uostalom, kao što sam do sada mnogo puta podvukao, autor je jedini koji određuje što se može a što ne mijenjati, a on je upotrijebio dobru i jasnu hrvatsku riječ.

* * *

U originalu stoji: “Velika i sudbonosna strujanja, koja su za posljednja dva veka izmijenila gotovo sasvim duhovne osnove Zapada i Evrope, prelaze danas u suprotnim oblicima Pireneje i ulaze u španski kompleks, čija je duhovnost ostala, uglavnome, srednjevekovna i lojolska.” (222).

Kod Disputa čitamo: “Velika i sudbonosna strujanja koja su u posljednja dva stoljeća gotovo u cijelosti izmijenila duhovne osnove Zapada i Evrope danas u suprotstavljenim oblicima prelaze Pireneje i ulaze u španjolski kompleks čija je duhovnost ostala uglavnom srednjovjekovna i delojolovska.” (164).

Pored nepotrebne i neadekvatne zamjene originalnoga sa-
sma (=sasvim, posve) s oblikom *u cijelosti*, Disputovi redaktori
ostavljaju crno na bijelom još jednu humornu novotariju – prid-
jev *delojolovski*! Još nisam pročitao ni čuo ovakvu dovitljivu ino-
vaciju. Kako je razumjeti? Kao uklanjanje ili umanjivanje, zahva-
ljujući prefiksu *de-* ili kao neshvatljiva upotreba oznake ple-
mičkoga porijekla? Što mislite, kako bi zvučalo kada bih ovakav
postupak prema Radičinu autorstvu, jeziku i stilu nazvao *desa-*
dističkim – umjesto *sadističkim*. Bi li to bila *degradacija*, *debarba-*
rizacija ili...

* * *

U originalu stoji: “Posljedice tog gubljenja unutrašnje har-
monije, gde Španija nije još uspela da pronađe i da izgradi svo-
ju novu ličnost, jesu neizmerni građanski ratovi koji se nastav-
ljaju i koji će se nastavljati neprekidno sve dok ‘druga plovid-
ba’, koju je Ortega i Gaset navestio na početku posljednjeg građan-
skog rata, ne naiđe na luku spasa i odmora.” (222).

Kod Disputa stoji: “Posljedice su tog gubljenja unutrašnje
harmonije, u kojem Španjolska još nije uspjela pronaći i izgra-
diti svoju novu osobnost, bezbrojni građanski ratovi koji se na-
stavljaju i koji će se nastavljati neprekidno sve dok ‘druga plo-
vidba’, koju je Ortega y Gasset navijestio na početku posljednjeg
građanskog rata, ne uplovi u luku spasa i odmora.” (164).

Isplatilo se navesti ovaj poduži citat kako bi se vidjelo (po-
red nepotrebnih zamjena *ličnost* u *osobnost*, *neizmjerni* u *bezbroy-*
ni) kako će to “druga plovidba” *uploviti* u luku spasa i odmora!?
Za vrijeme takve neke plovidbe zaista se i može *naići* na takvu lu-
ku, ali da *plovidba uplovi* – to su već hudinijske ili koperfildske
vragolije!

* * *

U originalu stoji: “Jedinka, duh i svedočanstvo čoveka nesta-
je pod pritiskom mase.” (223).

U Disputovu izdanju čitamo: “Pojedinac, duh i čovjekovo
osvjedočenje nestaju pod pritiskom mase.” (165).

Nepotrebno je i hrvatski oblik *svjedočanstvo* (=ono što svo-
jim postojanjem svjedoči) zamjenjivati, a pogotovo ne s *osvjed-*
očenje (=uvjerenje onoga koji se osvjedočio; koji se kao svjedok u
nešto uvjerio). U novom smislu ovako konstruirane fraze, posta-
vlja se pitanje u što se to čovjek osvjedočio?

* * *

U originalu stoji: “Prvi dodir sa stvarnošću, gde je akcija mo-
rala neminovno doći u raskorak sa idejom, izazvao je u ovome
najautentičnijem evropskom esejisti sukob i slom.” (223).

A kod Disputa čitamo: “Prvi dodir sa stvarnošću, pri kojem
je akcija neminovno morala doći u raskorak s idejom, izazvao je
u ovome najautentičnijem evropskom esejistu sukob i slom.”
(165).

Pravi srbizam *utančan* zaista je trebalo promijeniti, ali s iz-
razima *profinjen*, *istančan*, *suptilan*, a nikako s *autentičan* (=izvor-
nost, vjerodostojnost, istinitost).

* * *

U originalu stoji: “Već nekoliko godina, sasvim je izvan sva-
kog dodira sa stvarnošću.” (224).

Kod Disputa piše: “Već nekoliko godina potpuno je izvan bi-
lo kakva kontakta sa stvarnošću.” (166).

Zaista, čemu je koristila zamjena lijepe hrvatske riječi *dodir*
s tuđicom *kontakt* koja se, u jednom od svojih značenja, prevodi
s – *dodir*!?

* * *

U originalu stoji: “Otkako je nastupio raskol, on je smatrao
da intelektualac mora da ostane van svake stranke u sukobu i van
opšteg sukoba.” (224).

A kod Disputa čitamo: “Otkako je došlo do raskola, smatrao
je da intelektualac ne smije stati uz sukobljene stranke i općeni-
to da mora ostati izvan sukoba.” (166).

Osim nužnih zahvata kako bi Radičin tekst vratili što više u
hrvatski oblik, Disputovi redaktori su izvršili potpuno “premon-
tiranje” drugoga dijela rečenice, učinivši je rogobatnijom, stil-
ski ružnijom (dodavši još jedan veznik *da* – kojih je ionako pre-
više) i za Radicu netipičnom, te tako vidno odskače od ostaloga
teksta. Uostalom, iako se čini da smisao nije bitnije promijenjen,
ipak nije rečenica u Disputovu izdanju korektna: riječ *općenito*
označava smisao drugačiji od Radičina!

* * *

I kod Ortege y Gasseta, kao i kod Crocea i na drugim mjesti-
ma, Disputovi redaktori – u strastvenom kroatocentričnom uni-

formiranju Radičina jezika i stila – ponavljaju neke ranije (a i kasnije) pogreške.

U originalu stoji: “Politika je izišla van okvira doktrine.” (226).

Kod Disputa čitamo: “Politika je izašla izvan okvira teorije.” (167).

Opet stara priča o *teoriji i doktrini!*

U originalu stoji: “Zato je on danas u haosu i opštoj pometnji.” (226).

A kod Disputa piše: “Zato je on danas u kaosu i općoj pometnji.” (167).

Dakako, Disputovi redaktori i dalje smatraju da dobru hrvatsku riječ *pometnja* treba mijenjati s isto tako dobrom riječi *pometnja*, samo “zaboravljaju” da je to Radičin izbor i da on nad tim izborom posjeduje autorsko pravo!

* * *

Na dva mjesta, skoro na istoj stranici, u originalu čitamo: “Samo tako, Francuska će uspeti da se snađe i da se obnovi.” (226) i “Ne mislim da Francuska i Pariz mogu da se snađu.” (227).

A kod Disputa piše ovako: “Samo će se tako uspjati pribрати i obnoviti.” i “Ne mislim da se Francuska i Pariz mogu pribрати.” (167).

U ovom dvostrukom primjeru Disputovi redaktori zamjenjuju sasvim uredan hrvatski izraz *snaći se* (=prilagoditi se novom stanju i prilikama) s, također, urednim hrvatskim glagolom *pribрати se* (=prikupiti iz raznih izvora; doći k sebi, srediti misli i osjećaje), ali nepotrebno i nesvrhovito.

* * *

U originalu stoji: “Ja držim da intelektualac treba da stoji van sukoba i izvan vašara.” (230).

U Disputa čitamo: “Ja držim da intelektualac treba stajati izvan sukoba i izvan sajmišta.” (169).

Ovdje nije trebalo mijenjati riječ *vašar* (jer se koristi u značenju *nered, zbrka, metež*), koja je i hrvatska, nego je ostaviti. Promijenivši je u *sajmište*, Disputovi redaktori su pokazali – po tko zna koji put – kako su nestručni i koliko nemaju osjećaja, pažnje i strpljenja za posao kojega su se poduhvatili.

* * *

U originalu stoji: “On je i suviše slab i nemoćan a da bi mogao da se odupre *hronologiji bolesti*. Kao i mali narodi, tako i intelektualci treba u toj hronologiji evropske bolesti da ostanu izvan sukoba, da pokušaju živjeti, kako bi jednog dana mogli da izvrše svoju pravu misiju, kad im prilike to budu dozvolile.” (230).

A kod Disputa piše: “On je previše slab i nemoćan a da bi se mogao oduprijeti *povijesti bolesti*. Kao i mali narodi tako i intelektualci trebaju u toj povijesti evropske bolesti ostati izvan sukoba, pokušati živjeti kako bi jednoga dana mogli provesti svoju pravu misiju, kad im prilike to dopuste.” (169).

Uvjeren sam da nema opravdanja zamijeniti Radičino *dozvoliti s dopustiti*, jer nije riječ o opravdanoj promjeni srbizma, a i okrnjuje se autorstvo. Jednako nije trebalo mijenjati *suviše* u *previše* i *izvršiti* u *provести*. No važnija promjena, kako se razabire, učinjena je s frazom *kronologija bolesti*, koja je fraza “prerađena” u *povijest bolesti*. Da li je ova fraza (iz beogradskog izdanja) Radičina ili srpskoga redaktora, to nije moguće ustanoviti. Ostaje, istina, pomalo nejasno što je pisac tom frazom htio reći. No, kako bilo da bilo, po mom mišljenju nije trebalo vršiti zamjenu (osim kroatizacije), jer izraz *kronologija* u smislu *redoslijed* dobro prekriva smisao koji je, pretpostavljamo, autor htio izraziti.

* * *

U originalu piše: “A slučaj Unamuna, zar on nije tipičan za stav španskog intelektualca?” (230).

Kod Disputa čitamo: “A Unamunov slučaj? Zar on nije tipičan za položaj španjolskog intelektualca?” (170).

U ovom slučaju nije riječ o tome koji *položaj* (tijela) španjolski intelektualci zauzimaju, nego o *stavu* kao načelu kojega se netko pridržava, o takvu držanju; ili o stavu kao uvjerenju, mišljenju. A i iz toka odgovora kojega je dao Radičin sugovornik jasno se razabire da je riječ o ovim potonjim značenjima.

* * *

U originalu piše: “Učestalost međunarodnih sukoba, organa arbitraže između država, koje od pedeset godina na ovamo vladaju sudbinom naroda, doprinelo je ostvarenju međunarodnog prava. Ne mislim da te magistrature nemaju svoje važnosti. Uvek je važno da progres jedne moralne funkcije bude ostvaren u obliku jednog materijalnog organa. Ali važnost ovih organa ograničila se na administraciju i ništa više.” (232).

Kod Disputa čitamo: “Učestalost međunarodnih sukoba i djelovanja arbitražnih organa između država koje posljednjih pedeset godina vladaju sudbinom naroda pridonijela je uspostavi međunarodnog prava. Ne mislim da te magistrature nemaju svoju važnost. Uvijek je važno da napredak moralne funkcije bude ostvaren u obliku stvarnog organa. Ali vrijednost ovih organa ograničila se na administraciju i ni na što više.” (171).

Najprije, međunarodno pravo, kao i svako drugo pravo se zaista *ostvaruje*, pa Radičin izraz nije trebalo mijenjati, u *uspostavljanje*, jer se uspostavlja vlast ili istina, primjerice. Čak i da nije tako, *ostvarenje* je korektna hrvatska riječ. I opet su nedozvoljivo izbačeni neodređeni oblici zamjenice *jedan*. *Materijalni organ* je postao *stvarni organ*, a prve fraze je značenje da je organ postao *opipljiv, uočljiv, vidljiv*, što se u značenju fraze *stvaran organ* preklapa u smislu *zbijski, realan*, te stoga nije trebalo zamjenjivati prvu s drugom frazom. Ni riječ *važnost* iz naredne rečenice nije trebalo mijenjati u *vrijednost*, jer prva riječ nije srbizam. Ali je znatno izmijenjen smisao rečenice. Kao što je smisao izmijenjen i dodatkom na kraju posljednje rečenice (“...ni na što više”).

* * *

U originalu piše: “Duh iz koga je ta ustanova potekla, sistem filozofskih, istoriskih, socioloških i juridičkih ideja iz koga je potekao njen lik bili su već istoriski mrtvi.” (232).

A kod Disputa stoji: “Duh iz kojeg je ta ustanova potekla, ideja iz koje je potekao njezin lik bili su već povijesno mrtvi.” (171).

Zašto je izbačeno onih nekoliko atribucija koji su gradili sistem ideja na kojima je bilo sazdan Društvo naroda – to znaju samo Disputovi redaktori.

Jacques Maritain

O obnovi čovječanstva kroz integralni humanizam

U originalu piše: “Jedan od najupadljivijih poteza nacizma jeste mistika i religiozni kult vitalnog instinkta.” (366).

A kod Disputa čitamo: “Jedan je od najočitijih poteza nacizma mistika i religiozni kult životnog nagona.” (255).

Riječ *upadljiv* sa svim izvedenicama prava je hrvatska riječ i nema nikakva razloga mijenjati je. Pogotovo ne s riječju *očit* koja ima drugo značenje. Jednako tako nema opravdanja zamijeniti autorovu frazu *vitalni instinkt* s izričajem *životni nagon*, jer nije riječ o srpskoj posebnosti, nego je ona i hrvatska, a i autorov je izbor.

* * *

U originalu piše: “Luterovski pojam ‘*unutrašnjosti*’ (*intériorité*) savesti, suprotstavljen zakonu, dekalogu, sveden je sada na biološki plan.” (366/367).

Kod Disputa stoji: “Lutherov pojam ‘*unutrašnjosti*’ (*intériorité*) savjesti suprotstavljen zakonu, dekalogu, sveden je sada na biološko područje.” (255).

Ni u ovom ni u bilo kojem drugom slučaju *plan* se ne može zamijeniti s *područjem*. Radi se o posuđenici koja je veoma odozvana u hrvatskome jeziku, a izraz *područje* ni u jednom svome značenju ne pokriva *plan*.

* * *

U originalu piše: “Na taj način, mi prisustvujemo strašnom izvitoperavanju jednog, u suštini, istinitog osećaja.” (367).

A kod Disputa stoji: “Na taj način mi prisustvujemo strašnom iskrivljavanju jednog u biti istinitog osećaja.” (255).

Smatram da je glagol *izvitoperiti* uredna hrvatska riječ i ne bi je trebalo mijenjati.

* * *

U originalu stoji: “...koji se ipak pitaju: ne izvodi li, možda, Hitler, izvitoperenim sredstvima, jednu istorisku misiju, u koju oni veruju. Prema tome, trebalo bi da nacizam bude ucena za tu misiju.” (367).

Kod Disputa čitamo: “...koji se ipak pitaju ne ostvaruje li možda Hitler izvitoperenim sredstvima neku povijesnu misiju u koju oni vjeruju. Prema tome nacizam bi trebao biti cijena te misije.” (255).

U ovome primjeru Disputovi redaktori nisu promijenili *izvitoperen* u *iskrivljen*, a razlogu ove njihove nedosljednosti ne možemo ući u trag. Promijenili su, neopravdano i nepotrebno, *izvoditi* u *ostvarivati*. No zamjenom izraza *ucena* s izrazom *cijena* pormetili su logički smisao rečenice u originalnom citatu i izvitoperili Radičin tekst.

* * *

U originalu stoji: “Koncem rata izvesni duhovi – npr. Žak Benvil, Oseim Rekl – mislili su: da je mir Evrope zahtevao rasparčavanje i cepanje Nemačke.” (367).

A kod Disputa čitamo: “Potkraj rata neki su mislioci – npr. Jacques Bainville, Onésime Reclus – mislili da je europski mir zahtijevao komadanje i cijepanje Njemačke.” (256).

Pored nepotrebnih (*koncem u potkraj, izvjesni u neki*) i jedne opravdane (*rasparčati u komadati*) intervencije, ipak, smatram, trebalo je i s nekoliko riječi objasniti o kojoj se gospodi radi: Jacques Bainville (1879-1936), francuski pisac, povjesničar i političar; moralist rojalističkih nazora; pisao naročito o francusko-njemačkim odnosima. Onésime Reclus (1837-1916), francuski geograf, militantni zagovornik francuskog kolonijalizma i imperijalizma. Sada ovo mjesto iz Radičina teksta hrvatskom čitaocu pruža kudikamo bolju informaciju.

* * *

U originalu stoji: “Jedina razumna solucija bila bi: federalni ustav cele Evrope i, posebno, same Nemačke.” (367).

Kod Disputa piše: “Jedina razumna solucija bila bi: federalni ustroj cijele Evrope i posebno same Njemačke.” (256).

Ne ulazeći u politološki meritum dotične stvari, zaista nema nikakva razloga zamijeniti riječ *ustav* s riječju *ustroj*.

* * *

U originalu piše: “Hrišćanska je inteligencija dužna da na ovome polju izvrši djelo čišćenja.” (368).

Kod Disputa čitamo: “Kršćanska je inteligencija dužna na ovome polju izvesti djelo katarze.” (256).

Dakako, nema opravdana razloga za zamjenu glagola *izvršiti* s glagolom *izvesti*. A još manje za zamjenu izraza *čišćenje* (=proces uklanjanja nečega ili nekoga, na što pisac nedvojbeno i misli) pojmom *katarza* (duhovno i mistično, ali pojedinačno čišćenje duše od grijeha). No bilo je, ima i bit će inteligencije koja se sa zahvalnošću i velikom predanošću prihvaćala – *lustracije*.

* * *

U originalu stoji: “Potrebni su nam socijalni, istoriski i politički podaci. Potrebno nam je celo jedno delo filozofije i praktičnog saznanja.” (368).

Kod Disputa čitamo: “Potrebni su nam socijalni, povijesni i politički resursi. Potrebno nam je cijelo jedno djelovanje filozofije i praktične spoznaje.” (256).

Podaci svakako nisu isto što i *resursi*, a kako se radi o hrvatskoj riječi nema opravdanja za njezino zamjenjivanje. Također, jedno je *djelo* (=rezultat rada), a drugo *djelovanje* (=učinak rada, riječi, podražaja ili čega drugoga), pa rečenica gubi osnovni smisao, a izuzetno je i nezgrapna: *cijelo jedno djelovanje!*

* * *

U originalu piše: “Dante bejaše opsenut idejom svetog carstva.” (369).

Kod Disputa čitamo: “Dante bijaše opsjednut idejom svetog carstva.” (256).

Iako se radi o riječima bliska značenja i lika, ipak *opsjena* i *opsjednutost* nisu isto, a nema ni razloga da se prva zamjenjuje drugom. Dante jest bio *opsjenjen*, *začaran*, *zasljepljen* idejom monarhije, pa ako je autor odabrao izraz *opsjena*, onda to treba poštivati. Pogotovo što asocijacija uz izraz *opsjednutost* nije nimalo privlačna!

* * *

U originalu stoji: “Vaspostavljanje novog socijalnog poretka nije neposredni i zasebni posao religije, već neke vrste njen priraštaj.” (370).

Kod Disputa čitamo: “Uspostavljanje novog socijalnog poretka nije neposredni i zaseban posao religije, već neka vrsta njezine priraslice.” (257).

Već je konstrukcija zadnjeg dijela rečenice trebala skrenuti pozornost Disputovim redaktorima da s krajnjim oprezom pristupe izrazu *priraštaj*. Jasno je da taj pojam nije upotrijebljen u svom osnovnom značenju (=prirast, priplod), nego u prenesenom i, zaista, znači – *nusproizvod*. Ali zamijeniti ga s *priraslica*, dokaz je nevjerojatnoga nedostatka osjećaja za jezik i – znanja. Svaki zlonamjernik bi iz te *priraslice* na račun religije, Crkve i njezinih socijalnih eksperimenata napravio krasan disput!

* * *

U originalu stoji: “Pa ma šta bilo: s obzirom na činjenicu što je komunizam, posle neizmernih poremećaja i nesreća koje je sam izazvao, doživeo potpuno bankrotstvo; i, s obzirom na automatsko rušenje civilizacije kuda nas otvoreno vode fašizam i totalitarizam, biva jasno: da svetovne nade mogu postojati samo u jednoj obnovi hrišćanske koncepcije političkog života.” (371/372).

Kod Disputa čitamo: “Ma što bilo s obzirom na narav komunizma, nakon neizmjenjivih poremećaja i nesreća koje je sam izazvao, nakon svoga bankrota; i s obzirom na neminovno rušenje civilizacije kamo nas otvoreno vode fašizam i totalitarizam, jasno je da svjetovne nade mogu postojati samo u obnovi kršćanskog koncepta političkog života.” (258).

Jasno se razabire, nakon usporedbe ova dva izvoda, koliko je samovoljnih promjena izvršeno. Pa je i smisao promijenjen – do besmisla, tvrdnjom da je komunizam izvršio “neizmjerne poremećaje i nesreće” – “nakon svoga bankrota”!? Zadržljivo bezobzirnost i bešćutnost s kojima se Disputovi redaktori upuštaju u ovako nedopušteno manipuliranje tuđim intelektualnim vlasništvom. Znaju li to nasljednici autorskih prava!

* * *

U originalu stoji: “Iz njegovih plastičnih i finih ruku i iz njegovog lica osećalo se da se misao izdiže vertikalno i da ona lebdi nad nama.” (373).

A kod Disputa čitamo: “Iz pokreta njegovih gipkih i skladnih ruku i s njegova lica osjećalo se da se misao uzvisuje vertikalno i da lebdi nad vama.” (259).

Iz ovih dviju rečenica – za one koji žele znati i koji mogu osjetiti – izbijaju odlike dvaju vremena i značajke dvaju karaktera ljudi. Prvih (u Radićinoj rečenici) koji vjeruju u ono što govore i rade, koji se trude da svojim izrazom što bolje predstavljaju čitaocima ono za što se zalažu. Drugih, (u rečenici Disputovih redaktora), u našem vremenu (u kojem je dozrelo zlo sjeme o kojem i Maritain govori), koji bez žara uvjerenja, suputnički, slučajno, samo zarad novca i ispraznih priznanja otaljavaju ovaj posao, površno, neznačajki i, sve više stječem taj dojam, zlonamjerno! Prevelik su zalogaj ovi đetići zagrizli!

Luigi Pirandello O smislu života i civilizacije

U podnaslovu nalazimo nekoliko nepotrebnih zamjena. Radićino *ogledalo* Disputovi redaktori mijenjaju u *zrcalo*, a pomalo arhaični književni izraz *uponoren* zamjenjuju s *potopljen*, što dakako nema veze sa smislom, jer bi se moglo reći: *pониžen, униžen, srozан, otrcan, izlizan, propao, unazađen, promašen, iscrpljen* i sl.

* * *

U originalu stoji: “Pisac ‘Henrika IV’ izgovarao je ove reči polagano i s mnogo napora, ispravljajući svaku pojedinu reč, i kao da se snebiva što mora da iznosi misli u dijalogu i razgovoru.” (433).

A kod Disputa čitamo: “Pisac ‘Henrika IV’ izgovarao je ove riječi polagano i s mnogo napora, ispravljajući svaku pojedinu riječ i kao da se čudi što misli mora iznositi u dijalogu i razgovoru.” (297).

Nesvršeni povratni glagol *snebiti se* ulazi u hrvatski standardni jezični fond i znači *biti iznenađen, zapanjen, čuditi se*, te nije bilo razloga mijenjati ga. Međutim, u srpskom isti glagol znači: *ustručavati se, suzdržavati se, sustezati se, stidjeti se*, ali nikako *čuditi se*, te su ga – u ovom slučaju – Disputovi urednici pogrešno zamijenili.

* * *

U originalu piše: “Izgovarajući te reči, Pirandello je gledao pred sobom u jedno staro i zamazano ogledalo, koje je bilo zakačeno o zid...” (433).

A kod Disputa nalazimo: “Izgovarajući te riječi, Pirandello je gledao pred sebe, u jedno staro i zaprljano zrcalo koje je bilo okačeno o zid...” (297).

Ako u originalu piše da je osoba gledala pred sobom u nešto, onda nema nikakva razloga to mijenjati u to da je osoba gledala pred sebe, jer onda – ni po kojem fizikalnom zakonu – ne može gledati u nešto pred sobom a što visi na zidu! No Disputovi redaktori su, valjda, takvo gledanje (u originalu) smatrali suviše srpskim pa su ga morali kroatizirati, do besmisla! Pored, opet, promjene *ogledala* u *zrcalo*, disputijanski redaktori zamjenjuju vrlo hrvatsku riječ *zamazati* s isto tako hrvatskom *zaprljati*! A jedino što je, ipak, trebalo popraviti jeste rogozatnost da se nešto zakači/okači o zid!? Naime, slike, ogledala i drugi ukrasi vješaju se o čavao na zidu...

* * *

U originalu Radica navodi: “Bili smo u sobici Marte Abe, koja je posljednjih godina Pirandelova života tumačila piščevo pozorišno delo i trošila posljednje energije jednog od najtragičnijih života književne Italije.” (433).

A kod Disputa čitamo: “Bili smo u sobici Marte Abbe koja je posljednjih godina Pirandelova života glumački tumačila njegovo kazališno djelo i trošila posljednju energiju jednog od najtragičnijih života književne Italije.” (297/298).

Pored nekih očiglednih sitnih samovoljnih preinaka, Disputovi redaktori dodaju Radićinoj frazi riječ koju on nije napisao: “glumački tumačila”, a stilski primjerenije “piščevo kazališno” mijenjaju u “njegovo kazališno”, iako to potpuno odstupa od njihove osnovne namjene i namjere po Radićinu naputku: razsrblji-

vanje teksta! Dakako, o Marti Abbi* ne daju ni najnužnijih obavijesti, što nije opravdano.

* * *

U originalu stoji: "Nosilac i vesnik ognja – *pir anghelos* – rođen u helenističkom Agrigentiju južne Italije, odakle mu i potiče simboličko značenje njegovog imena..." (433).

Kod Disputa čitamo: "Nosilac i vjesnik ognja – *pir anghelos* – rođen u helenističkom Girgentiju u južnoj Italiji odakle i potječe simbolično značenje njegova imena..." (298).

Teško je razumjeti s nekog racionalnog stajališta zašto su Disputovi urednici izvršili promjenu gornjega toponima. Bit će da je to već pravi ekshibicionizam, jer je takvih postupaka do sada zaista previše! Naime, grad u kojem je Pirandello rođen zvao se do 1927. godine Girgenti, a od tada zove se Agrigento, što uredno piše u svim stranim i domaćim enciklopedijama i leksikonima. Ovdje se ne radi ni o kakvoj zamjeni srbizma, niti nečega drugoga neuobičajenog u hrvatskom jeziku, nego o pukoj težnji za samoisticanjem a na račun Radičina autorstva te o zavodnju u bludnju današnjih hrvatskih čitalaca.

* * *

U originalu čitamo: "On je u tim svojim pričama, golim i suštastvenim kao što su nage sredozemne stene njegovog kraja..." (434).

Kod Disputa pak stoji: "On je u tim svojim pričama, golim i iskonskim kao što su nage sredozemne stijene njegova kraja..." (298).

Već smo ranije zamijetili da Disputovim urednicima srbiizam *suštastven* (=bitan, pravi, istinski; važan, značajan) izaziva glavobolju. Jednom ga ispravno zamjenjuju s hrvatskim *bitno*, a drugi puta im je mutan, no ovdje ga sasvim pogrešno zamjenjuju s riječju *iskonski*. A to nije bila Radičina namjera, u ovoj rečenici.

* * *

U originalu stoji: "...kad je kroz dramatski zahtev jedne zardocnele snage hteo u strastvenom zamahu života da oživi i u sebi sažme celu svoju melanholičnu i rastuženu mladost." (434).

A kod Disputa piše: "...kada je dramatičnim zahtjevom jedne zakašnjele snage htio u strasnu zamahu života oživiti i u sebi sažeti cijelu svoju melankoličnu i otužnu mladost (298).

Nema nikakva valjana razloga da se sasvim korektan hrvatski glagol *rastuživati* uopće zamjenjuje. No pogotovo nema razloga zamijeniti ga s pridjevom *otužan* koji se, u trećem ili četvrtom značenjskom sloju donekle približava spomenutome glagolu (=malo žalostan; sjetan, tugaljiv), ali u hrvatskih govornika i dobrih pisaca prvenstveno prekriva značenja kao *bljutav*, *težak*, *neugodan*!

* * *

U izvorniku stoji: "Bio je pomalo Henrik IV ili pisac koji u potrazi za licima postaje sam lice." (435).

A kod Disputa stoji ovako: "Bio je pomalo Henrik IV. ili pisac koji u potrazi za likovima postaje sam lik." (298/299).

Imenica *lice* može, pored raznih drugih značenja, i u hrvatskom i u srpskom jeziku značiti ulogu u dramskom djelu. Dakle, s toga stajališta nije bilo potrebe da Disputovi urednici vrše bilo kakvu zamjenu. Pogotovo što se Radica na ovom mjestu poigrava s naslovom poznate Pirandellove drame *Šest lica traže autora*, a dotičnu dramu prevodilo se i na srpskome i na hrvatskom jeziku (pored prijevoda *Šest osoba traže autora* F. Čale, što nije sporno, ali ne spada u kontekst koji komentiramo) pod naslovom u gornjem obliku, te se Radičina asocijacija s disputovskim *likovima* potpuno gubi.

* * *

U originalu čitamo: "Kažem igračku onog demonskog pelivana koga svako od nas ima u sebi i koga svako od nas voli da nam ga predstavlja spolja." (438).

A kod Disputa stoji: "Kažem igračku, onog demonskog pelivana kojeg svatko od nas ima u sebi i kojeg svatko od nas voli eksponirati." (301).

Uvjereni smo da ovu duboku Pirandellovu misao Disputovi urednici uopće nisu shvatili! Da svatko od nas nosi u sebi to svoje pehlivansko, lakrdijaško i opsjenarsko drugo ja, ne treba posebno dokazivati, na ovome mjestu. Također, opće je poznato da taj opsjenar u nama nezadrživo teži da se pokaže, da izađe iz nas i predstavi nas u svojem obličju, u svome licu, ali nikako se taj postupak ne može nazvati eksponiranjem. Eksponiramo se mi kao vidljiva osobnost, kao pojedinac u okolini i sl., što će reći

* Marta Abba (1900-1988), talijanska kazališna i filmska glumica. Objavljena je njezina iscrpna prepiska s Pirandellom (*Caro maestro... lettere a Luigi Pirandello* (1926-1936), 1994; *Lettere di Luigi Pirandello a Marta Abba*, 1995). Vidi također M. Abba i L. Pirandello (dr. Lada Čale Feldman II; Pirandello, *Naći se*).

izlažemo se, ističemo se ili izvrgavamo ovome ili onome. Uz nužne osnovne popravke srbizama, bilo bi mnogo bolje da su redaktori ostavili Radičinu rečenicu u izvornom obliku.

Adriano Tilgher O prevlasti nacionalizma

I na početku ovoga odjeljka posvećenoga A. Tilgheru Disputovi redaktori vrše nekoliko nedopustivih zamjena. Tako, Radica napiše da je Tilgher *obilježio*, a redaktori zamijene sa *nazvao*. Ili, Radica piše *socijalizma i buržoazije*, a urednici premetnu u *socijalizma i građanstva samog*. Kakvi su tu srbizmi u pitanju!? Nadalje, Radica kaže *dižu se*, a redaktori to “poprave” u *pojavljuju se*. Potom, zamjenjuju, već uočeno, *smjer* u *pravac* ili *sud* u *prosudba*.

* * *

U originalu čitamo: “Historijska ličnost srušena je sa žrtvenika naše religiozne spoznaje.” (469).

A kod Disputa stoji: “Povijesna ličnost srušena je s oltara naše religijske spoznaje.” (320).

Imenica *žrtvenik* vrlo je hrvatska riječ i nema razloga da ju zamjenjuju disputovci, kao da je srbizam. To što je njima “draža” riječ *oltar*, to je njihova stvar. Pa ako je žele koristiti neka napišu svoj tekst, a tuđi ostave na miru!

* * *

U izvorniku, u Radičinu pitanju, stoji: “Koji su po vašem mišljenju – zapitao sam ga – osnovni potezi krize koja muči i razara današnju Evropu?” (470).

A kod Disputa je “popravljeno” ovako: “Koje su po vašem mišljenju – zapitao sam ga – osnovne konture krize koja muči i razara današnju Europu?” (320).

Kao i u prethodnom primjeru, nedopustivo zadiranje u Radičino autorstvo. Štoviše i neadekvatno, jer i u hrvatskoj se frazeologiji upotrebljava sintagma *u nekoliko poteza*, u značenju *u bitnom*. Dok je *kontura*, ipak, nešto drugačijeg značenja, naglašavajući obris ili izgled (u prenesenom smislu) onoga o čemu se govori.

* * *

U originalu čitamo: “Uprkos tome, ovo buđenje nacionalizma ne bi, samo po sebi, bilo dovoljno da izazove tako svestranu i tako jaku krizu kao što je današnja.” (471).

A kod Disputa piše: “Usprkos tome ovo buđenje nacionalizma ne bi samo po sebi bilo dovoljno za izazivanje tako univerzalne i tako snažne krize kao što je današnja.” (320).

Nema nikakva opravdana razloga da se hrvatski pridjev *jak* zamjenjuje s isto tako hrvatskim pridjevom *snažan*. No zamjenjivanje Radičina pridjeva *svestran* s pridjevom *univerzalan*, te izborom tuđice narušava prirodna tendencija zamjenjivanja domaćom riječi svega što se može zamijeniti iz fonda stranih riječi, još manje ima razložnosti.

* * *

U originalu piše: “Ali tome se pridružuje i jedan nov činilac od izvanredne važnosti.” (471).

Kod Disputa stoji ovo: “Ali tome se pridružuje i jedan novi, izvanredno važan čimbenik.” (320).

Promjenu redosljeda riječi još bismo i mogli razumjeti, ali da bi Radica 1940. upotrebljavao umjesto oblika *činilac* oblik *čimbenik* – u to zaista ne možemo vjerovati. Osim toga, *činilac* je sasvim uredno hrvatski oblik, a ako se već toliko žudi za pohrvaćivanjem, onda je primjerenije upotrijebiti oblik *činitelj*.

* * *

U originalu čitamo: “Čim jedna engleska banka obustavi plaćanja, mnogobrojne porodice nastanjene po svima kontinentima bivaju odmah upropašćene i, katkada, sasvim uništene.” (471)

A kod Disputa je ovako: “Čim neka engleska banka obustavi isplate, mnogobrojne obitelji nastanjene po svima kontinentima bivaju odmah upropaštene i, katkada, sasvim uništene.” (321).

Nije jasno po kojem kriteriju riječi *plaćanja* i *porodice* ne bi bile hrvatske te ih treba zamjenjivati.

* * *

U originalu stoji: “To je kriza takve originalnosti i teškoće, da joj u istoriji čovječanstva nema poređenja.” (472).

Kod Disputa piše: “To je kriza takve originalnosti i toliko teška da joj u povijesti čovječanstva nema pandana.” (321).

I u ovom primjeru Disputovi redaktori vrše zamjenu stranom riječju (*pandan*) iako bi bilo primjerenije upotrijebiti oblik *usporedba* ili izričaj *nema joj para*.

* * *

U originalu čitamo: “Između klasicizma i romantizma, fašizam pokušava da stvori sintezu.” (474).

A kod Disputa stoji: “Fašizam pokušava stvoriti sintezu klasicizma i romantizma.” (323).

Intencija Radičine rečenice – što se u nastavku Thilgerova odgovora jasno vidi – jeste da pokaže kako fašizam ne vrši mehaničko sjedinjenje klasicizma i romantizma, nego pojedinih elemenata jednoga i drugoga, u nešto treće i novo. Intervencija Disputovih redaktora, inače potpuno nepotrebna, dokida tu intenciju i decidirano tvrdi, kao da Thilger tako govori, kako “fašizam pokušava stvoriti sintezu klasicizma i romantizma”, što niti je bilo tačno u stvarnosti, niti je kazano u Radičinoj rečenici.

TREĆI DIO

Susreti s Miguelom de Unamunom čovjekom španjolske agonije

U uvodnom Radičinu slovu za ovo poglavlje – očito nadahnuo i vrlo proučeno napisanom – nerazumni, uskogrudni, nevjšti i bezosjećajni Disputovi urednici začas su napravili nered kao pravi neotesanci.

Na samom početku čitamo u originalu: “Ja ne mislim da je u tragičnim suprotnostima jednog čovjeka i mistika bilo više dosljednosti i harmonije nego u ovome umiranju.” (479)

A kod Disputa piše: “Ne znam da je u tragičnim suprotnostima ikojeg čovjeka i mistika bilo više dosljednosti i sklada nego u ovome umiranju.” (327).

Miguel de Unamuno, 1864-1936. Iz prvoga izdanja *Agonije Evrope*

Ili, nešto dalje u originalu stoji: “Kroz agoniju španjskog Hrista, kroz agoniju mučeničke Španije, svoje majke i svoje kćeri, on je video sumrak stare Evrope.” (479).

A u zagrebačkom izdanju stoji: “U agoniji španjolskog Krista, u agoniji mučeničke Španjolske, svoje majke i svoje kćeri on je vidio sumrak stare Evrope.” (327)

Biti ovoliko bezobrazan i ovako bezočno mijenjati nečiji stil, nečiji način mišljenja i očekivati, k tome, povoljnu reakciju – to zaista mogu samo ovako bezobzirni ljudi kakvi su Disputovi redaktori. Već sam naglasio, ako želite tako pisati i tom se stilistikom i tim se rječnikom služiti, izvolite, pišite svoje radnje, a tuđe ostavite na miru. Iziđite na čistac sa svojim sastavci-

ma, a nemojte kriti iza Radičinih rečenica svoje sitne i bijedne kroatocentrične frustracije, svoje jadne intelektualne mucavosti.

* * *

U originalu stoji: “Proizilazeći iz velikog niza španjskih mistika, Unamuno je shvatao i posmatrao život pod spektrom večne borbe, agonije, koja se smiruje samo u osvojenju konačne i definitivne smrti.” (481).

A priređivači Disputovi prerade ovako: “Proizišavši iz duga niza španjskih mistika Unamuno je shvaćao i promatrao život kroz prizmu vječne borbe koja se smiruje samo u osvojenju konačne i definitivne smrti.” (328).

Na stranu neutemeljena promjena priloških vremena, na početku rečenice (što evidentno pokazuje pomanjkanje i jezičnoga znanja ali i maštovitosti da se shvati iz kojega se vremena govori o Unamunu), ali zamijeniti izričaj *pod spektrom* u *kroz prizmu*, u poslu pohrvaćivanja Radičina teksta, nema doista nikakve osnove. No vrhunac zlosretnoga uplitanja Disputovih priređivača jeste izostavljanje ključnoga pojma, *agonije*, iz rečenice!? Ovako izostaviti pojam koji obilježava cjelokupni Unamunov život i djelo! Pojam, koji će se na narednim stranicama, do kraja ovoga zadnjeg dijela Radičine knjige, spomenuti puno puta. Previd? Nemar? Brzoplest? Pa zar nad tim tekstom nije učinjena nikakva korektura i revizija! Ili se priređivači smatraju papinski nepogrešivima... A onda bi hrvatski čitaoci trebali ovo smatrati autentičnim Radičinih tekstom!

S druge strane, mišljenja smo – budući da Radica spominje mnoga imena iz povijesti, kulture i umjetnosti Španjolske i Evrope kako bi što bolje objasnio Unamunovu umjetnost i njegova stajališta – kako je ipak barem neka od njih trebalo u bilješki ispod crte predstaviti suvremenom hrvatskom čitaocu. Jer, sigurni smo da je malo tko u Hrvatskoj čuo za Cida El Campeadora. Pogotovo što će se autor na njegovu simboliku i povijesnu ulogu u ovom dijelu knjige nekoliko puta pozivati. Podjednako, trebalo je dodati još koje objašnjenje pojmu agonije i kako ga Unamuno razumijeva. U našoj verziji Radičine knjige poslužili smo se tumačenjem koje je Radica dao u svojim memoarima: “Kao klasicist, Unamuno je grčku riječ agonija, koja je po njemu značila borbu protiv zaspalosti, uvenulosti i porasta utvrđenih formalnosti, primjenjivao na vječni položaj Kršćanstva. Samo kroz tešku i čak krvavu unutrašnju borbu i kroz sasvim nov i oživljen dijalog između čovjeka i Boga, u stanju je, da se i Kršćanstvo iz svoje krize razbudi i oživi novim životom.” (v. *Živjeti nedoživjeti*, I, 278).

* * *

U originalu stoji: “Unamuno je jedini od evropskih pisaca uspeo da kroz svoju agoniju hrišćanina i kroz svoju viziju pesnika preseče, analizuje i presudi sve znanje i sve osećanje XIX. stoljeća...” (492).

A kod Disputa piše: “Unamuno je jedini od evropskih pisaca uspio kroz svoju agoniju kršćanina i kroz svoju viziju pjesnika presjeći, analizirati i prosuditi sve znanje i sve osjećanje XIX. stoljeća...” (335).

U hrvatskome jeziku glagol *presjeći* uvijek znači stvarnu, fizičku radnju presijecanja čega na dvoje (oštrim mačem, na primjer), udariti prečacem, prekinuti koga u govoru i sl. U srpskom je, očito, drugačija praksa te *preseći* znači *dati u presjeku* (na ovom mjestu, pored drugih značenja u drugim kontekstima), tj. dati ukupnost općih svojstava nekoj pojavi, zbivanju i sl. Na to se i misli u Radičinoj rečenici, a Disputovi redaktori ne reagiraju (kao u ispravnoj zamjeni *presuditi s prosuditi*), valjda već umorni od nepotrebnih i neutemeljenih intervencija.

* * *

U originalu stoji: “On je iz pustoši svoje Salamanke, gde se njegova duša nadnela nad samom sobom, kao Lojolina u Manresi, ispuštao iz sebe agoničke uzvike proroka, osećajući da sa smrću civilizacije umire ne samo objekt već i subjekt i duh, koji je nju zapajao.” (493).

A kod Disputa piše ovako: “On je iz pustoši svoje Salamanke, gdje se njegova duša nadnijela nad samom sobom kao Loyola

lina u Manresi ispuštao iz sebe agonične uzvike proroka osjećajući da sa smrću civilizacije umire ne samo objekt već i subjekt i duh koji je nju prožimao.” (335).

Manje je zlo što Disputovi redaktori nisu suvremenom čitaocu malo pojašnjili što je to bilo s Loyolom u Manresi (iako ne bi bilo odviše, obzirom na nizak nivo obrazovanosti čak ne samo prosječne publike), ali srpski glagol *zapajati* nije bilo dobro zamijeniti glagolom *prožeti* (=obuzeti, potpuno ispuniti čime) nego hrvatskim oblikom *napajati*, jer on više odgovara i intenciji i smislu Radičine rečenice.

* * *

U originalu čitamo: “Za četrdeset godina svoga javnog života, on je u svojoj borbi čoveka koncentrisao i obeležio svu tragičnu borbu srednjevekovne i protureformacijske duše španjolskog naroda sa renesansom i revolucionarnom navalom istoriskog materijalizma, marksizma i anarhizma.” (496/497).

A kod Disputa stoji: “Za četrdeset godina svoga javnog života on je u svojoj borbi čovjeka koncentrirao i obilježio svu tragičnu borbu srednjovjekovne i protureformacijske duše španjolskog naroda s renesansom i revolucionarnom navalom povijesnog materijalizma, marksizma i anarhizma.” (338).

I ovdje, kao i u poglavlju o B. Croceu, Disputovi redaktori mijenjaju sintagmu *historijski materijalizam* u izričaj *povijesni materijalizam*. Da bi na istoj stranici, dvadesetak redaka niže, ostavili izvorni oblik – *historijski materijalizam!* Obrazloženje koje smo dali tamo vrijedi i ovdje, pa i ubuduće, gdje do ovakve vandalske pojave dođe.

* * *

U originalu stoji: “... otuda on, borac za krajnje slobode pojedinca i narodne celine, ustaje protiv istoriskog materijalizma i marksizma u isto vreme kad i protiv totalizatorskog fašizma; otuda on, antitradicionalista u rdavom smislu te reči, ustaje protiv boljševizma u ime čistih španskih tradicija i ujedno odbija poslednju poslušnost vojske, koja izlišno pokušava da baci zemlju u krajnju reakciju, otvorivši vrata ponosne Španije Mavrima Sida Kampeadora i stranim osvajačima. Sve je u njegovoj ličnosti živelo u krajnjim suprotnostima ...” (497/498).

A kod Disputa čitamo: “... otuda on, borac za krajnje slobode pojedinca i narodne cjeline, ustaje protiv historijskog materijalizma i marksizma u isto vrijeme kad i protiv totalitarnog fašizma; otuda on, protivnik tradicije u lošem smislu te riječi, ustaje protiv boljševizma u ime čistih španjolskih tradicija i ujedno odbija bespogovornu pokornost vojsci koja bezrazložno poku-

šava baciti zemlju u krajnju reakciju otvarajući vrata ponosne Španjolske Maurima Cida Campeadora i stranim osvajačima. Sve je u njegovoj личности živjelo u ekstremnim suprotnostima ...” (338).

Pored, kako smo već ustanovili, zbrke s izričajem historijski materijalizam, u ovom citatu je nekoliko zahvata Disputovih redaktora koji štete razumijevanju, ali i okrnjuju Radičino autorstvo. Prvo, u izvorniku stoji kako je Unamuno “antitradicionalista u rđavom smislu te reči”, a disputovci to promijene u “protivnik tradicije u lošem smislu te riječi”. Dakle, koje riječi? U izvorniku je to riječ antitradicionalist, a u prerađbi – tradicija. Može se biti dobar i loš antitradicionalist, kao što postoji dobra i loša tradicija. Ali, disputovci su, tradicionalno, loši redaktori! Drugo, u izvorniku se kaže da Unamuno “odbija posljednju poslušnost vojske”, a to treba shvatiti da Unamuno ne prihvaća, ne slaže se i ne želi prihvatiti poslušnost, slijepu poslušnost vojske koja se dogodila u posljednje vrijeme te je tako vojska postala oruđem reakcije. Kod disputovaca ispada da (ostarjeli) Unamuno odbija “bespogovornu pokornost vojsci”, iako joj se on ne mora ni na koji način pokoravati. Očita je aluzija na Francovu pobunu 1936. protiv vlade Narodnoga fronta i započinjanje građanskoga rata koji je završio pobjedom reakcionarnih snaga i uspostavom fašističke vladavine u Španjolskoj. Jednostavno disputovci nisu dobro razumjeli ovo mjesto te su svojom intervencijom napravili nepotrebnu zbrku. Treće, u navedenom odlomku u izvorniku se navodi tri puta sasvim hrvatski pridjev *krajnji*, ali ga u trećem slučaju disputovci zamjenjuju tuđicom *ekstreman* – nepotrebno i nedopustivo.

* * *

U originalu piše: “...držim da je on bio sve tragično i krvavo otelotvorenje Sokrata XX stoljeća, koji je u sabranosti svojih monologa i dramskoj živahnosti svojih dijaloga – antička sredstva njegove dijalektike – po kastiljanskim agorama u doticaju sa svetom inteligencije i prostog puka...” (500).

A kod Disputa čitamo: “...držim da je on bio sve tragično i krvavo utjelovljenje Sokrata XX. stoljeća koji je u sabranosti svojih monologa i dramskoj živahnosti svojih dijaloga – antička sredstva njegove dijalektike – po kastiljskim gorama u doticaju sa svijetom inteligencije i prostog puka...” (339/340).

Bez obzira na početak i kraj ove zaista duge rečenice, razvidno je da Disputovi redaktori, po drugi puta, kao i u poglavlju o B. Croceu, sugeriraju Radici da on ne zna razliku između pridjeva *atički* i *antički*. Tumačenje koje smo dali kod Crocea vrijedi i ovdje. No još je strašnije to u kolikoj nesvjesnosti rade disputovci pa zamjenjuju izraz *agorama* iz izvornika s izrazom *gorama* u svom pacerskom izdanju! Zamislite staroga Unamuna koji skakuće po kastiljskim gorama, vodeći dijaloge s “prostim pukom”,

što bi se i moglo nekako nategnuti, ali sa “svijetom inteligencije” – to je već previše!

* * *

U originalu stoji: “Zbijen u jednoj sobici, on je po čitave časove ležao budan na postelji, posmatrajući nepomično tavan svoje sobe...” (501).

A kod Disputa piše: “Zbijen u jednoj sobici po čitave je sate ležao budan na postelji promatrajući nepomično tavan svoje sobe...” (340).

Kada treba reagirati, Disputovi redaktori – promašuju svoj zadatak. Možda se i može ostaviti pridjev *zbijen*, na početku rečenice, ali u hrvatskome on znači *čvrst, obao, jak; sažet*. U srpskom bi mogao pokrivati hrvatske oblike *natisnut, stisnut*, pa bi intervencija bila moguća. No svakako je bilo potrebno zamijeniti tavan sa *strop*, eventualno sa *svod*, jer u hrvatskome standardu *tavan* isključivo znači *potkrovlje*, te nikako nije moguće iz sobice buljiti u tavan, nego u strop (eventualno *svod, tavanicu*, iako u hrvatskome ona podrazumijeva *stropnu gredu*).

* * *

U originalu stoji: “Ja sam Pirandelu govorio: da u problemu šest lica koja traže pisca, nije stvar u licima, već u piscu, koji traži šest lica.” (502).

A kod Disputa piše: “Ja sam mu govorio da u problemu šest osoba koje traže autora nije stvar u osobama, nego u autoru koji traži šest osoba.” (341).

Kao i u poglavlju o L. Pirandellu i ovdje se stvara nepotrebna zbrka oko neutemeljenih zamjena imenice *lice*, tamo s *lik*, a ovdje s *osoba*. Kako sam već spomenuo i ovdje je riječ o igri riječima i sve dosadašnje generacije čitalaca i obrazovanih ljudi asociiraju kod ovakvog konteksta Pirandellovu dramu *Šest lica traži autora*. Novi prijevod, *Šest osoba traži autora*, možda je i korektan, ali će mu trebati nekoliko generacija čitalaca da se ukorijeni i potisne onaj prvi. Riječ *lice* je hrvatska i trebala je ostati na ovome mjestu Radičine knjige. Jednako tako riječ *pisac* zamijenjena je nedopustivo s riječju *autor*! Što je tu postupak pohrvaćivanja!?

* * *

U originalu stoji: “Patetički uznemireno obara se na Alfonza XIII i na Prima de Riveru...” (503).

A kod Disputa piše ovako: “Duboko uznemiren obara se na Alfonsa XIII. i na Prima de Riveru...” (341).

Dakako, ovdje je trebalo samo pohrvatiti pridjev *patetički*, ali ga se nikako nije smjelo zamijeniti s *duboko*, jer ta zamjena preduboko mijenja smisao gornje rečenice!

* * *

U originalu stoji: “Za Dioklecijana i svetog Jeronima, na koje prelazi posle kratke pauze, veli da su u svojoj suštini polemički duhovi. – Sveti Jeronim nije poznavao odlično ni latinski ni grčki. Jeronim se neprestano hvalio da je prevodio, dok je ustvari pisao.” (503).

A u Disputa piše: “Za Dioklecijana i svetog Jeronima, na koje prelazi nakon kratke stanke, veli da su u svojoj biti polemični umovi. – Sveti Jeronim nije dobro poznavao ni latinski ni grčki. Neprestano se hvalio kako je prevodio, a zapravo je pisao.” (342).

U ovom citatu su Disputovi priređivači promijenili, kako se vidi, dosta riječi koje su sve hrvatske a ne srpske. Dakle, zamijenili su *poslije* u *nakon*, *pauza* u *stanka*, *duhovi* u *umovi*, *odlično* u *dobro*, *ustvari* u *zapravo*. Pri tome su zamjene *duhovi* u *umovi* i *odlično* u *dobro* bitno promijenile i poremetile smisao izvornih Radićinih rečenica. Sve u svemu, nedostojno samovoljno ponašanje, tj. nasilje nad tuđim tekstom!

* * *

U izvorniku piše: “Jedared mi je neko u Španiji kazao da je Španija izgubljeni raj. Taj je mislio na naše unutrašnje sukobe, na uznemirenu našu krv, na građanske ratove.” (503).

A kod Disputa stoji: “Jednom mi je netko u Španjolskoj kazao da je Hispanija izgubljeni raj. Taj je mislio na naše unutarne sukobe, na našu uzavreću krv, na građanske ratove.” (342).

Dakako, srpski oblik *Španija* trebalo je zamijeniti hrvatskim oblikom *Španjolska*, ali zaista je besmisleno zamijeniti ga latinskim oblikom *Hispani(j)a*, pogotovo što se tim latinskim imenom (pisanom ispravno u obliku *Hispania*) nekada nazivao cijeli Pirinejski poluotok! Jednako je neopravdano, a i donekle poremećuje smisao rečenice, zamijeniti glagol *uznemiriti* s *uzavreti* (iako su ga nekoliko redaka niže ostavili netaknuta!).

* * *

U originalu čitamo: “Jednog dečaka, koji je prolazio pokraj nas, Unamuno pita da li je Španac; dečak odgovara: – ‘Jesam, i time se ponosim.’” (504).

A kod Disputa stoji: “Nekog dječaka koji je prolazio pored nas Unamuno upita je li Španjolac; dječak odgovara: – ‘Jesam, i time se ponosim.’ Don Miguel naglo se osmjehne. Kao da mi je želio reći. – ‘Vidite, to su vam Španjolci!’” (342).

U ovom citatu iz Disputova izdanja dodane su dvije posljednje rečenice kojih u originalu iz 1941. godine nema. Redaktori su ih dodali prema verziji teksta objavljenoj u Radićinoj memorarskoj knjizi *Živjeti-nedoživjeti* (München-Barcelona 1982, I, str. 282), a da to ni na koji način nisu objasnili, niti opravdali. Nedopustiv postupak, dakako! Jer, u verziji ovih dnevničkih zapisa, koja je objavljena u memoarima, ima cijeli niz autorovih dodataka. Neke od njih – bez objašnjenja – umetnuli su i u fusnote (na str. 343) kao da ih je tamo postavio sam Radica. Nedosljednost kriterija, šlamperaj...

* * *

U originalu stoji: “U to čvrsto verujem – nastavlja – da je pisac prosto sredstvo; i to često nesvesno sredstvo da stvori, da ocrta i obeleži lice koje je istorisko i koje mu se nameće... Oni su nezavisni od istorije, jer oni je stvaraju – nadvisuju. I zato, što oni veruju u besmrtnost svoje ličnosti, oni tako stvaraju istoriju! Ja verujem u nezavisnost stvorenog dela – od stvaraooca, i nezavisnost lica od pisca...” (505).

A kod Disputa piše: “Čvrsto vjerujem u to – nastavlja – da je pisac jednostavno rečeno sredstvo; i to često nesvesno sredstvo, stvaranja, ocrtavanja i obilježavanja lika koji je povijestan i koje mu se nameće... Oni su neovisni o povijesti jer oni je stvaraju – nadvisuju. Time što vjeruju u besmrtnost svoje ličnosti, oni stvaraju povijest. Ja vjerujem u neovisnost stvorena djela o stvaraoocu i u neovisnost lika o autoru...” (343).

Kako je razvidno, Disputovi redaktori su u prvoj rečenici samovoljno i nedopustivo dodali riječ *rečeno* te tako zamutili prvotnu jasnu poruku rečenice: da je pisac *jednostavno* ili *naprosto* sredstvo, a nije tek *naprosto* ili *jednostavno rečeno* itd. Također, u istoj rečenici zamijenili su *lice s lika*, pa ispada da je povijesni lik a ne osoba (tj. lice) ono što se piscu nameće itd. Tako se otvara stara i ovdje apsolvirana priča o *licu*, *liku* i *osobi*. U drugoj i trećoj rečenici disputovci uporno zamjenjuju hrvatski pridjev *nezavisan* s *neovisan*, te *pisac* s *autor*, iako je to potpuno nepotrebno i ne ulazi u njihov zadatak.

* * *

U originalu čitamo: “Ono što me ponajviše približuje Bogu, to je *conciencia de la universalidad*, svest o vasioni, o sveopštem...” (506).

A kod Disputa piše: “Ono što me ponajviše približava Bogu to je *conciencia de la universalidad*, svijest o univerzalnosti, o sveopćem...” (343).

Srpsku imenicu *vasiona*, u ovom slučaju, moguće je zamijeniti sa hrvatskim imenicama *svemir* ili *kozmos* ali nikako s *univerzalnost*. Da Disputovi redaktori imaju problema s razumijevanjem imenice *vasiona* vidi se i nekoliko redaka niže kada je zamjenjuju s hrvatskom imenicom *svijet* (umjesto primjereno *kozmos, svemir*).

* * *

U originalu piše: “Imao je pokraj sebe Macinija: jedan izbor Macinijevih pisama. Govori o vrednosti života, kao borbe, agonije.” (506).

Kod Disputa stoji: “Imao je pokraj sebe Mazzinija: neki izbor njegovih pisama. Govori o vrijednosti života kao borbe, agonije. Za Unamuna riječ agonija u grčkom izvoru i značenju ne znači umiranje i smrt, nego borbu protiv smrti i umiranja!” (344).

I ovdje Disputovi redaktori ubacuju u Radičin original iz 1941. rečenicu iz već navedenih memoara (tom I, str. 284) a da o tome ne daju nikakvo objašnjenje. Naknadna pamet! Najprije su zaboravili na pojam *agonije*, a sad ga forsiraju gdje ne treba!

* * *

U originalu stoji: “U interesu naroda sme se žrtvovati pojedinac, individuum.” (507).

A kod Disputa nalazimo: “U interesu naroda ne smije se žrtvovati pojedinac, individuum.” (344).

Zašto su Disputovi redaktori ovdje ubacili onu negaciju? Vjerojatno, povodeći se za smislom u neposrednom kontekstu. Ali, u zapisu od prethodnoga dana Unamuno kaže “Ali postoji i religija bratstva naroda, u koju su vjerovali Mazzini, Mickijewicz, pa i vaš Strossmayer, a u koju i ja vjerujem...” (str. 344, izdanje 2006). Takvo religijsko stajalište čini dvojbenim Unamunovo opredjeljivanje za onako isključiv individualizam. To za temperamentnoga i kontradiktornoga Baska ne bi bilo uopće čudno. S druge strane, mogli su Disputovi redaktori i opet zaviriti u Ra-

dičine memoare, gdje se kaže, u istom dnevničkom zapisu: “U interesu se naroda smije žrtvovati pojedinac, individuum” (tom I, str. 285). Za ovo, doista mutno mjesto, ipak bi bilo mnogo poštenije navesti u bilješki ispod crte ove informacije i pokušati čitatelju olakšati razumijevanje Unamunova stava, a ne tako samovoljno stvar prelomiti preko koljena!

* * *

U originalu piše: “Ja živim sa izvesnim dostojanstvom. Moja je borba čist ideal, koji se možda neće nikada ostvariti. Ali život je koračanje bez konca. Ja se odupirem jevrejskom mentalitetu o traženju carstva Božijega na zemlji...” (509).

A kod Disputa čitamo: “Živim sa stanovitim dostojanstvom. Moja je borba čist ideal bez konca koji se možda neće nikada ostvariti. Ali život je beskrajno koračanje. Odupirem se židovskom mentalitetu traženju carstva Božjega na zemlji...” (345).

Nepotrebno je zamijenjen pridjev *izvjestan*, koji je sasvim dovoljno hrvatski, s pridjevom *stanovit* u čijem značenjskom fondu ima elemenata prilično suprotnih od značenjâ pridjeva *izvjestan*. U drugu rečenicu ubačen je dio (“bez konca”) koji je iz memoara (tom I, str. 286) a da to nije napomenuto. U trećoj rečenici zamijenjena je pak sintagma bez konca s beskrajno, iako se ne radi ni o kakvu razsrbljivanju! A u posljednjoj izbačeno je prijedloško o iako se time nije dobilo ništa na hrvatskosti Disputova izdanja, ali jeste na drskosti njihovih redaktora!

* * *

U originalu piše: “Dakle, hajde da vidimo prvo što to znači...” (517).

A kod Disputa čitamo: “Dakle, hajmo vidjeti prvo što to znači...” (351).

I Hrvati i Srbi koriste podjednako, čak i danas, ovaj uzvik *hajde*, te on nije srbizam kojega bi trebalo zamijeniti. Pogotovo ne s *hajmo*, koji je iste vrijednosti i istog nacionalnog jezičnog identiteta, iako turskoga podrijetla. Ali disputovci pate od olake slobode krivotvorenja...

* * *

U originalu stoji: “Španija se formirala u oslobodilačkim ratovima ‘Reconquiste’ između hrišćana, katolika – ne – arijevac, i muslimana, – u unutrašnjem krstaškom ratu.” (518).

A kod Disputa piše ovako: “Španjolska se formirala u oslobodilačkim ratovima ‘Reconquiste’ između kršćana, katolika – ne – arijevac, i muslimana – u unutarnjem križarskom ratu.” (351).

Kako se vidi Disputovi redaktori su dodali fusnotu. Zašto? Jer da im je narečena rečenica – zbudjujuća. Što ih je moglo zbudniti? Koliko razabirem, dvije stvari. Prvo, što Unamuno naglašava da su rekonkistu predvodili kršćani-katolici, a ne kršćani-arijanci. Ništa čudno, ako se zna da je Španjolska stoljećima bila jedno od najjačih uporišta arijanizma, kojega je Rimokatolička crkva proglasila herezom. Nije umjesno na ovome mjestu raspravljati šire o ovom pitanju. Drugo, što Unamuno tvrdi da je višestoljetna rekonkista bila “unutarnji križarski rat”. Pa što je tu zbudjujuće, znajući da su svi oni veliki, “vanjski” križarski ratovi vođeni protiv – muslimana, a ovaj se vodi na tlu Španjolske itd.! I, na koncu, kakvu bi sad – pored bezbroj spomenutih i nespomenutih nepotrebnih, pogrešnih i zbudjujućih intervencija – Disputovi redaktori izvoljeli učiniti. Oni imaju vratiti Radičin tekst u okviru hrvatskoga jezičnoga idioma, popraviti eklatantne pogreške i to je sve!

* * *

U originalu stoji: “U suštini, ljudski problem znači kako učiniti religioznom uljudnost, politiku i kako civilizirati religiju.” (518).

A kod Disputa piše: “U biti ljudski problem znači kako uljudnost, politiku učiniti religioznom i kako civilizirati religiju.” (352).

Unatoč premetanju, što valjda ovu rečenicu čini “hrvatski-jom”, Disputovi redaktori su “previdjeli” više negoli potrebnu intervenciju. Naime, *uljudnost* i kod Srba i kod Hrvata znači *pristojnost, susretljivost kod ponašanja*, te je teško očekivati da je Unamuno mislio na to. Predmnijevam, da je srpski redaktor bio zatečen ili ovim pojmom (pa ga je ostavio), što je malo vjerojatno, ili pojmom *uljudba (kultura)*, što je prije za očekivati. Svakako je ovdje trebalo intervenirati.

* * *

U originalu stoji: “Okončanjem Rekonkiste i zauzećem Granade od strane kraljeva katolika, Španija je bila ujedinjena.” (518).

A kod Disputa stoji: “Okončanjem Rekonkviste i zauzećem Granade od strane kraljeva-katolika Španjolska se ujedinila.” (352).

Unatoč tome što u izvornom predlošku stoji ispravno čitanje španjolskoga izraza *reconquista*, disputovci pišu pogrešan oblik *rekonkvista*, i to s velikim početnim slovom, a o tome u *Hrvatskom općem leksikonu* lijepo piše: “Pogrešan hrvatski oblik *rekonkvista* nastao je pod utjecajem izgovora odgovarajuće talijanske riječi *riconquista* [rikonku 'sta].” Nepotrebno je, jer nije zamijenjen nikakav srbizam, promijenjen kraj rečenice, a time i njezin smisao. Jer, jedno je *da je bila ujedinjena*, a drugo *da se ujedinila*. Već naredna Unamunova rečenica to potvrđuje!

* * *

U originalu stoji: “Ali taj katolicizam, za koji su se borili Habsburgovci, njihov gibelinski katolicizam, nije bilo ono narodno i devičansko hrišćanstvo španjolskog naroda... Međutim, narodno i devičansko hrišćanstvo sklanjalo se u misticizmu...” (518/519).

A kod Disputa piše: “Ali taj katolicizam za koji su se borili Habsburgovci, njihov gibelinski katolicizam, nije bio ono narodno i neiskvareno kršćanstvo španjolskog naroda... Međutim narodno i iskonsko kršćanstvo sklanjalo se u misticizam...” (352).

Kako je razvidno, disputovci su dva puta zamijenili nimalo srpskiji pridjev *djevičanski s*, jedanput, *neiskvareno*, i, drugi put, *s iskonski*. (Nešto niže, zamijeniti će isti pridjev s *nevin, nevinost*, iako ni to nije bilo potrebno.) Zamjene su nepotrebne, ali i pogrešne, jer *djevičanski* znači *netaknut, nedirnut*. Besposleni urednici Radicu krste! A na *iskonu* kršćanstva ionako nije bilo.

* * *

U originalu piše: “...drugi su se okupljali da pomoću religiozne kontemplacije obrazuju duše.” (519).

Kod Disputa čitamo: “...drugi su se okupljali kako bi religioznom kontemplacijom izobrazili duše.” (352).

Glagol *obrazovati* sasvim je hrvatski i nema razloga mijenjati ga s *izobraziti*.

* * *

U originalu stoji: “Vi mi govorite o Kraljeviću Marku, o kosovskoj devojci, o Majci Jugovića, onoj koja je videla večnu dušu u jednoj posećenoj ruci što je pala s neba...” (520).

Kod Disputa piše: “Vi mi govorite o Kraljeviću Marku, o kosovskoj djevojci, o Majci Jugovića, onoj koja je vidjela vječnu dušu u jednoj običnoj ruci što je pala s neba...” (353).

* Koliko je god ova rečenica zbudjujuća, ostavljamo ju onakvom kakva je u predlošku, ne želeći intervencijom sugerirati njezino tumačenje. (op. ur.)

U ovome citatu su redaktori trebali popraviti očitu pogrešku, te umjesto *kosovske djevojke* staviti *Kosovka djevojka*, jer je ovdje riječ o jednom idealiziranom liku iz srpske narodne epike, a ne o bilo kojoj djevojci s Kosova. No nedopustivu i k tome uvredljivu zamjenu napravili su kad su zamijenili glagol *posjeći* s pridjevom *običan*. Drskost i bezobrazluk ovih Disputovih krivotvoritelja ovdje je prevršio svaku mjeru; mjeru dobrih običaja, ukusa, intelektualnog poštenja i ljudskosti. Ta zar ti Disputovi paceri nikada nisu čuli za jednu od najljepših srpskih epskih pjesama iz kosovskoga ciklusa, *Smrt majke Jugovića*, i onaj čuveni dijalog majke s odsječenom sinovljevom rukom koju je prepoznala po vjenčanome prstenu! Ta ruka ne može biti *obična* (to i Unamuno zna!), ali je krajnje uvredljiva ovakva intervencija, pa makar dolazila i iz ovoga u čemu smo sada!

* * *

U originalu stoji: “Kako je tragično ovo znanje govorenja istine, koju drugi prećutkuju, jer greh protiv svetog duha, za koji, prema Svetom pismu, nema oprostaja, nije drugo do strah od istine.” (523).

A kod Disputa piše: “Kako je tragično ovo umijeće govorenja istine koju drugi prešućuju jer grijeh protiv Duha Svetoga za koji prema Svetom pismu nema oprostaja nije drugo do strah od istine.” (356).

Do sad nisam upozoravao – a bilo je bezbroj primjera – na samovoljno izbacivanje ortografskih znakova, naročito zarez, kojim postupkom Disputovi redaktori mnoge rečenice čine teško čitljivima, razumljivima i shvatljivima. Ovdje citirani odlomak to jasno pokazuje.

* * *

U originalu piše: “Isto to što mi je govorio jedan lenjinovac: ‘Nije da ja ne verujem da ima Boga. Radi se o tome što ja verujem da nema Boga.’” (530).

A kod Disputa čitamo: “Isto to što mi je govorio jedan lenjinist: ‘Nije da ja ne vjerujem da Bog postoji. Radi se o tome da ja vjerujem da Bog ne postoji.’” (361).

Bezobrazluk ovih Disputovih krivotvoritelja ovdje je prevršio svaku mjeru – mjeru dobrih običaja, ukusa, intelektualnog poštenja i ljudskosti. Ta zar ti Disputovi paceri nikada nisu čuli za jednu od najljepših srpskih epskih pjesama iz kosovskoga ciklusa, *Smrt majke Jugovića*, i onaj čuveni dijalog majke s odsječenom sinovljevom rukom koju je prepoznala po vjenčanome prstenu!

sli da zna znanje, a – vidjeli smo – grca u paceraju i neznanju.

* * *

U originalu piše: “...daleko od svih svojih sinova, koji su se borili na raznim frontovima u redovima republikanskih četa.” (536).

A kod Disputa čitamo: “...daleko od svih svojih sinova koji su se borili na raznim frontama u redovima republikanskih postrojba.” (365).

Zamijenjena je riječ *četa*, praslavenski ratnički izraz poznat skoro svim Slavenima (a kao posuđenica i mnogim drugim narodima), koja je u hrvatskom standardnom fondu, te nije srbi-zam kojega treba mijenjati. U vojničkom rječniku znači jedinicu od tri voda. Ali, Disputovi redaktori u svojoj posvemašnjoj jezičnoj bezosjećajnosti (da o dignitetu intelektualnoga posla ne govorimo) zamjenjuju je s hrvatskim imenicom *postrojba* koja znači: *vojni sastav, sklop, formacija*, a u NDH je označavala poluvojni oblik državno-političke staleške organizacije. Dakle, zamjena je (iako nepotrebna) potpuno neadekvatna. Ako su, pak, disputovci htjeli zamijeniti *četu* – jer je, očigledno, doživljavaju kao nešto srpsko, kao nešto nehrvatsko – onda su trebali posegnuti za imenicom *satnija*. To bi, istina, upotrijebljeno u kontekstu u kojem se govori o borbi španjolskih republikanaca protiv španjolskih fašista, obilno pomaganima od strane talijanskih i njemačkih fašista, djelovalo provokativno i krajnje – uvredljivo. Možda čak i tu gdje se nalazimo.

* * *

U originalu stoji: “U njemu je raslo nezadovoljstvo protivu pobunjenika, nezadovoljstvo koje je izbilo 12 oktobra 1936 prilikom proslave Dana rase na Univerzitetu, kada je Unamuno oslovio prisutne vlasti ovim rečima: ‘Vi možete *pobediti*, ali ne možete *ubediti*!’.” (538).

A kod Disputa čitamo: “U njemu je raslo nezadovoljstvo protiv pobunjenika, nezadovoljstvo koje je izbilo 12. listopada 1936. prilikom proslave Dana rase na Sveučilištu, kada se Unamuno obratio prisutnim vlastima ovim riječima: ‘Vi možete pobijediti, ali ne možete uvjeriti!’.” (366).

Glagol *ubijediti* je isto toliko hrvatski koliko i glagol *uvjeriti*, te nije bilo nikakva opravdanja za ovu zamjenu. Ali je zato šteta nanesena ekspresivnosti fraze i dojmivosti Radičine rečenice. Eto, za kraj ovoga niza (koji ni izdaleka nije potpun) brljotinâ Disputovih redaktora, život je podastro više negoli ubjedljiv primjerak: gospodo, ne možete nas ubijediti u iskrenost i korisnost svoga posla, jer ste radili bez uvjerenja, bez ubjeđenja, bez strasti!

Dakle, ostavljajući po strani kulturne i intelektualne, umjetničke i publicističke vrijednosti Bogdana Radice i njegovih brojnih sugovornika, dobili smo u Disputovu izdanju tek djelomično kroatiziranu, ali vrlo falsificiranu verziju Radičine *Agonije Evrope*. Dakako, neupućen čitalac o tome jedva da nešto može na-

Bilo bi poželjno da Disput povuče ovo falš-izdanje iz prodaje, ispriča se čitaocima i vrati novac onima koje je uspio prevariti

slutiti. Ali nakon ove analize, ograničene na najkrupnije primjere u svega jednoj trećini knjige (kod 9 od 24 Radičina sugovornika), lako se uviđa kako Disput prodaje hrvatskim čitaocima krivotvorinu, djelo koje je lažno i ne odgovara svojim sadržajem onome što Disput reklamira kao Radičinu *Agoniju Evrope*. Žalosno je kako do sada nitko, osim nas (v. *Književna republika*, 2006, 11/12), na ovo nije upozorio. Vjerujem da bi i nositeljica autorskoga prava, Radičina kćerka, kad bi joj se podrobno obrazložile sve nepodopštine koje su učinjene u djelu njezina oca, povukla svoje odobrenje za tiskanje i tražila povlačenje iz prodaje ovakve krivotvorine. Uostalom, postupcima Disputovih redaktora povrijeđen je i hrvatski *Zakon o intelektualnom vlasništvu* (kojega djetinje nedorasla hrvatska pravna država ne može staviti na snagu niti ga dosljedno provoditi). Bilo bi poželjno da Disput povuče ovo falš-izdanje iz prodaje, ispriča se čitaocima i vrati novac onima koje je uspio prevariti. Uostalom, možda bi i udruga za zaštitu potrošača mogla reagirati, kao i kakav sud časti nekoga od umjetničkih ili strukovnih društava u Hrvatskoj.

9. 9. 2007.